

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Erik Luznar

Jezikovno-stilni razvoj naslovja od prvega slovenskega časnika do danes

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Erik Luznar

Mentorica: red. prof. dr. Monika Kalin Golob

Jezikovno-stilni razvoj naslovja od prvega slovenskega časnika do danes

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

*Iskreno se zahvaljujem mentorici za strokovne nasvete in razumljivost,
potrpežljivost in spodbudo.*

Hvala Vam.

Jezikovno-stilni razvoj naslovja od prvega slovenskega časnika do danes

Naslovi so grafično najbolj izpostavljeni, vsebinsko najbolj dovršeni in stilno najbolj zaznamovani elementi v poročevalskih besedilih. V dnevnem časopisju se na tipološki, stilni in funkcijski ravni spreminjajo in izpopolnjujejo od samega začetka izhajanja. Večina študij se je ukvarjala z raziskovanjem sodobnih naslovov časopisnih besedil, ne obstajajo pa raziskave, ki bi razkrile razvojni lok naslovja od prvega slovenskega časnika dalje. Z namenom zapolniti omenjeno raziskovalno vrzel sem z jezikovno-stilno analizo preučeval, v kakšni stilni, funkcijski in tipološki obliki se preoblikujejo naslovi od prvega slovenskega tiskanega dnevnika do danes, s pomočjo kritične diskurzivne analize pa sem iskal odgovor na vprašanje, kako so posamezna časovna obdobja in različni družbeni konteksti sooblikovali same naslove. Analiza Slovenskega naroda, Partizanskega dnevnika in Dela je pokazala, da je bila slovenska beseda že od nekdaj močno podvržena cenzuri trenutne oblasti oz. določene politične struje. Ena ključnih ugotovitev je, da novinarji niso le nevtralni posredniki informacij, temveč se do povedanega z različnimi jezikovnimi tehnikami nemalokrat opredelijo, s številnimi tropi, figurami in stilemi pa skušajo naslovje nenehno aktualizirati, grafično dodelati in ga bralcu čim bolj približati.

Ključne besede: slovenski dnevniki, naslovje, jezikovni stil, funkcije naslovov, družbeni kontekst.

Linguo-stylistic evolution of newspaper headlines from the first Slovenian newspaper till now

Newspaper headlines are the most exposed, rich in content and stylistically marked elements of news articles. Since their beginning these elements have constantly changed and perfected in the daily newspapers, at their typological, stylistic and functional level. Most studies have focused only on researching modern-time newspaper headlines, but there are no studies that deal with headline evolution from the first Slovenian newspaper onwards. In order to fill this research gap I have, by applying linguo-stylistic analysis, studied how headlines changed in their style, function and type from the first Slovenian printed journal till today. With critical discourse analysis I tried to answer the question how certain time periods and different social contexts have helped shape the headlines themselves. My analysis showed that the newspapers Slovenski narod, Partizanski dnevnik and Delo were always strongly subjected to censorship by the current political authority and faction in charge. One of the key conclusions is that journalists were and are not just neutral mediums of information, but are often engaged and subjective to the content they are conveying to the public. They do that by using different linguistic techniques, such as tropes, metaphores and other stylistic words that help make the headlines more current and graphically polished, and therefore more attractive to the reader.

Keywords: Slovenian daily newspapers, headline, linguistic style, headline functions, social context.

KAZALO

1	UVOD	6
2	SLOVENSKI ČASOPISI TER POLITIČNO, KULTURNO IN SOCIALNO DOGAJANJE OD 1873 DO DANES	7
2.1	Začetki na tujem	8
2.2	Od Slovenskega naroda do prve svetovne vojne	9
2.3	Tisk in medvojni čas	14
2.4	Druga svetovna vojna, Partizanski dnevnik in predhodnika Dela	16
2.5	Od druge svetovne vojne do osamosvojitve	20
2.6	Od samostojne Slovenije in Dela	22
3	DEFINIRANJE POJMA NASLOV	25
4	STIL NASLOVJA	29
4.1	Pregled jezikoslovnih obravnav naslovja	30
4.1.1	Aktualizacija	32
5	METODOLOGIJA	35
5.1	Kriteriji raziskovanja in izhodiščne teze	37
6	GRADIVO	38
7	ANALIZA STILNE IN FUNKCIJSKE FORME; REZULTATI ANALIZE	39
7.1	Slovenski narod med 1873 in prvo svetovno vojno	39
7.2	Slovenski narod od prve svetovne vojne do 1943	51
7.3	Partizanski dnevnik oz. Primorski dnevnik od 1944 do 1959	65
7.4	Delo od začetka 60. let do danes	75
7.5	Ugotovitve – razvoj naslovja glede na analizirane dnevnike	86
8	SKLEP	86
9	LITERATURA	91
	PRILOGE	97
	Priloga A: Naslov s tremi različnimi velikostmi pisave	97
	Priloga B: Naslov s kombinacijo velikih in malih tiskanih črk	97
	Priloga C: Naslov z različnima velikostma pisave v vlogi smiselnega nadaljevanja	97

1 UVOD

Naslovi se v slovenski časopisni tradiciji pojavljajo že od prvih časopisov (Lublanske novice, Kmetijske in rokodelske novice). V tistem času je bil svet po besedah Kalin Golobove (2003, 174) večji, novic je bilo manj, potreba po njihovem razporejanju manjša. Z razvojem tehnologije in obširnejšim naborom informacij se je težnja po preglednosti novic krepila, kar se je na sredini prejšnjega stoletja izrazilo v visoko razvitem naslovju. Naslov je namreč najizrazitejša prvina in najpomembnejši element pisnega novinarstva (Korošec 1976; 1977; Ačkun 1979; Korošec 1998). Izrazitost jim poleg izpostavljene grafične lege dajejo tudi posebej izbrana jezikovna sredstva, zaradi česar jih Korošec (1976, 217) označuje kot osrednje stilotvorne pojave v poročevalskih besedilih.

Amon in Erjavec (2011, 5) navajata, da so tako v Sloveniji kot tudi na tujem le redke študije posvečene zgodovini časopisja. Kot prvo jezikoslovno raziskavo slovenskih časopisov lahko štejemo delo O časnikarski slovenščini iz leta 1933, v kateri Breznik (1933, 72) daje velik pomen publicističnemu jeziku: "Časnikarski jezik je vodilni jezik v slovstvu." Po njegovem mnenju (prav tam) je jezik v časopisih osiromašil slovenski besedni zaklad, številne slovenske oblike in skladenjske posebnosti. Že takrat je avtor opozarjal na vdor tujk in izposojenk v slovensko pisano besedo, taka dejanja pa je strogo kritiziral: "Tisti dopisniki in člankarji, ki pero grizejo in ne vedo nič povedati, segajo po tujem besedju" (prav tam, 73). Precej manj puristično sta se jezikovnih analiz nekaj desetletij kasneje lotila Dular in predvsem Korošec, ki velja za utemeljitelja poročevalskega stila. Kot pravi sam (1976, 4), so se teoretiki pred njim s slovenskim poročevalstvom ukvarjali predvsem z vidika odpravljanja jezikovnih napak in tujk, vendar ob taki jezikovni kritiki po njegovem ne moremo govoriti o raziskovanju v pravem pomenu besede. Korošec je v 70. letih dodobra razvil hierarhijo naslovja ter postavil temelje funkcijski razčlenjenosti naslovov oz. se spraševal, kako slovenski knjižni jezik deluje v poročevalstvu. Še bolj natančno je definicijo časopisnega stila opredelil in pisno poročevalstvo razdelal v knjigi Stilistika slovenskega poročevalstva, za katero Kalin Golobova in Červova (2010, 106) menita, da je "ne le v slovenskem, ampak tudi evropskem in ameriškem jezikoslovju prva tako izčrpna in teoretično dodelana stilistično-besediloslovna analiza poročevalskih besedil". Raziskave, objavljene v omenjeni monografiji, bodo v tem magistrskem delu služile kot glavna referenca.

Jezikovno-stilne analize se niso končale s Korošcem, temveč so njegova dela služila kot temelj vsem nadaljnjim raziskavam. Avtorji so se, gledano s stilnega vidika, posvečali predvsem aktualiziranim jezikovnim sredstvom. Prvi priročnik na temo frazeologije sega v začetek 60. let

prejšnjega stoletja, ko je Pavlica izdal *Frazeološki slovar v petih jezikih* (1960), še natančnejše pa je frazeologijo tipološko razdelil Toporišič (1974b). Oba jezikoslovca sta tematiko preučevala v širšem pomenu slovenske besede, Kržišnikova pa je v prvih letih samostojne Slovenije predmet analize zožila na slovensko časopisje. Stilno zaznamovanim besedam, in sicer tvorjenkam, se je v publicistiki posvetila Logarjeva (2004), Červova (2008) pa je pod drobnogled vzela časopisne metafore. Avtorice so obravnavale različna področja časopisnih praks, le malo pozornosti pa so namenile naslovju, to raziskovalno vrzel pa sta deloma zapolnili diplomski deli Gotalove (2006) in Koroščeve (2009). Korenit vpogled v slovenski časopisni stil smo dobili z že omenjeno *Stilistiko slovenskega poročevalstva* (1998) in monografijo *H koreninam slovenskega poročevalnega stila* (Kalin Golob 2003), ki bosta glavni smernici pri pisanju magistrskega dela.

Sodobne tuje raziskave so redke, v nadaljevanju bom izpostavil le nekaj najbolj vidnih (npr. Saxena 2006; Jaki 2014; Jakimavičiūtė 2013 ipd.). Ker je področje stilnosti naslovov še neraziskano oz. je omejeno le na določena zgodovinska obdobja, bom na podlagi preseka tujih in predvsem slovenskih jezikoslovnih raziskav skušal odgovoriti na vprašanje, v kakšni stilni in funkcijski formi so se (iz)oblikovali naslovi slovenskih časnikov od Slovenskega naroda iz leta 1873 do današnjega Dela ter kakšno vlogo je pri tem imelo zgodovinsko dogajanje.

Tematsko je magistrsko delo razdeljeno v tri večje sklope. Začenjam s teoretskim delom, v katerem predstavljam družbeno-politično dogajanje, ki je bistveno (so)oblikovalo slovensko časopisje, ter na podlagi obstoječe literature opredeljujem pojma *naslov* in *stil*. V empiričnem delu uvodoma opisujem raziskovalni in gradivni okvir, največ prostora pa namenjam predstavitvi rezultatov analize. Sledita interpretacija rezultatov ter povzetek ključnih ugotovitev magistrskega dela.

2 SLOVENSKI ČASOPISI TER POLITIČNO, KULTURNO IN SOCIALNO DOGAJANJE OD 1873 DO DANES

V tem poglavju bom predstavil politično, kulturno in družbeno dogajanje na slovenskih tleh od druge polovice 19. stoletja do danes. Predpostavljam, da so se politika, kultura in družba močno izražale skozi tisk, kar je vidno tudi v samem stilu pisanja in oblikovanosti naslovov. Ker je cilj magistrskega dela iskanje vzporednic med slovenskim zgodovinskim ozadjem ter stilno-funkcijsko formo naslovov, je natančno poznavanje zgodovine ključno. Uvodoma bom predstavil razvoj prvih tujih časopisov, ki so postavili temelje in smernice slovenskim časnikarjem, 140-letno obdobje pa bom smiselno razdelil v pet manjših sklopov. Sprva bo

daljše obdobje od izida prvega dnevnika do svetovne vojne namenjeno Slovenskemu narodu, boju med mlado- in staroslovenci, avstro-ogrski cenzuri ipd., v medvojnem času bo govora o razvitosti kulture ter spori med katoliki, liberalci in komunisti, čas druge svetovne vojne bo zaznamovan z italijansko in nemško cenzuro ter vzponom komunističnega gibanja, desetletja do osamosvojitve bodo namenjena enostrankarskemu sistemu in strogemu nadzoru partije, v zadnjem podpoglavju pa se bom spraševal o posledicah kapitalizma v samostojni Sloveniji.

2.1 Začetki na tujem

”Dnevni časopis je sicer izdelek moderne industrijske družbe. Njegova najboljša različica, to je neodvisni dnevni časopis, je pomemben dejavnik pri razvoju demokracije. Pojavil se je pozno, saj sta bila pogoj zanj svoboda govora in pismenost prebivalstva” (Merljak Zdovc 2007, 29).

Avtorji si niso povsem enotni, kateri tiskani publikaciji pripisati naslov ”prvi dnevni časopis na svetu”. Čeprav večina (Strzysch in Weiss 1997–1999; Kalin Golob 2003; Merljak Zdovc 2007) na mesto prvega časnika postavlja nemški *Einkommende Zeitungen* iz leta 1650, Buecher (v Mazgič 2008, 20) trdi, da smo prvi dnevnik dobili deset let kasneje, imenoval pa naj bi se *Leipziger Zeitung*. Pierre (v Kotnik in Bašić Hrvatin 2013, 23) ta naziv pripisuje angleškemu *Daily Courantu*, ki se je natisnjen zgolj na eni strani pojavil leta 1702, obdržal pa le dobrih trideset let. Po nekaterih podatkih za prvi dnevni časopis velja *Frankfurter Oberpostamtzeitung* iz leta 1616, ki se je preimenoval v *Postzeitung* in kasneje postal prvi dnevnik (Emery, Emery & Roberts v Merljak Zdovc 2007, 29).

Dokaj pozno je leta 1777 v Parizu izšel prvi francoski dnevnik *Le Journal de Paris*. V senci *Gazette*¹ je s težavo objavljal izvirne informacije, v primerjavi z angleškimi časopisi pa so francoski veljali za bolj literarne in so bralcem prinašali manj novic (Pierre v Kotnik in Bašić Hrvatin 2013, 25–27). Najstarejši, še živeči dnevnik je avstrijski *Wiener Zeitung*, ustanovljen 1805, prvič pa je izšel že leta 1703.

Še pred ustanovitvijo slovenskih dnevnih časopisov je imelo približno 240 ameriških dnevnikov v 50. letih 19. stoletja skupno naklado 750.000 izvodov, nekaj let za tem je naklada francoskega dnevnika *Le Petit Journal* štela 300.000 izvodov (Pierre v Kotnik in Bašić Hrvatin 2013, 44–47). Zakon iz leta 1881 je po mnenju Pierrea (prav tam, 57) francoskemu tisku zagotavljal

¹ *Gazette*, ustanovljen maja 1631, velja za prvi tednik v Franciji.

najbolj liberalen režim na svetu, saj mu je bila zagotovljena popolna svoboda pred politično močjo, ne pa tudi pred močjo denarja, zato o neodvisnosti časopisov (še) ne moremo govoriti.

O razvoju novinarstva na tujem pričajo tudi ustanovitve različnih institucij. Tako so že leta 1883 na Otoku ustanovili Angleški inštitut novinarjev (England's chartered Institute of Journalists),² univerzitetni študij novinarstva so izvajali na University of Missouri med letoma 1879 in 1884, leta 1912 pa so na Columbia University ustanovili katedro za novinarstvo.³ (Adler in drugi 1995, 627–628).

Po prvem časopisu v slovenskem jeziku, Zoisovih Lublanskih novicah iz konca 18. stol., in Bleiweisovih osrednjih poljudnoznanstvenih Kmetijskih in rokodelskih novicah iz sredine 19. stoletja smo tudi Slovenci po letu 1873 začeli izdajati dnevno časopisje. To je po mnenju Kalin Golobove (2003, 65) posnemalo nemško tradicijo, prevzeto od Angležev in Francozov; razporeditev besedil je bila podobna, razlikovalo pa se je po številu strani in formatu.

2.2 Od Slovenskega naroda do prve svetovne vojne

Slovenci smo do leta 1866 živeli pod okriljem Nemške zveze,⁴ po izgubljeni vojni proti Prusiji in Italiji ter priključitvi Beneške Slovenije zahodnim sosedom pa so nas še bolj razdelili, in sicer med Slovence v avstrijskem delu monarhije, Beneške Slovence in Slovence na Ogrskem. Vladarji slovenski kulturi niso bili najbolj naklonjeni, Vodopivec namreč pravi (2006, 90), da so oblasti v Beneški Sloveniji spodbujale italijanizacijo vsega prebivalstva, italijanščina je živela tako v uradih in šolah kot tudi na sodiščih, slovenščina je bila omejena na kmečko (predvsem hribovsko) prebivalstvo in Cerkev. Podobno je bilo na Ogrskem, kjer se je madžarizacijski pritisk povečeval, slovenski jezik so uporabljali pridigarji in redki publicistično dejavni izobraženci, ob severni narodnostni meji pa se je na račun nemškega pritiska število slovensko govorečega prebivalstva do konca prve svetovne vojne zmanjšalo za 20 odstotkov (prav tam, 90–112). Podatki iz popisovanja prebivalstva po letu 1880 kažejo, da je tega leta v Ljubljani živelo več kot 23 % nemško govorečega prebivalstva, v Mariboru je nemški jezik uporabljalo več kot tri četrtine ljudi (Borak in drugi 2005, 17).

Pomembno prelomnico za slovensko kulturo in jezik vsekakor predstavlja novo sprejeti zakon iz leta 1869, ki je uvedel obvezno osemletno šolanje in duhovščini odvzel poučevanje. Kot trdi

² Za organizirano združevanje slovenskih novinarjev štejemo letnico 1905.

³ Na VŠPV je bila Katedra za novinarstvo ustanovljena 1963.

⁴ Prekmurje je še vedno spadalo k Ogrski.

Vodopivec (2006, 88), je slovenščina postala učni jezik na Kranjskem ter slovenskem delu Goriške in tržaške okolice, z izjemo Gorice in Trsta. Vendar se tudi v 80. letih, tako Vodopivec (2006, 106–127), položaj slovenščine kljub jasno izoblikovanemu jeziku z lastno strokovno terminologijo v šolstvu in uradih ni izboljšal, temveč se je nemški in italijanski odpor do širjenja pouka v slovenščini celo krepil. Po besedah Boraka (in drugi 2005, 59) so meščanske elite v tem času bolj kot kdaj koli prej postale "poglavitni nosilec in usmerjevalec slovenskega narodnega gibanja", šola pa je bila na tedanjem slovenskem ozemlju "učinkovit in nepogrešljiv katalizator socialnega vzpona". O socialnem in kulturnem razvoju piše tudi Vodopivec (2006, 127), saj je nepismenost padala, na slovenskem ozemlju so pred prvo svetovno vojno za bolj pismene v monarhiji veljali le Nemci, Čehi in Italijani.

V 70. letih po mnenju Vodopivca (2006, 89) Slovenci še nismo bili dovolj povezani, saj razen ljubljanskih časopisov nismo imeli skupnih političnih ustanov in strank, vendar smo proti nemški politiki kljub nekaterim delitvam nastopali enotno, kar je prebivalstvo takratnega slovenskega ozemlja delilo na slovenski in nemški tabor (prav tam, 85). Začela se je prebujati narodna zavest, vendar sta se meščanstvo in plemstvo večkrat odločili za nemško stran, saj so, kot navaja Metlik (v Borak in drugi 2005, 27), menili, da se Slovenci ne morejo razviti brez nemške kulture in njihovega jezika. Na podporo enega izmed taborov so vplivala tudi osebna znanstva, zamere in lokalni vplivi, v nemške vrste so prestopili koristolovci z željo utrjevanja osebnostnega in gospodarskega položaja, ob slovenskih zmagah pa so znova stopili na slovensko stran (prav tam).

V času dualistične monarhije sta se začela krepiti meščanski sloj in liberalizem. Staroslovenci so z Janezom Bleiweisom na čelu obstoječe stanje sprejeli, proti taki politiki pa se je po besedah Boraka (in drugi 2005, 28) dvignil val ogorčenja. Izobraženi mladoslovenci so se pod taktirko Frana Levstika tej politiki uprli, na množičnih zborovanjih so zahtevali uresničitev programa Zedinjena Slovenija ter enakopravnost slovenskega jezika v šolah, cerkvi, sodišču ipd. (prav tam). Mladoslovenci so, piše Amonova (2004, 62), staroslovenec prek časopisja očitali, da vodijo konzervativno in "drobtiničarsko" politiko. Pred državnozborskimi volitvami 1873 sta se obe struji tako srdito spopadli, da so njuna prerekanja zgolj krepila nemški tabor, zaradi česar je tujcem uspelo zavladati v slovenskih deželnih zborih. "Kulturni boj", kot imenuje spore med katoliško in liberalno stranjo Vodopivec (2006, 87), se je po porazu na volitvah začel umirjati, v 15-letni dobi slogaštva pa so se Slovenci bolj poenoteno zoperstavili "nemškoliberalnemu pritisku, ki je združeval liberalizem z nacionalizmom", slednji pa je podpiral tudi germanizacijo na slovenskem ozemlju (Amon in Erjavec 2011, 127). Borak (in drugi 2005, 30) trdi, da je bila

cena za slogo "odpoved mladoslovencev javnemu izražanju liberalnih stališč in hkrati prevzem gesel o obrambi katoliške vere", po mnenju Vodopivca (2006, 87) je šlo zgolj za podreditev liberalcev, v kateri so morali stalno sklepati kompromise in odstopati od svojih načel", Amonova (2004, 62) pa pravi, da je bila slovenska javnost kljub kratkotrajnemu obdobju sloge še vedno razdeljena na katoliški in liberalni tabor, pri čemer je glavno vlogo odigralo novinarstvo.

V zadnjih desetletjih 19. stoletja se je v Evropi in svetu že začel razvijati visokotiražni tisk. Kot glavne razloge za to Pierre (2013, 49) navaja splošen dostop do šolanja, demokratizacijo političnega življenja, rastočo urbanizacijo, razvoj prevoznih sredstev in nižanje prodajne cene,⁵ poleg raznolikih dnevnikov pa so bralci lahko izbirali med popularnimi in kakovostnimi časopisi na eni strani ter naročniškimi in specializiranimi na drugi (prav tam, 51). V tem obdobju je bilo na Slovenskem politično življenje razgibano, sloj meščanstva se je povečeval, izoblikovale so se politične stranke, narodna zavest se je krepila, vse več je bilo izobražencev (Kalin Golob 2003, 37). Tako je bila slovenščina postavljena pred nov izziv: "Vsak dan kar se da hitro in ažurno poročati o vedno pestrejšem družbenem življenju, o kopici bolj ali manj podobnih dogodkov v slovenščini" (prav tam, 63–64). Liberalni mladoslovenci so 1867 z Levstikom na čelu snovali politični časnik Slovenski jug, a ideja zaradi finančnih težav in konservativcev polne Ljubljane ni bila realizirana, zato so zamisel preselili na Štajersko, kjer so začeli trikrat tedensko tiskati Slovenski narod (Amon in Erjavec 2011, 119). Po podatkih Amonove in Erjavčeve (2011, 124) je imel tednik največ 500 naročnikov, uredniška politika pa je bila "pogosto negotova in nedosledna, od najširšega federalizma do centralizma, od gorečega katolicizma do zagovarjanja judovskega liberalizma" (prav tam). Novo ustanovljeni tednik še ni imel lastne tiskarne in je posloval z izgubo, zato so bili liberalci primorani časopis preseliti nazaj v Ljubljano, kamor so preselili tudi leto prej v Mariboru ustanovljeno Narodno tiskarno, lastnico Slovenskega naroda. Ta je leta 1873 začel izhajati vsak dan, s čimer smo tudi Slovenci končno dobili svoj prvi dnevni (politični) časopis. Prvi slovenski dnevnik je bil jugoslovansko usmerjen in je jasno zagovarjal idejne smernice programa Zedinjena Slovenija, zavzemal se je za svobodno Avstrijo, zavračal dualizem in priznaval tesno povezanost s Katoliško cerkvijo (Vodopivec 2006, 84). Merljak Zdovc (2007, 81) pravi, da je Slovenski narod že od prve številke naprej zahteval federalistično ureditev države, združenje vseh Slovencev v eno enoto,

⁵ Kalin Golobova (2003, 37) k razlogom za hiter razvoj časopisja dodaja še razširitev volilne pravice, tehnološki napredek, iznajdbo telegrafa, telefona in ustanovitev časopisnih agencij.

boril se je za enakopravnost slovenskega jezika v šolah, javnem življenju in na uradih, zavzemal se je za razširitev volilne pravice ter se držal načela: "Vse za narod, svobodo in napredek."

Zaradi kulturne vojne med mlado- in staroslovenci je tudi katoliški tabor želel ustanoviti lasten časopis, s katerim bi konkuriral liberalcem. Istega leta, ko je Slovenski narod že izhajal kot dnevnik, je novo ustanovljen katoliški Slovenec začel izhajati trikrat tedensko, desetletje kasneje pa vsakodnevno. Slovenci smo tako dobili politično bipolarna dnevnika, liberalnega je pod vodstvom Ivana Tavčarja usmerjala Narodno napredna stranka (NNS), katoliškega pa Slovenska ljudska stranka (SLS) z Antonom Šušteršičem (Amon 2004, 63). Po nekajletnem besednem boju med osrednjima časopisoma je po besedah Perovška (2013, 14) sredi 80. let zaradi germanizacijskega pritiska prepir v obeh listih potihnil. Govorimo o dobi slogaštva, kjer sta bila oba časnika enotna pri politiki narodnih zadev. Idejni vodja Slovenca Karel Klun je v tem obdobju celo razmišljal o združitvi Slovenskega naroda in Slovenca, čemur pa zagovorniki katoliškega dnevnika niso bili naklonjeni (Perovšek 2013b, 15).

Velika težava, s katero so se soočali časopisi, je bila avstro-ogrska cenzura. Nežmah (2012, 57) ugotavlja, da so časnikarji bralcem dali jasno vedeti, katera mesta so bila cenzurirana, saj so članke oz. dele prispevkov, katere je oblast zaplenila, nadomestili z belino. Ustvarjalci besedil torej niso pisali o drugi temi ali odstranjenih besedil nadomestili z drugimi, temveč so z belim prostorom med vrsticami jasno pokazali na vmešavanje oblasti v časnikarstvo. "Belina na časopisnih straneh je avtentično prikazovala mejo svobode govora" (prav tam). V devetem desetletju, času Jurčičevega urednikovanja Slovenskega naroda, "časnik ne odpira dialoga le s politično oblastjo, svoje strani namenja tudi bralcem, ki jim daje prostor javnega dialoga, s čimer se ustvarja pojem javnosti", Jurčič sam pa celo spodbuja kritiziranje javnih oz. vladnih dejanj (prav tam, 59–60).

Vidno vlogo sta dobili še dve politično zasnovani leposlovni reviji, in sicer liberalni Ljubljanski zvon (1881) in katoliški Dom in Svet (1888), ki sta izhajali vse do druge svetovne vojne. Revije in časopise so začele soustvarjati tudi ženske, sprva pod psevdonimi in zgolj priložnostno. Pomembno prelomnico za novinarstvo štejemo 1897, letnico izida prvega ženskega časopisa Slovenka. Selišnik in Verginella pravita (2013, 154), da je bilo to časopisje pomembno, saj je na plano zvabilo marsikateri ženski talent, ki bi sicer ostal neprepoznan.

Prelom stoletja je za politično dogajanje na Slovenskem pomenil konec sloge med klerikalci in liberalci, množično pa so se konstituirale politične stranke in programi (Amon in Erjavec 2011, 128). Za politiko tega časa je bila značilna jugoslovanska usmeritev, vendar je bilo gibanje, ki

ga je spodbudila, po Vodopivčevem (2006, 123) mnenju neenotno, različno živahno, predvsem pa omejeno na izobražence in narodno aktivnejše prebivalce. Ideja o združitvi z južnimi Slovani je sicer na pobudo liberalnega tabora izvirala že iz leta 1848, toda v 90., tako Borak (in drugi 2005, 43), so o slovensko-hrvaškem sodelovanju govorili tudi v katoliških vrstah. O podpori dnevnih časopisov južnoslovanske združitve priča tudi podatek (prav tam, 45–46), da so se v Slovenskem narodu znašla številna poročila obiskovalcev hrvaških, srbskih, bolgarskih in drugih slovanskih prestolnic in mest ter prispevki o vzponu Karađorđevićev na prestol. Osrednja dnevnika sta tej tematiki namenjala posebne izdaje, vsak dogodek pa sta pospremila z najlepšimi željami za bodočnost Srbije (prav tam, 45).

Tako Borak (in drugi 2005, 71) kot tudi Vodopivec (2006, 130) menita, da je s širjenjem pismenosti in izobrazbe branje postalo "najpomembnejša in najbolj razširjena oblika preživljanja prostega časa". Tik pred vojno je tako izhajalo kar pet slovenskih dnevnikov: liberalni Slovenski narod, katoliški Slovenec, socialistična Zarja in liberalni Dan so izhajali v Ljubljani, medtem ko so v Trstu brali liberalno Edinost. Bralcem so bila poleg že nekaterih ilustriranih prilog s fotografijami na voljo pokrajinska, stanovska, strokovna, zabavna in politična glasila, izdajali so tudi tednike in polmesečnike (prav tam). Vodopivec (prav tam) od časopisov, namenjenih narodni, družbeni in kulturni problematiki, izpostavlja še katoliški Čas, liberalno Vedo in socialistične Naše zapiske.

Čas prve svetovne vojne Pierre (2013, 49) vidi kot pravo zlato dobo tiska. V industrializiranih deželah so bile novinarske značilnosti in formule časopisnega trga zelo blizu današnjim, poleg tega je bila že v tem obdobju stopnja razvitosti časopisov podrejena vplivu zahodnih držav (prav tam). Na naših tleh je bil takrat uveden absolutizem, parlamentarnega življenja je bilo konec, stranke so se ukvarjale le še same s sabo (Borak in drugi 2005, 124). Slovenski časnikarji takrat niso doživljali zlate dobe, predvsem Slovenski narod se je znašel v hudih težavah. Po podatkih Amonove in Erjavčeve (2011, 129) je bil prvi dnevnik večkrat podvržen cenzuri in kar 190-krat zaplenjen, hkrati so mu očitali politično nedoslednost, zato so ga izobraženci, kmetje in mladina začeli zavračati. Hude čase je preživel tudi slovenski jezik, saj je bil celo pogovorni jezik pri nas nemški.⁶ Mesta so tako začela dobivati nemško podobo, razveljavljene so bile osebna svoboda, nedotakljivost stanovanja, pisemska tajnost, svoboda združevanja, zborovanja in izražanja mnenja, svoboda tiska, razpustili so Slovensko matico in prepovedali protivojna (Zarja, Rudar) in projugoslovanska glasila (Dan, Glas juga, Naš glas, Slovenski dom) (Borak

⁶ Vojska je bila hud asimilacijski dejavnik, saj je bilo okoli 80 % častnikov nemške narodnosti (Borak in drugi 2005, 127).

in drugi 2005, 146–148). Bralcem so bile zamolčane nesreče, plazovi, smrti ipd., saj časopisi, pravi Štepec (2013, 18), niso smeli poročati o takšnih nesrečah in objavljati fotografij s podobno vsebino. Doživljali smo čase, ki jih najbolj opiše Borak (in drugi 2005, 124) z besedami: "Med vojno so se Slovenci znašli dobesedno med nemškim kladivom in italijanskim nakovalom."

Vojna se je bližala koncu, Slovenci pa smo leta 1917 z Majniško deklaracijo zahtevali ukinitve dualizma ter vzpostavitev jugoslovanske države oz. nove državne enote, ki bi bila še vedno pod žezlom habsburške dinastije. Leto kasneje je Avstro-Ogrska propadla, Slovenci pa smo bili razdeljeni med štiri države.⁷ 29. oktobra je bila ustanovljena Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, mesec kasneje pa Kraljestvo oz. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

2.3 Tisk in medvojni čas

Po vojni se je stanje slovenske kulture močno izboljšalo. Po Vodopivčevih podatkih (2006, 200–201) je po popisu prebivalstva na slovenskih tleh znalo brati več kot 90 odstotkov prebivalstva, osnovno šolstvo pri nas pa je bilo precej bolj razvito kot v jugovzhodni in osrednji državi, več smo imeli tudi učiteljev. Vse bolj smo se nagibali k ustanavljanju izobraževalnih in kulturnih ustanov, zato smo leta 1919 dobili Univerzo v Ljubljani⁸ in telegrafsko agencijo Avala. Oglasna služba je po mnenju Amonove (1996, 148) agenciji prinašala velike dobičke, zato so vse večje novinarske hiše imele svoje oglasne oddelke. Civilizacija in demokratizacija sta se krepili, z njima pa potreba po dnevnem časopisju, ki je postajalo vse bolj pestro (Lazarevič 2013, 125). Razmah časopisov je omogočil napredek tehnike, gospodarska vprašanja so postajala vedno bolj aktualna (prav tam). V tem obdobju so bile, pravi Lazarevič (2013, 127), "v obtoku velike ideje o Evropi, o novi in drugačni družbi, o novih in drugačnih gospodarskih ureditvah, o moči kolektivne volje, nacije, razreda, stanu, o individualizmu, a tudi o vprašanjih manjšin." O burnem razvoju kulture nazorno pričajo tudi podatki o številu časopisja. Leto dni po končani vojni je izhajalo 87 časopisov, 20 let kasneje 245, vmes pa je izšlo kar 15.000 publikacij (Vodopivec 2006, 207–208). Osrednji literarni reviji sta bili še vedno liberalni Ljubljanski zvon in katoliški Dom in svet, kasneje so se jima pridružili še levo usmerjana Sodobnost, krščansko Dejanje in marksistična Književnost (prav tam).

⁷ Zunaj meja takratne Slovenije je živela skoraj tretjina Slovencev. Največ Slovencev je ostalo v Kraljevini Italiji (378.234 Slovencev) (Borak in drugi 2005, 178).

⁸ Borak (in drugi 2005, 419) pravi, da se je slovenska znanost konstituirala šele z ustanovitvijo univerze, ki je predstavljala simbolni pomen vseh kulturnih pridobitev na Slovenskem. Šele ko je v uradih slovenščina postala uradni jezik in ko so na univerzi razvijali strokovno terminologijo, je slovenski jezik postal evropski, enakovreden sosednjim (prav tam).

Politične skupine in stranke so po prepričanju Amonove (1996, 80) na volitvah v ustavodajno skupščino leta 1920 uporabljale tisk⁹ za politične cilje, po volitvah pa je, zlasti v manjših mestih, večina na novoustanovljenih listov prenehala izhajati.¹⁰ Živahno politično dogajanje je torej spodbujalo ustvarjanje novih publikacij, a je na drugi strani zaviralo svobodo pisanja. Informativni dnevniki so kljub javni deklaraciji o neodvisnosti in objektivnosti še vedno delovali pod okriljem določene politike (prav tam). Leto pred volitvami je bila ustanovljena Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov), kasneje imenovana Komunistična partija Jugoslavije, z njo pa prvi komunistični tednik (in mesečnik) Delo.¹¹

Junija 1921 je bila sprejeta vidovdanska ustava in upravljanje kraljevine SHS po načelu upravnega centralizma, osem let kasneje pa je kralj Aleksander Karađorđević s šestojanuarsko diktaturo ustavo razveljavil, razpustil parlament, prepovedal vse politične stranke ter državi nadel ime Kraljevina Jugoslavija. Spremenjen zakon o tisku je bil eden izmed prvih zakonov diktature, saj so bili prepovedani vsi politični listi,¹² informativni tisk pa cenzuriran (Amon 1996, 93). Najmanj škode so utrpela katoliška glasila, saj je bil ta čas v vladi Anton Korošec.¹³ Premoč katoliške stranke je rezultirala v tem, da se je celotno politično nasprotno časopisje moralo umakniti ali v opozicijo SLS ali pa priznati njena politična načela (prav tam). Slovenec je med svetovnima vojnima tako postal najvplivnejši dnevnik. V dvajsetih letih je obsegal od štiri do deset strani, deset let kasneje celo od osem do 20, njegova naklada se je ob nedeljah dvignila do 33.000 izvodov (Perovšek 2013a, 27). Njegov nekdanj največji konkurent Slovenski narod je izgubljal kulturni boj in politični vpliv. Poleg stroge cenzure je bil razlog za to tudi v menjavi lastnika, saj je po Tavčarjevi smrti 1923 prvi slovenski dnevnik prišel v roke skupini, ki je izdajala Jutro, zato je bil Slovenski narod potisnjen v ozadje (Merljak Zdovc 2007, 82).

Po letu 1929 in veliki gospodarski krizi je informativni tisk doživljal nekatere pomembne spremembe. Amonova (1996, 143) izpostavlja razrast zasebnih in političnih listov v industrijsko panogo, za katero so veljala načela ponudbe in povpraševanja. Časniki niso več nagovarjali potencialnih volivcev, temveč so se ozirali tudi na polpismene ljudi, ki so časopis kupili zaradi stripov, in ženske, polovico naročnikov, katerim so bili namenjeni modni nasveti,

⁹ Tisk – kljub razvejanosti političnih strank in glasil – razen Slovenca, Jutra in Slovenskega naroda ni imel veliko bralcev (Amon 1996, 94).

¹⁰ Kljub množičnim političnim listom za eno volilno obdobje je po mnenju Amonove (2004, 64) novinarstvo kot dejavnost obstajalo le v Slovenskem narodu, Slovencu in Jutru.

¹¹ Pet let je izhajal kot legalen periodični tisk, temu je sledilo dvoletno pollegalno izhajanje, med letoma 1926 in 1934 pa se je umaknilo v ilegalno (Vatovec 1969, 63).

¹² Kraljevi dekret iz leta 1928 je zahteval, da se vse urednike vpiše v fašistični seznam novinarjev, vendar so se Slovenci temu uprli (Borak 2005, 537–538).

¹³ Anton Korošec je bil eden vidnejših članov SLS, stranke, ki je usmerjala katoliško časopisje.

kuharski recepti, ljubezenski podlistki (prav tam).¹⁴ Verjetno se je tudi zaradi tega levičarskemu tisku ponudila priložnost za širjenje svojih političnih načel, saj je po opažanju Amonove (1996, 144) funkcijo mnenjske opozicije prevzel prav levi tisk in si ilegalno (po 1934 tudi legalno) pridobival nove bralce.

Med vojnama je bila razširjenost tiska po mnenju Boraka (2005, 417) sorazmerna z razširjenostjo pismenosti, vendar se je število publikacij vztrajno povečevalo. Dokaz za to je podatek, da je v desetletju pred prvo svetovno vojno vsako leto izšlo povprečno 14 novih časopisov, dve desetletji po njej pa povprečno 37 (prav tam, 419). Slovenci smo bili sicer v obdobju pred drugo svetovno vojno, trdi Vodopivec (2006, 217), duhovno in kulturno tesneje povezani z Zahodno Evropo kot kdaj koli prej, hkrati pa "močno zaposleni sami s seboj, s svojim položajem v Jugoslaviji ter z notranjimi slovenskimi spori in delitvami". Prvo svetovno vojno smo dočakali na dveh različnih bregovih, pred drugo smo se razdelili na tri struje, in sicer na katoliško, liberalno in socialno-komunistično.

2.4 Druga svetovna vojna, Partizanski dnevnik in predhodnika Dela

Sile osi so Jugoslavijo napadle 6. aprila 1941, že po 11 dneh bojevanja smo podpisali kapitulacijo, ozemlje so si zopet razdelili tujci. Ponemčevanje so najbolj občutili Štajerci in Gorenjci, saj so okupatorji želeli slovenski jezik in kulturo odstraniti ter odpraviti slovensko časopisje.¹⁵ Italijanske oblasti časnikov niso ukinjale, temveč so jih začele strogo nadzorovati, listi so izhajali dvojezično z zmanjšanim obsegom strani (Godeša 2013, 28). Večini predvojnih časopisov je uspelo izhajati tudi v okupiranem obdobju. Kljub cenzuri število časopisov ni upadlo, najvidnejši dnevniki Slovenski narod, Slovenec, Jutro in Slovenski dom so se obdržali. Uredniška politika je bila, pravi Borak (2005, 663), podrejena volji Nemcev in Italijanov, zato so objavljali okupacijskim oblastem naklonjene prispevke. Svobodnega komentiranja vojnih dogodkov, pravi Godeša (2013, 29), ni bilo, temveč so posnemali tuje časopise (predvsem nemške in italijanske) in povzemali agencijske novice.¹⁶ Mnogi so se spraševali o smiselnosti izhajanja takega časopisja, vendar so se lastniki izgovarjali s prepričanjem, da je bolje izdajati vsaj to kot ničesar (prav tam). Časniki so se s pisanjem protikomunističnih prispevkov zelo

¹⁴ Lazarevič (2013, 129) celo poroča o povečanju števila slovenskih blagovnih znamk, ki so v časopisih in revijah zakupili mesta z namenom oglaševanja, kar še bolj priča o novem načinu življenja - potrošništvu.

¹⁵ Klasičen primer postopnega ponemčevanja je časopis Karawanken Bote: ta je sprva izhajal v slovenščini, kasneje v slovenščini in nemščini, končno pa le v nemščini (Borak 2005, 661).

¹⁶ Predvsem so bili usmerjeni proti delu partizanov in NOB, obsojali so marksizem in komunizem ter napovedovali poraz zaveznikov, zlasti Sovjetske zveze (Amon 2000, 13).

dejavno vključili v boj proti komunistom in odporniškemu gibanju, zaradi česar je bilo kasneje na ozemljih, osvobojenih s strani partizanov, to časopisje prepovedano (prav tam). Proosno usmerjeni dnevniki so torej služili novim oblastem in podpirali delo domobrancev, zato se je krepilo novinarstvo NOB-ja, ki se je spogledovalo s sovjetskimi in antifašističnimi načeli. Novinarji so, pravi Amonova (2004, 65), postali agitatorji, propagandisti in organizatorji boja proti okupatorju, hkrati pa so želeli spremeniti družbeni red. Časopisje se je torej znova znašlo na dveh politično nasprotnih polih, javnost pa se je delila tudi glede na odnos do fašizma in komunizma. Poleg nazorskih sporov je bila težava vse večja revščina prebivalstva, s čimer se je število naročnikov in kupcev časopisov zmanjševalo, krog potencialnih bralcev se je skrčil na tretjino (Godeša 2013, 29). Posledice vojne so se kazale tudi v pomanjkanju papirja, zaradi česar sta od novembra 1943 od ljubljanskih dnevnikov na 4–6 straneh izhajala le Slovenec in Jutro, ob koncu vojne je bil Slovenec tiskan le na dveh straneh (prav tam).

Zaradi vojne se je vse bolj krepilo časopisje NOB, in sicer na treh ravneh: na ravni Komunistične stranke Slovenije (Jugoslavije), ravni partizanskih odredov in narodno osvobodilne vojske ter Osvobodilne fronte. Vse ravni so se prepletale, vendar je imela vsaka svoje pomene in naslovnike ter vodilni časopis (Amon 2000, 11). V okviru OF je bil glavni časnik Slovenski poročevalec, pri KPS je bila v ospredju Ljudska pravica, Partizanski dnevnik je bil glavni pri partizanih in osvobodilnih bojih. Vsem časopisom je bilo skupno to, da so bili tesno povezani z razvojem narodnoosvobodilnega gibanja, organiziranjem tehnik¹⁷ in tiskarn¹⁸ ter samim potekom vojne (prav tam).

Slovenski poročevalec je bil ustanovljen že tri leta pred začetkom vojne, vendar zaradi izida zgolj dveh števil ni doživel širšega dometa, le mesec po napadu osi pa je takrat še kot tednik postal najpomembnejši časopis, simbol Osvobodilne fronte oz. "buditelj in usmerjevalec množic" (Šmicberger 1988, 14). Časopisje OF¹⁹ je imelo najvišje naklade in bralce iz vseh razredov, hkrati je bilo tudi najbolj avtohtono slovensko, saj je izšlo iz slovenskega časniškega izročila in se opiralo na kulturno tradicijo (Amon 2000, 16). Avtorica dodaja (prav tam, 15), da je Slovenski poročevalec dobesedno preplaval slovensko ozemlje, saj je bil po njenem mnenju najbolj informativen, najmanj partijsko direktiven in novinarsko najbolj usposobljen časopis pri nas. Za sodelavce je celo organiziral izobraževalne novinarske tečaje (prav tam). Krall (v Amon 2000, 14–15) navaja podatke, da je naklada Slovenskega poročevalca 1. 1941 znašala

¹⁷ Brošure in manjša glasila so tiskali s ciklostilno tehniko, časnike se preselili v Ljubljano (Šmicberger 1988, 22).

¹⁸ Uredniki so, po besedah Osolnika (v Gabrič 2013, 39), dobili nalogo takojšnjega tiskanja v ljubljanskih tiskarnah.

¹⁹ Semkaj spadajo tudi Osvobodilna fronta, Naša žena, Mlada Slovenija, Kmečki glas, Delavska enotnost ipd.

približno štiri tisoč, naslednje leto osem tisoč, l. 1944 pa pet tisoč izvodov. Okupatorji so hitro prišli na sled vse bolj popularnemu ilegalnemu tisku, vendar je, trdi Šmicberger (1988, 16), kljub povečani pozornosti na izvore strojev, papirja in tiskarske barve v Ljubljani med vojno delovalo 55 ciklostilnih tehnik in občasnih tiskarn. Amonova (2000, 14) pravi, da je osrednja izdaja v ciklostilni tehniki izhajala v okupirani Ljubljani, kjer sta "branje in širjenje lista postali sinonim odpora in pripadnosti OF". K bujnemu razvoju je vsekakor prispevala tudi skrb za zunanji izgled časopisa, s čimer so si želeli ustvariti večjo avtoriteto in kredibilnost.²⁰ Estetsko izpopolnjen je kot dnevnik prvič izšel 8. maja 1945 v Trstu, dva dni kasneje tudi v Ljubljani. Njegov največji tekmeč je bil Slovenski dom, ki je partizanom očital številne umore, ti pa so o smrtih poročali kot o "pravičnih justifikacijah nad narodnimi izdajalci" (Nežmah 2012, 151).

Časopisje, vođeno s strani KPS (KPJ), ki je desetletje izhajalo v ilegali, ni bilo množično, vendar Amonova (2000, 16) trdi, da je zaradi dobre organizacije in najbolj usposobljenih "ilegalnih" novinarjev po moči in vplivu preseglo svojo raven in vplivalo na ves tisk znotraj NOB. Najdaljši staž ima časnik Delo, ki s prekinitvami izhaja vse od leta 1920,²¹ ko je kot glasilo Socialistične zveze izšel v Trstu, l. 1937 pa je postal organ KPS (Amon 2000, 16–17). Delo med vojno zaradi redkih števil ni spadalo med osrednje časopise, zato je njegovo poslanstvo nadaljevala bolj pomembna Ljudska pravica (1934–1936, 1941, 1943–1959), ki je dnevnik postala 1945.²² Skupaj s Slovenskim poročevalcem sta bila neposredno podrejena samemu vrhu komunistične partije, ki je "kadrovala urednike in cenzurirala vsebino" (Nežmah 2012, 172). Amonova pravi (2000, 17), da je Ljudska pravica dosegala visoko naklado, tj. 10.000 izvodov, in sicer zato, ker so uredniki partijsko terminologijo prevedli v razumljiv slovenski jezik. Osrednji časnik KPS, posrednik med vodilnimi politiki in nižjimi komunističnimi kadri, je tako poskrbel za dvig ugleda komunističnega gibanja tako med izobraženci kot tudi delavci in kmeti, vendar predvojne priljubljenosti ni več dosegel (prav tam).

Pomembno prelomnico v partizanskem časnikarstvu predstavlja glasilo Triglavske divizije NOVJ Partizanski dnevnik, ki je nastal po kapitulaciji Italije l. 1943, in sicer na podlagi radijskih poročil in izpod peresa Franceta Vrega, Edvarda Kokolja in Marjana Tepine. Šmicberger (1988, 63–64) pravi, da je bila zaradi naglih sprememb na svetovnih bojiščih in

²⁰ Ustvarjalci Slovenskega naroda so naslove na matrico risali z roko, robove člankov pa so potegnili v ravne črte tako na levi kot tudi na desni strani (Šmicberger 1988, 16–17).

²¹ Delo je bilo aktivno v obdobju 1920–40, 1940–42, 1948–52, 1949 in 1959–danes.

²² Prej je kot glasilo komunistične partije Slovenije izhajala s podnaslovom Tednik, vendar je bila velikokrat zaplenjena (Nežmah 2012, 172).

narodnoosvobodilnih bojov potreba po partizanskem dnevniku na Primorskem velika, takratna osrednja glasila pa so prihajala neredno, bore malo je bilo vojaških glasil.²³ Ta so bila sicer namenjena predvsem informiranju, prepričevanju in zabavi borcev, vendar so kljub nizki novinarski kakovosti poleg propagandne imela še psihološko funkcijo, saj so vzbujala občutek pripadnosti dobro organiziranemu odporu (Amon 2000, 18). S 26. novembrom je prvi številki Partizanskega dnevnika vsak dan sledila nova, vendar sta naklada in število strani stalno nihala. Junija 1944 je štel pet tisoč izvodov, maja naslednje leto celo dvajset tisoč (Merljak Zdovc 2007, 128). Tiskanje je potekalo v tiskarni Julij oz. Doberdob, vendar so tehniko zaradi premikov partizanske vojne ves čas preseljevali (prav tam). 1944 je bila ustanovljena osrednja primorska tiskarna Slovenija, v kateri je bila prva izdana številka natisnjena 4000-krat na štirih straneh, vendar se je obseg zaradi finančnih težav, manjka papirja in prezaposlenosti tiskarjev že po nekaj mesecih zmanjšal na dve strani (Šmicberger 1988, 65–67). Edini ilegalni dnevnik v Evropi je bil sicer po prepričanju Amonove (2000, 19) moderno in strokovno urejevan z več stalnimi rubrikami. Fotografij niso objavljali, so pa že v glavi časnika poudarjali aktualno problematiko in stališča uredništva (prav tam). Dnevnik so l. 1944 odlikovali pregledni naslovi in podnaslovi, gesla, vinjete, linorezi, naloge časnika pa so bile po besedah odgovorne urednice Milene Mohorič politične, saj "vanj pišejo kot politiki in ne kot literati" (Šmicberger 1988, 64). Proti koncu vojne so tiskanje Partizanskega dnevnika preselili v Trst,²⁴ kjer so ga sprva želeli nadomestiti s Slovenskim poročevalcem, a so se uredniki temu uprli in ga le preimenovali v Primorski dnevnik²⁵ in kot takega v 30.000 izvodih prvič izdali 13. maja 1945 (prav tam, 68).

Že med vojno (1943) je prenehal izhajati prvi slovenski tiskani dnevnik Slovenski narod. Podobno usodo so v času osvoboditve doživeli tudi drugi osrednji časopisi (Slovenec, Slovenski dom, Jutro idr.), njihovo mesto pa so zasedli – prej ilegalni – časopisi komunistične partije. Samostojni poklic novinarja je, pravi Nežmah (2012, 172), zamenjal novinar kot propagandist komunistične partije. Partijska oblast svojim članom in urednikom ni najbolj zaupala, zato je časnike neposredno nadzirala (prav tam). Nekateri novinarji in tiskarski delavci, ki so prej sodelovali z okupatorji, so prestopili med komunistične časopise in pisali po nareku nove politične volje. Nekdanjo katoliško in okupacijsko cenzuro je zamenjala komunistična, ki pa je

²³ Mednje spadajo npr. Dolenjski partizan, Bobnar, Glas partizanov, Partizanski komandir, Partizan, Partizanski vestnik, Soški partizan in zaščitnik.

²⁴ Prva tržaška izdaja Partizanskega dnevnika je zaradi naglice in drugačne (italijanske) abecede izšla kar brez šumnikov in sičnikov (Šmicberger 1988, 68).

²⁵ Vsebinska poudarka Primorskega dnevnika, glasila OF za slovensko Primorje, sta boj za obstanek ter obstoj narodnih in socialnih pravic italijanskih Slovencev (Vatovec 1969, 93).

drugače misleče še bolj izključevala, saj neenakih pogledov praktično ni bilo mogoče publicirati v javnih medijih (Gabrič 2013, 39). Narodna vlada Slovenije je imela za povojno ureditev sistema v Sloveniji natančno izdelan načrt, v katerem ni bilo prostora za svobodni tisk, samostojno podjetniško pobudo, tiskarske zmogljivosti itd. (prav tam, 38).

2.5 Od druge svetovne vojne do osamosvojitve

Štiri desetletja in pol dolgo obdobje je slovensko ozemlje zaznamoval enostrankarski (komunistični) sistem in socialistična federativna Jugoslavija, čas, ki so ga Slovenci po Prunkovih (1992, 398) besedah, doživljali takole:

Slovenija in slovenski narod sta se že prej zaradi pridnosti, inventivnosti, občutka odpornosti in smisla za organiziranost vedno znala prilagoditi vsakemu družbenoekonomskemu in političnemu sistemu, ki je bil narekovan iz Beograda, in razviti v jugoslovanskem obsegu daleč najbolj razvito gospodarstvo, ki je tudi za dva in polkrat presegalo jugoslovansko povprečje.

Po zmagi nad okupatorjem je vodstvo NOB prepovedalo izhajanje vseh kolaboracionističnih časopisov, nadaljevala se je tradicija partizanskega časopisja podrejanja direktivam partije (Amon 2004, 65–66). V tem času je po podatkih Vatovca (1969, 84) na Slovenskem živelo približno 230 raznih tehnik in 30 tiskarn. V prvem petletju po koncu vojne je bila vsebina časopisov osredotočena na vprašanja o povojni obnovi, boju za državne meje, zmagi neodvisnosti, poti v socializem ipd., v 50. pa so časniki postali tolmači razvoja socialistične demokracije (prav tam, 90). Partija je takoj prevzela nadzor nad tiskom, predsednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič je namreč agitpropu ukazal, da morajo biti tiskarne organizirane tako, da so material, vsebina in lokacija tiskanja ves čas pod kontrolo (Drnovšek v Borak in drugi 2005, 903). Borak (in drugi 2005, 1024) dodaja, da so se v petdesetih, času večje živahnosti in polemičnosti na področju tiska, pristaši podobnih nazorov začeli zbirati okoli posameznih revij, kot so Naša sodobnost, Naši razgledi, Mladinska revija, Beseda ipd.²⁶ Živahnejše revialno življenje je po Borakovem mnenju (prav tam, 1025) intelektualce postavilo v popolnoma nov položaj v družbi, saj je njihova kritika predstavljala vse večjo nevarnost za vladajočo stranko in njen politični monopol. Revolucionarne maksime, ki so prvič v zgodovini časnikarstva postale vodilne pri novinarjevem delovanju, so bile po Nežmahovem (2012, 280)

²⁶ Revije so ustanavljali tudi zunaj Ljubljane, vendar so se zaradi političnih pritiskov obdržale le kratek čas (npr. mariborski Svit, koprski Bori ...).

prepričanju: razkrinkanje imperialističnih načrtov, branik pred tujimi idejami in proučevanje marksizma-leninizma. Sam Tito je na kongresu 1951 časnikarje usmerjal kot propagandiste v svetu, z nalogo povezovati se s tujimi novinarji in prikazovati pravo sliko partijske Jugoslavije (prav tam).

Leto dni po prvih oddajanjih Televizije Slovenije sta se 1. maja 1959 Slovenski poročevalec in Ljudska pravica združila v nov dnevnik Delo,²⁷ ki je postalo "orožje socialističnih graditeljev" z osnovno nalogo "vzgoje socialističnega človeka" (Nežmah 2012, 281). Do takrat sta se srbohrvaščina in cirilica uveljavili na vseh področjih, zato so se slovenski intelektualci borili za enakopravnost slovenskega jezika. V šestdesetih so, piše Borak (in drugi 2005, 1079), člani Društva slovenskih književnikov zahtevali dosledno uporabo slovenščine, prevajanje oglasov izdelkov neslovenskih proizvajalcev, predvajanje televizijskega dnevnika v slovenskem jeziku ipd. Desetletje kasneje je bila svoboda tiska še bolj omejena, kazni za kritiziranje režima pa poostrene. Vodopivec (2006, 451) opaza, da so bile oblasti do neposlušnih neprizanesljive, zato so se publikacije političnim temam izogibale, oblast pa se je vmešavala celo v uredniške odločitve založniških knjig, katere so silili k spreminjanju že natisnjenih knjig. Nekateri pisci so kljub strogemu nadzoru strmeli k svobodnejšemu izražanju. Pojavljati so se začele "tiskarske" napake,²⁸ dobro premišljena strategija, s katero so novinarji skrivoma oplemenitili svoja besedila, vendar je tudi t. i. medvrstična sporočila partija strogo kaznovala. Konec sedemdesetih, trdi Nežmah (2012, 297), je bil politični nadzor nad časniki totalen.

Tudi osemdeseta leta niso prizanašala svobodni slovenski besedi, usmerjanje novinarjev je še vedno izhajalo iz komunističnega vrha. V tem obdobju se je oblikoval zanimiv koncept novinarjevega dela. Nežmah (2012, 286) namreč pravi, da je bil novinar lahko kritičen, če je sledil komunističnim smernicam, medtem ko je kritika komunistov veljala za zlorabo vloge novinarstva. Množične medije so poimenovali "sredstvo javnega obveščanja", s čimer je bilo novinarstvo degradirano na raven sredstva, s katerim Zveza komunistov obvešča javnost (prav tam (2012, 285). Tudi po Titovi smrti so časniki še vedno sledili dvema osrednjima gesloma, in sicer "Delati več in bolje" ter "Hoditi po Titovi poti". Prva je spodbujala delovno disciplino, tržno tekmovanje in liberalizacijo v gospodarstvu, druga pa vztrajanje pri samoupravnem sistemu in obstoječi ureditvi države (Vodopivec 2006, 465).

²⁷ Kot glasilo CK KJP se je pojavilo že leta 1941.

²⁸ Namesto Stane Dolanc so npr. napisali Satan Dolanc.

S pojavom nekaterih novih revij (Mladina, Tribuna, Nova revija) so se pisci začeli opogumljati in pisati zoper oblasti in obstoječega političnega sistema. Razvilo se je alternativno novinarstvo, ki je zavračalo direktive partije in stremelo k "širjenju meja svobode govora in rušenju družbenih tabujev, ki so prinašale zaplembe, odstavitve urednikov in sodne postopke" (Nežmah 2012, 337). Eden najbolj vplivnih časopisov tistega časa je bil prav gotovo tednik Mladina. Vodopivec (2006, 479) namreč piše, da je "s kritičnim pisanjem o aktualnih političnih in gospodarskih vprašanjih že v prvi polovici osemdesetih let iz mladinskega prerasel v množičen opozicijski časopis", kmalu pa je postal eden najbolj branih slovenskih časnikov, po katerem so se zgledovali tudi drugi mediji. Korak naprej za dvig novinarstva in predvsem kakovosti slovenskega jezika²⁹ je pomenilo tudi na novo ustanovljeno jezikovno središče, ki pa je bilo od drugih jugoslovanskih narodov deležno posmeha in kritik (prav tam, 475).

Komunistična partija je izgubljala oblast, Slovenci smo odpirali novo zgodovinsko – kapitalistično – poglavje. Vodopivec (2006, 521) na tem mestu opozarja, da so se ocene o začetku nove ere izkazale za prenagle, saj je bilo dediščine iz nekdanjega sistema več, kot smo sprva predvidevali. Osamosvojitve Slovenije torej ni pomenila posebne prelomnice v slovenskem kulturnem razvoju (prav tam, 463).

2.6 Od samostojne Slovenije in Dela ...

Slovenija je z odcepitvijo od federativne Jugoslavije prešla iz socialističnega v liberalno-demokratski sistem, iz planskega gospodarstva nas je kapitalistična miselnost pripeljala v tržno. Strlič in Osterman (2011, 17) trdita, da se je Slovenija v času tranzicije zaradi izgube jugoslovanskih trgov ukvarjala predvsem z odpravo gospodarske krize, brezposelnostjo in visoko inflacijo. Kriza je pustila pečat tudi v medijski sferi, saj so se do danes ohranili le tisti dnevniki, ki so nastali v bivšem sistemu (razen Slovenskih novic), leta 1999 ustanovljeni dnevniki Slovenec, Republika in Jutranjik so propadli (Bašić Hrvatini in Milosavljević 2001, 16). Avtorja dodajata (prav tam, 9), da je v osemdesetih letih večina časopisov ostala brez državnih subvencij, zaradi česar so mnogi ugasnili, drugi pa so se prilagodili trgu. Tudi Delu s takratno naklado 100.000 izvodov, sicer takoj za najbolj brano Politiko, je le leto po osamosvojitvi po podatkih Bašić Hrvatini in Milosavljevića (2001, 19) naklada padla za kar

²⁹ Priseljavanje in posledično vnašanje tujk v slovenski jezik se je povečevalo.

10.000 izvodov. Kljub težavam je danes eden vodilnih časnikov pri nas leta 1993 izdal prvo prilogo Delo in dom, ob koncu tisočletja so ustanovili še žensko revijo Ona.³⁰

Slovenski (medijski) prostor je preživel nemško okupacijo in strogo komunistično cenzuro, slovenski jezik je postal enakopraven drugim in se konstituiral v šolah, uradih in na vseh ostalih javnih področjih, nepismenost je postala zgodovina. S prihodom kapitalizma ter specifičnih ekonomskih, socialnih in političnih razmer se tisk (in novinarstvo kot tako) sooča z novimi težavami, kot so privatizacija, preoblikovanje lastništva medijev in visoka koncentracija medijske lastnine, politični in ekonomski vpliv na urednike in novinarje, komercializacija, uravnavanje medijske zakonodaje ipd. Vobič in Milosavljević (Media Landscapes) ugotavljata, da je bil slovenski časopisni trg med postsocialističnimi državami unikat, saj v nasprotju z npr. Madžarsko, Češko in Poljsko nismo bili deležni tujih investicij. V obdobju privatizacije, dodajata (prav tam), so slovenska podjetja kupila medijske hiše, zaradi česar si vse do konca tisočletja noben tuj vlagatelj ni (so)lastil naših tiskanih medijev. V Sloveniji je namreč prevladovalo prepričanje, da morajo tiskani dnevniki ostati v domači lasti in da je treba prodajo slovenskih medijev tujcem preprečiti (Bašić Hrvatina in Milosavljević 2001, 9). Posledično se je začela dogajati koncentracija medijev "v rokah maloštevilnih domačih lastnikov s prepoznavnimi političnimi konotacijami" (prav tam). Vendar privatizacija še danes ni končana. Vobič in Milosavljević (Media Landscapes) namreč opozarjata, da so državna podjetja še vedno delni lastniki medijskih hiš, kar se kaže tudi pri urednikovanju; obstati na vodilnih položajih medijskih hiš zaradi politično-ekonomskih povezav z elitami in ekonomske krize ni lahko. Vdor ekonomskih in političnih interesov v medije se kaže že v samem nadzorstvu. Bašić Hrvatina in Kučič (2005, 212) pravita, da so med nadzorniki treh slovenskih dnevnikov predsedniki uprav največjih podjetij in bank, oglaševalci ter lastniki oglaševalskih agencij. V tisk prihajajo prispevki v obliki hibridnih sporočil, katerih avtorji so pravzaprav oglaševalci sami. Interesi nadzornikov, ki nadzorujejo sami sebe, tako ostajajo zavarovani pred kritičnim novinarskim poročanjem, zid med oglaševalci in uredniki se ruši, uredniki upravljajo naloge ustvarjanja čim višjega dobička itd. (prav tam, 240). Bašić Hrvatina in Kučič (2005, 254) takole povzemata sodobno delo medijev: "Ko mediji sledijo logiki trga, je njihov temeljni cilj prodaja pozornosti potrošnikov in ne informiranje državljanov. Mediji tekmujejo z drugimi mediji za pridobivanje oglaševalskega denarja, državljanji pa smo postali sredstvo za doseganje teh ciljev."

³⁰Sledili so še Polet, Vikend, Posel in denar, Sobotna priloga idr.

Bašić Hrvatinova in Kučić (2005, 193) dnevno časopisje vsebinsko delita na splošnoinformativne (Delo, Dnevnik), športne (Ekipa) in poslovne (Finance), medtem ko Vobič in Milosavljević (Media Landscapes) govorita o "geografski" delitvi: nacionalno orientirane publikacije (Delo) so razširjene po celi državi, regionalni časniki (Večer v Mariboru) prav tako, vendar več pozornosti posvečajo dogajanju v svoji regiji, lokalno časopisje (kranjski Gorenjski glas) pa je skoncentrirano na mesta in okoliške vasi, kjer imajo pomembno družbeno vlogo. Posebno medijsko mesto ima prav gotovo rimokatoliški tednik Družina, viden akter pa je še vedno levo usmerjena politična revija Mladina. Njen največji konkurent je bil desničarki Mag, katerega je v času desničarske vlade (2006) kupila družba Delo in mu spremenila status (razglašen je bil za sredinski tednik), zaradi česar je prišlo do padca branosti (Vobič in Milosavljević v Media Landscapes). Na revijalnem trgu imamo poleg Delovih revij (Smrklja, Anja, Jana, Obrazi, Stop ...) še revije tujih podjetij, kot so Playboy, Elle, Lisa, Men's Health. Danes v Sloveniji izhaja osem dnevnikov: Delo, Dnevnik, Ekipa, Finance, Primorske novice, Slovenske novice, Svet24, Večer. Najbolj brane ostajajo Slovenske novice z naklado 316.000 izvodov, pri Delu so lani namerili 141.000 dnevnikov, najbolj popularna priloga je Pilot, med tedniki je najvišje uvrščen Nedeljski dnevnik (Valutni podatki NRB 2015).

Časopisni trg je po mnenju Vobiča in Milosavljevića (Media Landscapes 2010) dosegel stopnjo nasičenosti, zato dvomita v pojav novih akterjev na področju tiskanih medijev. Bašić Hrvatinova in Kučić (2005, 195) trdita, da je za uspešno ustanovljen dnevni časopis potrebno zagotoviti "profesionalni novinarski kader, imeti (enakopraven) dostop do distribucijske mreže, imeti dovolj sredstev za promocijo in priskrbeti zadostno število oglaševalcev". Kljub ekonomski tveganosti, dodajata Vobič in Milosavljević (Media Landscapes 2010), so se nekatere časopisne organizacije odločile investirati v reorganizacijo produkcijskega okolja in preoblikovanje medijskega dela.³¹ Kot razlog za tradicionalni boj s pozitivnimi finančnimi rezultati avtorja (prav tam) izpostavljata še majhnost slovenskega jezikovnega trga. Bašić Hrvatinova in Milosavljević (2001, 31) pravita, da je to slovenska posebnost; malo število časnikov, ki obvladuje trg, je namreč v svetu že pravilo. Po t. i. "indeksu pluralizma", ki pomeni dva časnika na milijon prebivalstva, bi v Sloveniji zadostovali štirje nacionalni dnevniki (prav tam).

³¹ Delove spremembe so vidne tudi v formatu in zunanji podobi. Tako že od leta 2005 uporabljajo svojo pisavo, od 2008 pa so časopis zožili za osem centimetrov (Delo zgodovina).

3 DEFINIRANJE POJMA NASLOV

Ustvarjalci svojih del, pa naj gre za knjigo, sliko, kip itn., čutijo težnjo po njihovem poimenovanju. Poimenovanje neke stvaritve oz. naslavljanje pomeni s čim manj besedami povedati čim več, torej strniti neko idejo/delo. Dolgan (1980/81, 214) je zapisal, da so naslovi, ki izražajo bistvo, velika iznajdba in so organsko povezani z rastjo celotnega dela. Obširnejša dela, npr. romani in časopisi, zaradi večje jasnosti in vsebinske delitve vsebujejo večje število naslovov, za katere je značilna hierarhična ureditev. Že na prvi pogled opazimo večji naslov, ki mu sledi več manjših, npr. podnaslovi, mednaslovi. Hierarhičnost, tako Dolgan (prav tam), poudarja ustrezen tip in velikost črk, s tem pa se vsebina sistematizira in postane pregledna, urejena.

Že Korošec (1976, 217) je ugotovil, da se v časopisnih naslovih pojavljajo jezikovne prvine, ki so značilne zgolj za časopisne tekste, Dular (v Korošec 1977, 22) pa kot pomembno razliko med naslovi umetnostnih besedil in časopisnimi naslovi vidi predvsem v tem, da se pomen prvih razkrije šele po prebranem delu oz. v sklopu celotnega besedila, medtem ko časopisni naslov skuša kratko in jasno nakazati vsebino besedila.³² S prebiranjem naslovov in podnaslovov smo torej seznanjeni z vsem, kar določena številka časnika vsebuje (prav tam). Bolj kot samo iskanje razlik med naslovi v časopisih in umetnostnih besedil pa Korošec (1977, 23) opozarja na dejstvo, da "v sodobnih procesih komuniciranja ni mimo časopisnega sporočanja nobene druge oblike, pri kateri bi bili sporočevalci pogostejše postavljeni pred nalogo, da posameznemu sporočilu dajo naslov. Ta količinska dimenzija pojava mora vplivati na odzivanje jezika in jezikovnega obnašanja tako pri sporočevalcu kot pri naslovniku." Ker me v raziskavi zanimajo zgolj časopisje in časnikarski naslovi, se bom podrobneje posvetil prav tem. Raziskovanje naslovov je pomembno tako z novinarskega kot tudi jezikovnega vidika. Korošec namreč trdi (1998, 43), da so v poročevalstvu naslovi najizrazitejša prvina.³³ To izrazitost jim dajeta: a) dejstvo, da se nahajajo na izpostavljenem mestu³⁴ in b) poseben izbor jezikovnih sredstev. Izpostavljenost (nad besedilom) je naslovu dana imanentno, medtem ko so jezikovna sredstva odvisna od namena tvorca besedila. Kot pomemben estetski vidik Korošec (1998, 43) omenja še grafiko naslovov, njihovo razporeditev v časopisu, izbor črk in njihovo velikost glede na vrsto besedila, žanr. Zaradi grafične ločenosti od preostalega besedila so

³² Izjema so npr. hiperbolični in drugi zastrti naslovi.

³³ Med opaznejše elemente Saxena (2006, 24) dodaja še fotografije in grafično podobo, ki zgodbo podajata vizualno, medtem ko jo naslovi ubesedijo.

³⁴ Dular (1975, 215) odločilen položaj tipičnih prvin v besedilu vidi tudi pri drugih publicizmih, npr. pri navajanju agencij/virov, ki so prav tako grafično izpostavljeni.

naslovi prva kategorija, ki pri bralcu vzbudijo pozornost, in naslovnika (ne) prepričajo v branje celotnega prispevka. Naslovi so element besedila, ki ga naslovnik najprej opazi. Določajo interpretacijo teksta, zaradi posebno izbranih jezikovnih sredstev pa si jih bralec hitro zapomni (Marcoci 2014, 708–709). Po Saxeni (2006, 17) naslovi niso le skupek velikih in poudarjenih črk, temveč bralca vodijo skozi časopis, služijo kot kompas in kazalo, vzbujajo radovednost, vpeljejo bralca v zgodbo, določajo objavno vrednost, novinarskim besedilom dajejo pomembnost, skrbijo za kontrastnost in ravnotežje časopisnih strani, publikaciji pa določajo karakter in identiteto. Dolgan (1980, 215) opaza, da je naslavljanje "posebna izvedenost v časnikarskem poklicu", ustvarjalci novic pa s pomočjo naslavljanja težijo k večji dostopnosti in privlačnosti besedila. Marcoci (2014, 709) namreč trdi, da je za novinarje prepričevalna strategija bistvenega pomena, zato je privlačen naslov še toliko bolj pomemben. V poplavi sporočil se odraža zahteva po večjem številu naslovov, kar se kaže v njihovi pestrosti. Prav to je razlog, ugotavlja Korošec (1976, 221), da je prišlo do razvrstitve po sorodnosti in pomembnosti, s čimer se omogoča boljša orientacija bralca, iskanje določene tematike ter lažje branje. Urejenost in preglednost časopisa ter razvejano naslovje naslovniku omogočita hiter pregled nad vsebino novic. Že v časopisju, ki je izhajalo pred dnevniki, so se kazali zametki razvrščanja besedil po rubrikah. V prvem slovenskem časopisu Lublanske novice se pojavijo rubrični naslovi, kot so *Nasnanje*, *Osnanilo* in *Opominenje*, v Kmetijskih in rokodelskih novicah najdemo *Gospodarske stvari*, *Dopisi*, *Zabavno berilo* itn., medtem ko so v Slovenskem narodu stalne rubrike *Dopisi*, *Razne stvari*, *Politični razgled*.

Bralec se zgolj s prebiranjem naslovov seznani z bistvenim, kar Kalin Golobova (2008, 16) imenuje branje časopisa v kapsuli. Preleteti naslove je po Korošču (1977, 22) ena izmed tipičnih značilnosti, ki je "utrjena v konvenciji med avtorjem in naslovnikom in spada nekako v način branja". Vendar se zgodi, da primarna naloga naslova ni vedno le povzemati, saj je naslov v primeru številnih enostavnih sporočil "bolj tehnično sredstvo za optično ločevanje sporočila od sporočila" (Korošec 1996, 219). Na tem mestu naj omenim še družbeno konotacijo, ki jo prinašajo naslovi. Dešifriranje nekaterih nejasnih in zapletenih naslovov namreč bralcu predstavlja nekakšno intelektualno zadoščenje, s čimer se krepi zavest in pripadnost določeni skupnosti (Marcoci 2014, 714). Opranova (2014, 18) opozarja, da dotični časopisni naslov postane vsebinsko smiseln šele v povezavi z drugimi teksti, ko postane del razširjene intertekstualne mreže, zato je pomembno, da je bralec sposoben dekodirati naslove. V nasprotnem primeru naslovi predstavljajo oviro in nesposobnost njihovega razvozlanja rezultira v slabši prodaji časopisa (prav tam).

Že Dular (1975, 215) je zapisal, da so naslovi najprimernejša točka za opozorilo na funkcijskozvrstno samostojnost publicističnega jezika, saj v časopisnih naslovih, opaža Korošec (1977, 21), najdemo jezikovne pojave, ki nastopajo zgolj v časopisih. Dular (1977, 60) jih zato upravičeno imenuje prečiščeni publicizmi, z najmanj primesmi iz drugih zvrsti. S to ločitvijo publicističnih naslovov od umetnostnih besedil in z zgoraj omenjenimi posebnostmi, ki jih najdemo le v časopisnih naslovih, lahko končno zapišemo Koroščevo (1976, 249) definicijo:

Časopisni naslov je iz ene ali več besed ali znakov tvorjeno stavčno ali nestavčno sporočilo, ki napoveduje in se vsebinsko nanaša na praviloma eno, od drugih besedil grafično ločeno, vsaj iz ene stavčne povedi sestojече besedilo ali besedilno enoto, tako da je tudi sam grafično ločen od tega besedila, in ima poimenovalno-informativno, ali informativno-stališčno, ali pozivno-pridobivalno funkcijo.

Leta 1976 v Koroščevi disertaciji nastalo definicijo isti avtor kasneje nadgradi, saj znotraj pravih naslov ni opredeljena delitev na velike in male naslove (Korošec 1998, 46). Dodaja še dve pojasnili: a) "naslov vstopa /.../ ne samo v razmerje z besedilom, ampak hkrati s tem v različna razmerja tudi z drugimi naslovi enega in istega besedila" in b) "napovedovanje in vsebinsko nanašanje na besedilo je že funkcija naslova, zato se zdi odveč posebno naštevaje treh funkcij" (prav tam). Kot je razvidno iz definicije časopisnega naslova, Korošec (1998, 48) govori o različnih funkcijah, vendar ugotavlja, da čista funkcija ne obstaja, saj vsaka v sebi nosi neko drugo. V *poimenovalno-informativni* funkciji se prepletata poimenovalnost in informativnost, kjer naslov označuje vsebino besedila. V naslovih, kjer lahko govorimo o *informativno-stališčni* funkciji, avtor bralca še vedno informira o tematiki, a obenem do zapisanega izrazi lastno stališče. V *pozivno-pridobivalnih* naslovih še lahko najdemo informativnost, vendar v ospredje prihaja piščeva zahteva oz. poziv uredništva (prav tam, 48–49). Korošec pravi (1998, 48), da je pri razvrstitvi funkcij izviral iz Popove delitve na nominativno, informativno in agitacijsko, vendar se mu zdi preozka, zato združuje po dve in dve. Zanimivi so izsledki tujih jezikoslovcev in njihova opredelitev. Mitroviću (v Korošec 1998, 45) naslovi služijo zgolj kot orodje za pritegnitev pozornosti, podpira informativnost, jasnost, kratkost in vsebinskost; Sandigova (v Korošec 1998, 47) priznava le poimenovalno-informativno in pozivno-pridobivalno; Pisarek (prav tam) funkcij ne pozna, temveč govori o naslovih informacij, publicistike in leposlovja; Macháčková (prav tam, 47–48) omenja grafično podobo za pritegnitev pozornosti in informativnost ter agitacijsko funkcijo s tipičnimi nedoločniki in vrednotilno s številnimi prilastki. Tudi v Leksikonu novinarstva (1979, 176)

lahko zasledimo tri različne funkcije. Prva informira in krepi željo po branju, druga, polna ideoloških in političnih stališč, vrednoti in ocenjuje, tretja z velikostjo in obliko črk doprinaša k samemu izgledu. Marcoci (2014,709) pozna le dve funkciji, in sicer pridobiti bralčevo pozornost in podati jedro zgodbe. Jaki (2014, 36) kot dve osnovni funkciji naslovov omenja pridobivanje informacij in vzbujanje pozornosti, Agn s (v Gotal 2006, 21–22) pa govori kar o šestih funkcijah celotnega naslovja, in sicer:

- 1) pritegniti pogled (grafična podoba je tista, ki pritegne bralca k nadaljnem branju);
- 2) zajeti bistvo med listanjem (bralec ob hitrem pregledu časopisa prepozna glavne dnevne dogodke);
- 3) izbrati (med prvim "preletom"  asopisa si bralec  e izbere njemu zanimive teme);
- 4) pritegniti k branju (naslov predrami bralčevo radovednost);
- 5) strukturirati stran³⁵ (bralec vsako stran preleti tako, da se ustavi zgolj pri naslovih, zato je prava postavitev naslovov bistvena pri sami oblikovanosti strani);
- 6) hierarhično razporediti informacije (z bolj poudarjenim naslovom se veča pomembnost informacij).

Tudi Saxena (2006, 24) omenja šest tradicionalnih funkcij, za katere meni, da se bodo ohranile tudi v bodočnosti. Poleg nekaterih Agn sovih navaja  e:

- a) prikaz vzdušja zgodbe (vsebovanje določenih pridevnikov in prislovov odslikavajo občutke, kot so jeza, žalost, radost ...);
- b) določitev karakteristik medijske hiše (naslovi so prvi indikator časopisne politike. Tabloidi uporabljajo večje, poudarjene naslove, medtem ko sta bolj konservativno usmerjenim časopisom ljubša manj zgovorna grafika in bolj umirjen ton);
- c) izbira pisave ("font"  asopisu določa težo in karakter, včasih celo bolj kot fotografije);
- d) določanje identitete (bralci se navadijo določene tipografije in velikosti naslovov v dnevnikih, zato se uredniki redko odlo ijo za oblikovno preureditev).

(Saxena 2006, 30–32)

Omenjeni jezikoslovci naslovom dajejo velik pomen, zato so bili  e večkrat predmet različnih raziskav. Zaradi specifičnosti jezika si domači in tuji raziskovalci niso enotni glede funkcij naslovov, vsi pa jim priznavajo grafično izrazitost in vsebovanje posebnih jezikovnih sredstev.

³⁵ Najpomembnejše novice se znajdejo na zgornji strani časopisa, prostor za novice z man  o objavno vrednostjo je v sredini ali na dnu (Saxena 2006, 25).

Na podlagi izpostavljenih teorij ugotavljam, da je za namen tistega dela raziskave, ki se ukvarja z razvrščanjem naslovov po funkciji, najbolj primerna Koroščeva. Ta namreč prepozna, da se v naslovih prepleta več funkcij in da posameznega naslova ne moremo omejiti zgolj na eno, hkrati pa je njegova razdelitev jasna, natančna in smotrna. Naslove razvrsti v tri glavne skupine, ki vsebujejo dve dominantni funkciji, s čimer se izogne ohlapnosti, ki bi razvrščanje naslovov razpršila do nejasnih oz. za nadaljnjo analizo neuporabnih kategorij. Obenem pa nakaže na funkcijsko hibridnost naslovja, ki kot funkcijsko čisto v praksi ne obstaja. Na širši ravni pa je cilj tega magistrskega dela opraviti tudi zgodovinskorazvojno razčlenbo naslovja v analiziranih dnevnikih, upoštevajoč znana jezikovna in stilna izhodišča in teorije, ter ugotoviti, kateri dejavniki so vplivali na razvoj naslovja v določenem časovnem obdobju.

4 STIL NASLOVJA

Pri analiziranju naslovov se bom osredotočil predvsem na stil, kjer bo analitična podlaga na osnovi poročevalskih besedil nastala Koroščeva besediloslovno-stilistična teorija (1998), v pomoč mi bo še raziskava Monike Kalin Golob (2003) o novinarskih besedilih in časnikih 19. stoletja. Prav tako bom analizo skušal razširiti še na raven proučevanja širših družbenih okoliščin oz. njihovega vpliva na same spremembe v naslovih. Pri tem se bom oprl na Faircloughjevo analizo besedil (1992, 75), ki v sebi združuje elemente slovnice, kohezije, zgradbe besedila in besedišča, saj bom v magistrskem delu besedišču posvetil največ pozornosti. Po kvantitativni metodi, torej po prikazu stilnosti besed in besednih figur, bom analizo tako nekoliko razširil in na naslove gledal bolj celostno.

Posameznih tekstov namreč ne moremo proučevati v izolaciji, saj so, tako Vezovnikova (2009, 125) "producirani in uporabljeni v specifičnih družbenih kontekstih, njihova distribucija pa je lahko bolj ali manj kompleksna". Avtorica (prav tam, 128) opozarja še na pomembnost slovničnih in semantičnih značilnosti tekstov pri razumevanju in interpretaciji družbenih determinant, zato se na tej ravni z naslovi ne bom več ukvarjal na ravni posameznih besed, temveč bom izsledke jezikovnostilne analize interpretiral zgodovinskorazvojno, upoštevajoč družbeno-politične razmere. Ker vsi tipi besed nosijo konotativne pomene, ki odražajo družbene vrednote in sodbe (Vezovnik 2009, 117), bom s pridobljenimi rezultati na podlagi mikro elementov teksta in v okviru kritične diskurzivne analize iskal vzporednico med družbeno-političnim dogajanjem in stilno-funcijsko obliko naslovov. Če upoštevamo Saxeno (2006,71), ki pravi, da so prav časopisi tisti, ki odlično odražajo kulturo, navade, govor in

življenjski stil določene države, so naslovi, ena bistvenih prvin časopisov, pravi indikator stanja družbe.

4.1 Pregled jezikoslovnih obravnav naslovja

Kalin Golob (2004b) je z jezikovno stilno analizo razčlenila poročila in komentarje, ki so se nanašali na vstop Slovenije v Nato. Ob pregledu osrednjih dnevnikov Dela, Dnevnika in Večera je ugotovila (2004b, 708), da sicer prevladujejo nezaznamovana jezikovna sredstva, vendar so pisci mnogokrat – tudi skozi naslove – izražali svoja stališča tako, da so izbirali citate, ki so vsebovali vrednotenje. Vemo, da je nemalokrat naslov tisti, ki (ne) prepriča k nadaljnjemu branju, vendar Kalin Golobova (2004a, 73) opozarja, da se kot posledica konkurence na trgu krhajo načela kakovostnega novinarstva, kar se kaže predvsem v naslovju. Časopisi so postali tržno usmerjeni, meja med resnimi in rumenimi časopisi se brišejo. 90. leta prejšnjega stoletja so prinesla družbene spremembe, ki se kažejo tudi v novinarstvu. Kalin Golobova (2007, 169) namreč pravi, da je ekonomska odvisnost medijev odprla pot drugačnim pristopom v novinarstvu: "Želja po preživetju na medijskem trgu in njegova liberalizacija, prenehanje političnega nadzora nad mediji in njihova komercializacija so povzročili korenite spremembe".

V naslovju poročevalskih besedil so se namreč začele pojavljati vulgarne in nižje pogovorne besede, katere smo prej le poredkoma zaznali. Zaradi nasičenosti stilno zaznamovanih besed po letu 1990 so le ta dobila novo vlogo – mnoga jezikovna sredstva so vsebovala elemente žaljenja, katere stilistika prepozna kot indice zaničevanja. Mnoge primere so razčiščevali celo na sodiščih (v Kalin Golob 2004a 74).

Tudi Korošec (1993, 1230) opominja na nov tip novinarstva, oz. kot ga imenuje sam, *novi žurnalizem*. Podobno kot Monika Kalin Golob, tudi on svari pred posledicami senzacionalizma, ki pa je prišel, gledano iz jezikovne plati, kot stilni pojav v čisti obliki.³⁶ V teh besedilih in naslovih imajo stilne prvine nalogo doseči določen učinek, pritegniti kupca. Vendar v naslovih pogosto naletimo na inventar jezikovnih sredstev, imenovan hiperboličnost, ki služi za podlago senzacionalizmu (prav tam, 1230–1231). Pa vendar je čas velikih političnih sprememb, meni Korošec (prav tam, 1232), prinesel tudi nekatere jezikovne spremembe na bolje, saj so se izboljšali nekateri stilni postopki, ki omogočajo hitrejšo branje časopisov. Delo je v zadnjih 20 letih pred osamosvojitvijo sledilo težnji po ustaljenosti v tipologiji naslovov in ohranjalo

³⁶ Po prepričanju Kalin Golobove in Poler Kovačičeve (2005, 290) zametke senzacionalizma sprva najdemo prav v resnih časopisih.

nadnaslove kot tehnične enote naslovja na mestih, kjer ni bilo paginalnih naslovov, leta 1992 pa je osrednji slovenski dnevnik nadnaslove uvrstil še v sklop naslovja na paginalnih straneh (prav tam). V Delu, še dodaja Korošec (1993, 1233), prevladujejo t. i. "tehnični nadnaslovi", ki nosijo informativnost; zaradi konkurence in boja za obstanek se je namreč v velike naslove naselila pridobivalna funkcija.

Analiziranju časopisnih naslovov so se posvetili tudi nekateri tuji strokovnjaki. Shostak in Gillespie (2014) sta npr. raziskovala stilnost britanskih časopisov med letoma 1990 in 2014 in pri tem opozorila na tri bistvena vodila pri ustvarjanju naslovov, in sicer strategijo imenovanja, izbiro besed in jezikovna orodja. Za prvo trdita (2014, 277–278), da osebna imena v naslovih predstavljajo bistvo informacij, igrajo oglaševalsko vlogo in privlačijo bralce. Na Otoku razumljivo največjo pozornost vzbudijo imena kraljeve družine. Pri vključevanju imen v naslove se naslovopisci koncentrirajo na nekaj osebnega, s čimer bralca posredno vključijo v življenja znanih osebnosti. Ta strategija poleg zagotavljanja nadaljnjega branja služi tudi kot promoviranje določenih interesov. Pri izbiri besed je značilno, da je ustrezno izbrano besedišče učinkovito komunikološko orodje za pisanje udarnih naslovov (čustveno obarvane besede, besedni red).³⁷ V okviru jezikovnega orodja govorimo o piščevem dobrem okusu, občutku za jezik in privlačnosti za občinstvo (prav tam, 278–279). In prav zaradi posebej izbranega stila, opozarja Swan (1995, 359), so naslovi lahko večkrat nerazumljivi, zato so ustvarjalni naslovi namenjeni bolj izobraženim ljudem, ki so seznanjeni z vsebino literarnih del, naslovov knjig, ljudskih izročil (Shostak in Gillespie 2014, 279). Burger (2005, 118) se bolj kot funkcijski razčlenjenosti posveča tipologiji naslovov, kamor uvršča tematske (thematische Schlagzeilen), citatne (Zitat-Schlagzeilen) in ugankarske naslove (Rätsel-Schlagzeilen). Vendar Saxena (2006, 89–102) našteva še več različnih vrst naslovov:

- a) Citatni naslov (citati niso zgodba sami po sebi, večkrat služijo bolj za okras; če pa se že znajdejo v naslovu, morajo v bralcu prebuditi močna čustva).
- b) Vprašalni naslovi (uporaba le teh mora biti dobro premišljena; bralec namreč po prebranem ne sme ostati prepuščen ugibanju, temveč mora dobro razumeti vsebino vprašanja).

³⁷ Tudi Jakimavičičūtēova (2013) je na podlagi analize 150 naslovov britanskih časopisov (The Guardian, The Independent, The Sun, Express) ugotovila, da imajo časopisni naslovi posebej izrazito slovnico, skladnjo in besedišče.

- c) Naslovi s številkami (gre za preplet čiste funkcionalnosti in kreativnosti; z malim številom znakov lahko povemo več, obenem pa številke naslovu lahko dodajo nov pomen).
- d) Naslovi uvodnikov (uvodniki izražajo stališče uredništva do neke problematike, zato jih navadno pišejo bolj izkušeni, na višjih položajih).
- e) Naslovi pisem bralcev (sprva naslovi niso bili tako izrazni, kasneje pa so pisci nastopili bolj udarno in čustveno).

Slovenski jezikoslovci so se na področju stilistike ukvarjali predvsem s stališča aktualizacije jezikovnih sredstev. Erika Kržišnik (1996) je pred dvajsetimi leti preučevala frazeologijo slovenskega časopisja, desetletje kasneje je Logarjeva (2004) pod drobnogled vzela neologizme, l. 2008 se je Červova posvetila metaforam. O stilnosti in tipologiji naslavljanja so v diplomskih delih pisali Gotalova (2006), ki je iskala podobnosti in razlike v tipologiji naslavljanja med francoskimi in slovenskimi poročevalskimi besedili; Mariničeva (2010) je na podlagi presojevalnih besedil razlikovala med italijanskimi in slovenskimi naslovi; Koroščeva (2009) je primerjala stilnost naslovov Slovenskega naroda in Slovenca. Na podlagi doktorske disertacije je Kalin Golobova l. 2003 izdala izčrpno monografijo o razvoju slovenskega stila 19. stoletja, najbolj poglobljeno pa se je v Sloveniji s poročevalskim stilom ukvarjal Tomo Korošec, zato mi bo kot ključna referenca služila njegova *Stilistika slovenskega poročevalstva* (1998), ki je bila v veliko oporo tudi zgoraj naštetim avtorjem.

4.1.1 Aktualizacija

Aktualizacija po Korošču (1998, 17) pomeni "/.../ odmik od neposredne označbe predmeta govora, tako da z njo tvorec dejansko posega v spoznano in na novo poimenovano resničnost, s tem pa je aktualizacija sredstvo, s katerim tvorec išče pot k naslovniku, navezuje stik z njegovim izkustvenim svetom, da bi sprožil njegovo razumsko in čustveno dejavnost." Avtomatizacija po drugi strani pomeni ustaljevanje jezikovnih sredstev, ki postanejo običajna za opravljanje določene naloge (prav tam, 15). Avtomatizmi so torej namenjeni večkratni rabi, medtem ko se posamezni aktualizmi pojavijo zgolj enkrat. Aktualizmi v naslovu so visoko izrazni, saj so zapisani na izpostavljenem mestu, torej nad besedilom, in s poudarjeno grafiko.

Ker me v magistrskem delu zanima stilnost naslovov, bom na gradivu vseh velikih naslovov opravil stilno analizo. Na podlagi pridobljenih rezultatov bom primerjal različna obdobja

izhajanja slovenskih časnikov ter skušal ugotoviti, kateri slovenski dnevnik je stileme najbolj pogosto izbral za naslovotvorni vzorec.

Na stilno obarvanost ne vplivajo le omenjena zaznamovana jezikovna sredstva, zato me bo pri raziskavi zanimala še dodatna Koroščeva (1998) stilna klasifikacija naslovov slovenskih dnevnikov, ki jo prav tako uvrščamo k aktualizacijam in ki naslove razdeli v naslednje štiri skupine:

- a) interpunkcijske naslove;
- b) obnovitve v časopisnih naslovih;
- c) izpustne naslove;
- d) zastrte naslove.

4.1.1.1 Interpunkcijski naslovi

Posebnost interpunkcijskih naslovov je v pojavnosti končnih ločil, kar pa, gledano po črki pravopisa, ne ustreza jezikovnim normam. Zaradi pojavitve v poročevalstvu jih bralci ne zaznamo kot napake, ampak kot stilen pojav. Korošec (1998, 106) pravi, da imajo ločila v naslovih ne le interpunkcijsko vlogo, temveč tudi naslovno (semkaj spada tudi opuščenost ločil): "Pešanje prvotne in jačenje drugotne vloge veča tudi k učinkovitosti usmerjeno opaznost." Kot primer tega navaja pomišljaj, pri katerem se prvotna vloga izgubi in služi le kot grafični element. Najizrazitejša ločila sta vprašaj (izraža vprašalnost) in klicaj (izraža vzkličnost), pogosto je dvopičje (v vlogi premege govora ter izidnega, posledičnega in izjavnega naslova), najdemo še pomišljaj (nadomešča glagolsko obliko, razdeljuje dele stavka), oklepaj (npr. navidezno dvakratno branje), narekovaje (dobesedni navedek, posebnost besed, podajanje mnenja) in tropičje (nedokončanost, okrajšave frazemov). (Korošec 1998, 106–123)

4.1.1.2 Obnovitve v časopisnih naslovih

Korošec (1998, 124) obnovitve uvršča med izrazite aktualizirane časopisne naslove, ki po pogostosti pojavljanja zaostajajo zgolj za metonimijami in metaforami. Najdemo jih tako v komentatorskih vrstah kot tudi med poročevalskimi. Paralelo z obnovitvenimi naslovi lahko najdemo v podtipih intertekstualnih naslovov, ki so po Revazu (v Opran 2014, 19) dobesedni navedek, fraze in namigovanja. Predpogoj za oblikovanje t. i. intertekstualnih naslovov je uporaba posebnih elementov, ki so za večjo publiko z omejenimi bralnimi in interpretativnimi

zmožnostmi zlahka prepoznavni (prav tam 18). Glede na izbiro elementov Korošec deli obnovitve na:

- obnovitve klišejev (rekla, pregovori, ki se s svežimi prvinami nanašajo na točno določeno vsebino: npr. *kdor pije, naj plača*);
- obnovitve vzorcev (preoblikovani citati iz znanih filmov, literarnih del, govorov: npr. *ne čakaj na plačo*).

Oblikovno razlikuje še med:

- ponovitvijo klišejev (splošno znani frazemi brez "dodatkov": npr. *rana ura, zlata ura*);
- ponovitvijo vzorcev (na besedilo se navezujejo s celotnim pomenom ali vsaj eno besedo: npr. *ne čakaj na maj*).

4.1.1.3 Izpustni naslovi

Toporišič (1984, 504) izpustne (eliptične) naslove opredeli kot že dokončane stavke, v katerih nekaj manjka, kot glavni razlog za njihovo uporabnost pa mnogi jezikoslovci (npr. Marcoci 2014) navajajo piščevo hotenje po gospodarnosti izražanja, torej potrebo po jedrnatosti. Macháčková (v Korošec 1998, 140–141) in Marcoci (2014) prizadevanje po izpustnih naslovih pripisujeta še želji avtorja, da bi naslovnik prebral celotno besedilo in v njem našel v naslovu izpuščene dele.³⁸ Gre za jezikovni pojav, ki ga najdemo v vseh jezikih, priročen tako za bralca, ki z manj prebranega izve bistvo, kot tudi za tvorca besedila v smislu ekonomičnosti besedišča (Marcoci 2014, 712). Časopisni naslovi z elipso so v poročevalstvu precej pogosti, vendar je Korošec na podlagi raziskovanja eliptičnih naslovov Dela ugotovil (1990, 341), da je za osrednji dnevnik značilna nizka stopnja stilne zaznamovanosti. Zaradi nejasnosti, ali elipso uvrstiti k parole ali k langue, je potrebno omeniti, da sobesedilne in okoliščinske izpuste ne uvrščamo k pravim izpustom, saj gre v teh primerih za stavčne okrajšave (prav tam).

Korošec (1990, 343–347) eliptične naslove deli na osem kategorij:

- a) izpust glagola *biti* v pomenu *nahajati se* (*Predsednik na Kubi*);
- b) izpust vezi (*blagajna izpraznjena*);

³⁸ Bralci npr. angleškega tiska, pravi Marcoci (2014, 709), imajo velike težave pri razumevanju eliptičnih naslovov, saj ne znajo smiselno zaključiti nedokončanih stavkov; pa vendar sta nepravilna slovnica oz. posebno besedišče velik izziv tako rodnim Britancem kot tudi priseljencem.

- c) izpust pomožnika *biti* (*Slovenci premagali Avstrijce*);
- d) izpusti naklonskih izrazov (*izgnati tujce*);
- e) izpusti povedkov³⁹ (*begunci v Nemčijo*);
- f) izpust predmeta (*sosed brnil*);
- g) ločilo kot znak za izpust (*nesreča: usodna*).

Podobne eliptične naslove lahko zasledimo tudi v tujih časopisih. Swan (1995, 360–361) tako med raziskovanjem angleških opaža izpuste glagolov (predvsem *biti*), kopičenje samostalnikov, uporabo sedanjika za preteklo in nedoločnikov za prihodnje dogodke, pogostost pasivov.

4.1.1.4 Zastrti naslovi

Gre za neposrečene naslove, ki so posledica uporabe napačnih jezikovnih sredstev. Ker je naslovnik vaje določenih norm pri prebiranju časopisov in naslovov, tako dejanje pri branju povzroči nejasnost (Korošec 1998, 149). Kljub zmedbi pri sprejemanju sporočila jih avtorji uporabljajo za doseganje boljšega stilnega učinka, z namenom prepričati naslovnika v branje. Korošec (prav tam, 150) opozarja na tanko mejo med tovrstnimi naslovi in senzacionalizmom. Pri prvem je kršitev jezikovnih norm največkrat nehotena, medtem ko je pri senzacionalističnih besedilih bistvena. Zastrte naslove deli na hiperbolične in prazne. Pri praznih med besedilom in naslovom ni moč najti nobene smiselne vsebinske povezave, naslovniku pa smisel naslova ni znan niti po prebranem. Pri hiperboličnih naslovih taka povezava obstaja, vendar poseben nabor jezikovnih sredstev s poudarjanjem le določenih delov teksta resničnost izkrivlja (Korošec 1988, 139).

5 METODOLOGIJA

V magistrskem delu s stilno in funkcijsko analizo razčlenjujem naslove v slovenskih dnevnikih od začetkov do sodobnosti, kar pomeni, da se bom na ravni stila ukvarjal z aktualizacijo, na funkcijski ravni pa bom naslove po Koroščevi tipologiji razvrščal glede na prevladujočo funkcijo. V tako zastavljenem okviru me bo zanimalo (iz)oblikovanje ter spreminjanje naslovov slovenskih časnikov od Slovenskega naroda iz leta 1873 do še danes izhajajočega Dela, prav tako se bom ukvarjal z objektivnimi stilotvornimi dejavniki, ki so vplivali na jezikovne izbire v naslovih, zato bom ugotovitve interpretiral v navezavi na zgodovinsko dogajanje.

³⁹ Ne smemo zamenjevati z desnimi prilastki (*pomoč beguncem*).

Raziskovanja stilne in funkcijske oblike naslovov se bom lotil s pomočjo jezikovno-stilne analize, saj "/.../ jezik, s katerim novinar naslavlja občinstvo, razkriva identiteto tako novinarja samega kot tudi občinstva" (Richardson 2007, 95). Metoda je uporabna, saj je poleg zgodovinsko-kulturnih okoliščin pomembna tudi novinarjeva individualnost, kjer je, kot ugotavlja Kalin Golobova (2002, 42), naslov lahko kazalnik avtorjevega hotenja. "Jezikovna stilistika /.../ raziskuje pojave systemskega vidika (la langue) in rabe jezika (la parole), analizira rabo jezikovnih sredstev v besedilih in njihove systemske jezikovne značilnosti" (Čechová in drugi 2008, 44–51), kar pa ustreza predmetu moje raziskave.

Avtorji (npr. Možina 2003) so se že posvetili preučevanju razvoja in vpliva tehnologije tiskanja ter iskanju povezav med stavčevim pisalnim strojem, uvedbo fotostavka in vsebino novinarskih tekstov. K drugim objektivnim stilotvornim dejavnikom po Unuku (2013, 127) uvrščamo vse, kar na tvorca besedila vpliva od zunaj: socialno in fizično stanje poročanja, funkcijo besedila, okoliščine sporočanja, besedilne vrste, čas in prostor sporočanja, prenosnik itn. Vendar je jezikovna podoba novinarskega prispevka odvisna tudi od subjektivnih dejavnikov, med katere po Dularju (1974, 12) spadajo "osebna kultura pisca, /.../, praktično obvladovanje jezika, /.../, socialna pripadnost, njegova nazorska naravnost". Izbor sredstev torej ni odvisen le od pisca/govorca, temveč ga pogojujeta tudi namen, okoliščine in družbeni kontekst. Posameznik uporablja tako sredstva, ki so sprejeta kot družbeno dogovorna, kot tista, ki pričajo o njegovi individualnosti; pri podajanju sporočil je objektivnost potisnjena v ozadje, komuniciranje služi izražanju njegovega odnosa do tematike, tako da "tako izražanje deluje v obliki sopomenskih pojavov v celosti njegove komunikacije" (Unuk 2013, 116). Zaradi različnih dejavnikov, ki sooblikujejo novinarska besedila, si kot drugo vprašanje zastavljam: kateri dejavniki so pripomogli k temu, kaj se je znašlo v naslovih oz. zakaj v ravno taki stilno-funkcijski obliki?

Pri raziskovanju povezav med zgodovinskim dogajanjem in spremembami v naslovih se bom oprl na kritično diskurzivno analizo, obliko diskurzivnega analitičnega raziskovanja, ki po mnenju Vezovnikove (2008, 80) raziskuje, kako se družbena oblast, zlorabe, neenakosti in nadvlada reproducirajo s pomočjo teksta v družbeno-političnem kontekstu. Diskurzivna analiza pomeni analizo odnosov med konkretno uporabljenim jezikom in širšo družbo, kulturo (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 43). Besede, ki se pojavljajo v novinarskih besedilih, lahko sporočajo družbene vtise in vrednote, katere zaznamo kot denotativne ali konotativne, vsaka uporaba jezika pa reproducira kulturo in družbo (prav tam, 42, 55). Van Dijk (2014, 176) predlaga tako tekstualno kot kontekstualno teoretično analizo, v okviru slednje pa so analize potrebne komponente družbeni faktorji, okoliščine ter omejitve v povezavi z ekonomskim, kulturnim in

zgodovinskim ozadjem. Prav kritična analiza, poudarja Vezovnikova (2008, 84) je bistveni element, po katerem se pristopi KDA razlikujejo od jezikovno-stilnih analiz, "ki za razliko od KDA jezika ne obravnavajo v navezavi na družbo, posledično pa ne tematizirajo odnosa med jezikom, oblastjo in ideologijo". Z drugimi besedami to pomeni, da "kritična komponenta v diskurzivni analizi torej opozori na distanciranje od jezikovno usmerjenih raziskovalcev diskurza, ki analizirajo zgolj izbiro besedišča, ne da bi jo umestili v širši družbeni kontekst, ne da bi problematizirali odnose moči v diskurzu in analizirali potencialni naboj diskurza za družbene (ne)spremembe (Erjavec in Poler Kovačič 2007, 41–42). V magistrskem delu je torej bistvenega pomena, da naslove ne analiziramo zgolj na ravni posameznih besed, temveč jih osmislimo v okviru zgodovinsko-družbenega ozadja.

Po prvi fazi jezikovno-stilne analize bom preučene stilistične prvine s kasnejšimi elementi kritične diskurzivne analize umestil v ustrezen družbeni in kulturni kontekst, s čimer bom interpretiral razvojni lok naslovja v 140-letnem obdobju slovenskega časnikarstva.

5.1 Kriteriji raziskovanja in izhodiščne teze

Kriterije raziskovanja bom postavil na temeljih Koroščeve teorije in njegove *Stilistike slovenskega poročevalstva*, v kateri je na podlagi Delovih številok dodobra analiziral tipologijo, aktualizacijo in funkcijskost naslovov. S kvantitativno metodo bom skušal prikazati, v kakšnem obsegu in v katerem časovnem obdobju se v naslovih pojavljajo različne funkcije ter iskal razloge za prisotnost ene in odsotnost druge funkcije. Magistrsko delo bo namenjeno tudi razčlenjevanju tipov naslovja oz. prikazu razvojnega loka od izbesedilnih panaslovov do polnega naslovja, poleg tega pa me bodo zanimali še vsi elementi, ki naslovje na kakršenkoli način aktualizirajo. Medtem bom opazoval, kaj je pripomoglo k spremembam naslovja oz. kakšen vpliv je imelo zgodovinsko ozadje na oblikovno-vsebinsko podobo naslovov slovenskih časnikov. Predvidevam, da so bili naslovi na vseh ravneh na začetku bolj skromni, a ves čas pod nadzorom cenzure in trenutne oblasti. Vsi analizirani časniki so tudi politično opredeljeni, vendar zaradi močne cenzure ne pričakujem pretiranih izražanj mnenj, sodb ali celo pozivov. Morda nekoliko večje spremembe pričakujem v času menjave urednikov, zaradi vse bolj tržno usmerjenih časopisov predvidevam povečanje informativno-stališčne funkcije in zmanjšanje kakovosti novinarskega ubesedovanja. Zaradi vdora ekonomskih interesov v medije in v sodobnem času ustrezno intenzivnejšega boja za branost se bo ugotovljeno število kršitev jezikovnih norm najverjetneje povečalo. Novinarji Dela, ki bo analiziran kot zadnji dnevnik, bi se z naslovjem utegnili (vsaj) dotakniti tudi senzacionalizma. Na tipološki ravni pričakujem

postopno vse bolj razvejano naslovje, saj novinarji že s samim naslovom skušajo pritegniti k branju, iz česar sklepam, da so tudi na grafičnem nivoju nagnjeni k novemu, drugačnemu, vizualno privlačnejšemu naslovju. Aktualizme oz. stilno zaznamovane naslove v Slovenskem narodu pričakujem na tistih mestih, kjer besedno obračunavajo s Slovencem, v Partizanskem (Primorskem) dnevniku na straneh, kjer povečujejo slovenstvo in zavračajo fašizem, zaradi demokratizacije medijev in splošnega razmaha javnega kritiziranja v 90. letih pa v Delu pričakujem izrazito povečanje aktualizacije v naslovih najrazličnejših tematik.

6 GRADIVO

Z analitično raziskovalno metodo bom preučeval jezik in stil naslovov vse od prvega dnevnika do danes. Analiziral bom le dnevno časopisje, saj Korošec (1976, 598) za jezikovna sredstva, tipična za časopisni stil, šteje le tista, ki se pojavljajo v dnevnikih, redkeje v tednikih. Predmet analize bodo poročevalska besedila tistih dnevnikov, ki so v določenem zgodovinskem obdobju na Slovenskem igrali posebno vlogo. Začel bom s Slovenskim narodom, ki velja za prvi slovenski politični dnevnik. Zajel bom številke od leta 1873, ko je začel izhajati na dnevni bazi, do sredine druge svetovne vojne, ko je po ugotovitvah Merljak Zdovčeve (2007, 82) zaradi vdora Nemcev v ljubljansko pokrajino začelo primanjkovati papirja, kar je onemogočilo nemoteno vsakodnevno izhajanje. Leta 1943 je prvič izšel Vregov Partizanski dnevnik, ob koncu vojne imenovan Primorski dnevnik. Naslove prvega odporniškega dnevnika v Evropi bom prebiral do leta 1960. Zadnjih dobrih 50 let se bom posvetil Delu, ki velja za časopis z najdaljšim stažem. Začetki njegovega izhajanja sicer segajo v 20. leta prejšnjega stoletja, vendar je, ugotavlja Amonova (2000, 16), redno izhajal šele v petdesetih. Analiziranje Delovih števil pred tem časom ne bi bilo relevantno, saj ne ustreza mojim kriterijem raziskave.

Iz vsakega leta si bom povsem naključno izbral dva izvoda v razmaku približno pol leta, poletnih mesecev pa se bom zaradi političnega zatišja izogibal. Zaradi občutnega povečanja novic bom analiziral le eno številko Dela letno, poleg tega pa bom zaradi velikega časovnega razpona raziskavo omejil zgolj na politične, gospodarske in družbene tematike, saj menim, da bi npr. športni naslovi zameglili stilno vrednost splošne podobe naslovov v določenem zgodovinskem obdobju in nerealno prikazali, kako se družba, kultura, politika ipd. reflektirajo skozi njih.

V raziskavo je bilo vključenih skupno 6971 naslovov, v Slovenskem narodu sem jih analiziral 3511, v Partizanskem oz. Primorskem dnevniku 982 in v Delu 2478.⁴⁰

7 ANALIZA STILNE IN FUNKCIJSKE FORME; REZULTATI ANALIZE

Za analizo in raziskovanje definiranih problemov sem se omejil na pregled treh slovenskih dnevnikov. Vsakega izmed njih v izbranem časovnem obdobju opredeljuje določena posebnost, zaradi katere predstavlja relevantno izbiro. Slovenski narod je bil prvi slovenski dnevni časopis, ki je skupaj s Slovencem vse do druge svetovne vojne prevladoval v našem medijskem prostoru. Za analizo obdobja med 1944 in 1959 sem izbral Partizanski oz. Primorski dnevnik, katerega specifika se odraža v tem, da gre za prvi odporniški dnevnik v Evropi. Od začetka 60. let do danes pa sem raziskovanje usmeril v časopis Delo, saj ta s prekinitvami izhaja vse od 20. let prejšnjega stoletja dalje in velja za časopis z najdaljšim stažem. S posameznimi zgledi sem skušal prikazati obstoj ter razvoj določenih tipov naslovov, hkrati sem opazoval, kako so se spreminjali in dopolnjevali skozi 140-letno obdobje. Na podlagi gradiva sem izpisoval aktualizme ter naslove razvrščal po Koroščevi večdimenzionalni kategorizaciji glede na njihovo funkcijo. Razmerje med različnimi funkcijami sem nato prikazal tudi skozi besedo ali grafično sliko. Analizo vsakega dnevnika sem nato poskusil skleniti še z interpretacijo vpliva zunanjih dejavnikov na oblikovanje naslovja.

7.1 Slovenski narod med 1873 in prvo svetovno vojno

Zaradi grafične izpostavljenosti so že na prvi pogled najbolj vidni rubrični naslovi, katere Korošec zaradi nenavzočnosti definicijskega elementa "en naslov – eno zaključeno besedilo" skupaj s paginalnimi uvršča v skupino nepravih naslovov (Korošec 1998, 101). Pojav rubrik in posledično rubričnih naslovov ni plod piscev Slovenskega naroda, temveč je členitev v rubrike rezultat dolgoletnega poročevalskega razvoja (Burger v Kalin Golob 2003, 171). Slovenski narod se je torej zgledoval po svojih predhodnikih, Vodnikovih Lublanskih novicah ter Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novicah, velik vpliv pa je imelo tudi tuje, bolj razvito, časopisje. Kalin Golobova (2003, 173) tako omenja nemški Laibacher Zeitung, v katerem je že zaslediti rubrično razvrščanje, osnovna delitev pa je bila na Uradni (Amtlicher Theil) in Neuradni del (Nichtamtlicher Theil).

⁴⁰ Posamezni avtomatizirani, rubrični in paginalni naslovi so zaradi večkratne pojavnosti šteti le enkrat.

Najbolj izraziti rubrični naslov v Slovenskemu narodu je prav gotovo *Listek*. Rubrika se pojavlja skoraj brez izjeme v vsaki številki časnika in vedno v prvi polovici časopisa. *Listka* ne moremo uvrstiti med poročevalske rubrike, saj je prostor pod njim namenjen kratkim črticam, povestim, pesmim, novelam in ostalemu leposlovju ter včasih publicističnim besedilom o slovenski besedi in jeziku. Stalna rubrika v Slovenskemu narodu je tudi *Politični razgled*, ki se deli na dve manjši rubriki *Notranje dežele* in *Vnanje države*, ki objavljata kratke, predvsem politične, vesti. Vse do leta 1890 uredniki vesti *Notranjih dežel* in *Vnanjih držav* niso naslavljali s pravimi naslovi, temveč so bili le začetki povedi (po navadi ena beseda, včasih več) tiskani krepko. T. i. izbesedilni naslov je torej grafično ločen od preostalega besedila, vendar je hkrati tudi njegov začetek. Besedilo, ki ima izbesedilni panaslov, se ne začneja z veliko začetnico, ampak je začetek tega besedila hkrati tudi njegov naslov (Kalin Golob 2003, 177). Velikokrat pa se grafično poudarjene besedne zveze oz. vsebinske iztočnice ne pojavijo na začetku besedila, temveč na sredini prve povedi, redko šele sredi vesti.

Primer izbesedilnega panaslova: **Cesar** potuje na Češko in bode 1. junija v Pragi sprejemal avdijence. (SN, 29. maj 1880)

Primer vsebinske iztočnice sredi povedi: V novinah se govori, da se snide nova **konferenca** zastopnikov evropskih vlad, ki so berlinski dogovor sklenile, da se posvetuje, kako rešiti ona vprašanja, ki so bila na berlinskem kongresu sklenjena, a se niso izvršila na pr. Črnogorsko vprašanje, grško, albansko vprašanje itd. (SN, 29. maj 1880)

Primer vsebinske iztočnice sredi vesti: Občinski svet v Opavi je bil sklenjen dne 27. oktobra 1866 l., da se pri občini nastavlja morejo le uradniki nemškega mišljenja. Ravno tako je ta svet sklenil, da se pri oddaji občinskih del in zalaganj more ozirati le na nemške prosilce. **Šlezijška** deželna vlada pa ni razveljavila omenjenih sklepov, če tudi so protizakoniti. (SN, 31. oktober 1889)

Panaslovi vesti v *Vnanjih državah* in *Notranjih deželah* so največkrat krepko tiskane države, pokrajine, kraji in regije oz. pridevniki, tvorjeni iz zemljepisnih imen (**Hrvatskemu** banu /.../, V **francoski** narodni /.../, **Italijanski** listi /.../, Iz **Španije** poročajo /.../, Na **Irskem** /.../, **Nemški** škofje /.../, **Angleži** nameravajo /.../, V **Romuniji** je /.../, **Poljski** poslanci /.../, **Srbskoturški** prepir /.../, iz **Črne gore** se javlja /.../, **Ruski** car /.../, V **Rusijo** je /.../, na **Ogrskem** so /.../, **Dalmatinski** deželni /.../, Mej **Hrvati** in /.../, **Ruski** veliki knez /.../ itd.)

Šele leta 1890 se pod uredništvom Dragotina Hribarja izbesedilni panaslovi in vsebinske iztočnice osamosvojijo in grafično še bolj ločijo od preostanka besedila. Vsebinsko

pomembnejši deli ostanejo tiskani v krepkem tisku, vendar se pomaknejo nad besedilo. Pravi naslovi se od besedila ločijo z vrstičnim zamikom in tudi s piko kot končnim ločilom. Le pet let kasneje Josip Nolli ukine rubrični naslov *Politični razgled* in ga nadomesti z *V Ljubljani*, ta pa izgine po letu 1902. V prvih treh letih izhajanja Slovenskega naroda, času urednikovanja Ivana Semna in Maksa Armiča, sem v nekaterih številkah že zasledil naslov *V Ljubljani*, vendar je s prihodom Jurčiča leta 1875 izgubil mesto v časniku. Zopet se pojavi leta 1882, 1888 in 1890, vendar zaradi nerednega pojavljanja in zgolj ene novice, ki jo naslov prinaša, še ne moremo govoriti o rubričnem naslovu. Zaradi občasne objave in vsebinsko podobnih novic, *V Ljubljani* do leta 1895 uvrščam med avtomatizirane naslove.

Stalna rubrika, ki spremlja Slovenski narod, so tudi *Dopisi*, v katerih v povprečju najdemo od ene do tri različne novice, izjema je bil časnik, izdan 12. 3. 1881, v katerem je bilo kar osem dopisov, in sicer pet domačih, dva z Dunaja in en iz Zagreba. *Dopisi* so dokaj redno izhajali do leta 1899, od začetka stoletja do prve svetovne vojne pa sem jih od 28 analiziranih številk zasledil zgolj šest. To spremembo bi neupravičeno pripisali spremembi uredništva, saj je Nolli *Dopisom* redno namenjal prostor, razen v zadnjih dveh letih svoje urednikovanja. Tudi njegovi nasledniki, kot so Ivan Tavčar, Rasto Pustoslemšek in Valentin Kopitar, nekdanji redni rubriki očitno niso bili več naklonjeni. Za razliko od vesti drugih rubrik, se novice iz *Dopisov* začenjajo s pravimi naslovi, kjer je grafično poudarjen kraj, okrožje ali pokrajina, iz katerega novica prihaja, dodan je še datum v običajnem tisku:

Iz Ptuja 10. marca. (*Izv. Dop.*) *Pri denašnej dopolnilnej /.../* (SN, 12. marec 1881)

Iz celjske okolice 7. marca (*Izv. Dop.*) *Kako da je strast /.../* (SN, 12. marec 1881)

Z Dolenjskega 8. marca (*Izv. Dop.*) *V uvodnem članku /.../* (SN, 12. marec 1881)

Kalin Golobova (2003, 174) je ugotovila, da sta istega leta, ko je Slovenski narod začel izhajati kot dnevnik, iz rubrike *Razne stvari* nastali *Domače stvari* in *Razne vesti*, prva vestiška rubrika vabi k veselicam, društvom, sejam itd., druga vsebuje lahkotnejše, zabavne teme. Analiza ugotovitve potrjuje; *Razne stvari* sem resda opazil leta 1873, vendar so se po štiridesetih letih zopet začele dokaj redno pojavljati. *Domače stvari* štejem k stalnicami Slovenskega naroda, saj so navzoče praktično v vsaki izdaji, medtem ko se *Razne vesti* pojavijo v 62 % izdanih števil. Omenjenih rubrik ne omenjam hkrati zgolj zaradi skupnega izvora, temveč sta si enaki tudi v izgledu samem. Obe namreč vsebujeta več kratkih vesti, na čelu katerih se v oklepaju pojavljajo razprto tiskani pravi naslovi in izbesedilni panaslovi:

(Pisateljsko podporno društvo) imelo je pretekli /.../ (SN, 2. november 1885)

(Obiskovanje grobov.) Kljub slabemu vremenu /.../ (SN, 2. november 1885)

Po dobrih 20 letih se rubriki znova združita, tokrat v *Dnevne vesti*. Tudi v tej rubriki, ki je brez izjeme navzoča v vsaki izdaji, najdemo krajše vesti, kjer se prepletajo pravi naslovi in izbesedilni panaslovi v oklepajih,⁴¹ razprt tisk se opusti, nadomestijo ga krepkejše črke:

(Češki gostje v Ljubljani.) O binkoštnih praznikih imeli /.../ (SN, 21. maj 1895)

(Krajevne razstave) oziroma ogledovanja /.../ (SN, 21. maj 1895)

Leta 1877 se pojavi rubrika *Telegrami*, štiri leta kasneje se preimenuje v *Telegrami "Slovenskemu narodu"*, l. 1894 jih nadomestijo *Brzjavke*, tri leta kasneje *Telefonična in brzjavna poročila*, ob začetku stoletja se dokončno preoblikujejo v *Telefonska in brzjavna poročila*. Na podlagi omenjene rubrike lahko sklepamo, kako se je svet postopoma manjšal, število novic, ki so prihajale iz različnih koncev sveta (Dunaj, Pariz, Beograd, Bukarešta, Peterburg, Berlin, Praga, Zagreb, Monako, Budimpešta, New York, Washington, Rovinj, Madrid, Zürich, London, Sofija, Trst, Atene, Krakov, Carigrad ...) je bilo namreč vsako leto več. V *Telegrami "Slovenskemu narodu"* se je v poprečju pojavilo šest novic (134 novic v 22 številkah), v *Telefonična in brzjavna poročila* deset (93 novic v 9 številkah) in nazadnje celo 13 v *Telefonska in brzjavna poročila* (297 novic v 23 številkah). S stališča naslovov je napredek prineslo tudi leto 1908, ko so uredniki začeli naslavlјati posamezne brzjavne novice:

Pred l. 1908: ***Jesenice, 7. oktobra. Za občasnega komisarja /.../ (SN, 7. oktober 1907)***

Po l. 1908: ***Prvi uspehi Grkov.***

Carigrad, 18. oktobra. Iz Preveze v Janino /.../ (SN, 18. oktober 1912)

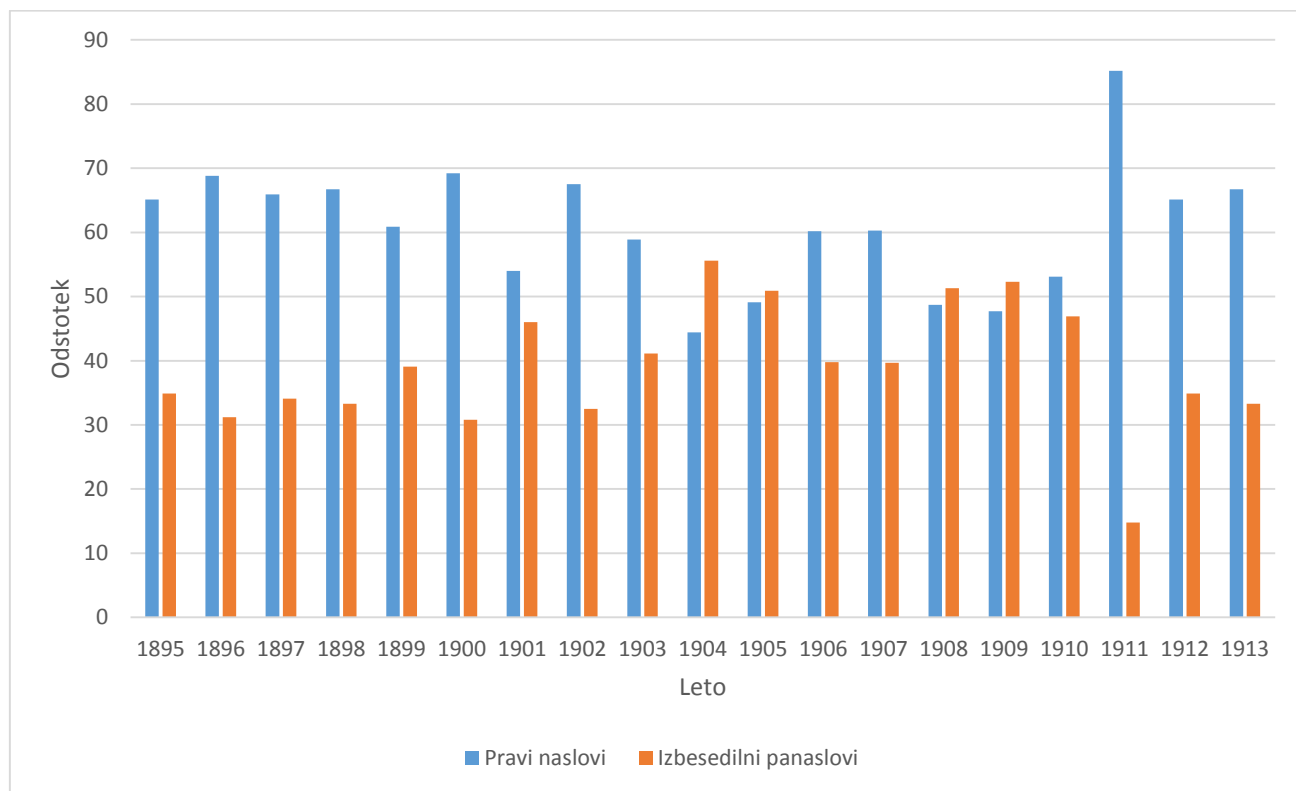
Poleg najizrazitejšega *Listka* se pojavljajo tudi nekatere druge bolj ali manj stalne neporočevalske rubrike, kot so *Dunajska borza* (od 1903 *Borzna poročila*), *Umrli so*, *Poslano*, *Tujci* in *Meteorologično poročilo*. Ker me v analizi zanimajo zgolj jezikovno-stilne spremembe poročevalskih besedil, te rubrike ne sodijo v predmet moje raziskave.

Monika Kalin Golob (20013, 182) je ugotovila, da v zadnjem desetletju 19. stoletja pravi naslovi prevladujejo nad izbesedilnimi naslovi. Od skupno 879 analiziranih naslovov v rubriki *Domače vesti* in *Razne stvari* je našla 593 (67,46 %) pravih naslovov in 286 (32,54 %) izbesedilnih panaslovov (prav tam). Zaradi porasta pravih naslovov in opuščanja panaslovov

⁴¹ Leta 1899 ukinejo tudi oklepaje, naslove od preostalega besedila loči le še masten tisk.

sem pričakoval, da bodo slednji do prve svetovne vojne postopoma izginili. Na podlagi rubrike *Dnevne vesti* sem opravil enako raziskavo, in sicer med letoma 1895 in 1913.

Graf 7.1: Odstotni prikaz razmerja med praviimi naslovi in izbesedilnimi panaslovi v rubriki *Dnevne vesti* med letoma 1895 in 1913

Glede na trend upadanja izbesedilnih panaslovov, na katerega je opozarjala že Kalin Golobova (2003), pridobljeni rezultati niso pričakovani. Med letoma 1891 in 1900 je Slovenski narod vseboval manj pravih naslovov kot v obdobju 1895–1913. Kalin Golobova (2003,183) je z analizo izdaj ob koncu 19. stoletja dokazala rastoče posebnosti poročevalnih besedil (sklicevalnih in drugih avtomatizmov, izoblikovanja obrazcev vesti in naznanil), zato sem pričakoval upad panaslovov, vendar so se še vedno pojavili v kar 40, 7 % primerov (od skupno 1109 izpisanih naslovov se je pojavilo samo 658 pravih naslovov in kar 451 izbesedilnih panaslovov).

V naslovih rubričnih vestih *Dnevnih vesti* močno prevladuje poimenovalna-informativna funkcija. V izbesedilnih panaslovih se pojavi v kar 98, 2 %, kar v mojem vzorcu pomeni, da od 451 panaslovov poimenovalno-informativna funkcija prevladuje v kar 443 primerih, zgolj osmim začetkom besedil lahko pripišemo informativno-stališčno funkcijo, pozivno-pridobivalne funkcije nisem zasledil nikjer.

Primeri izbesedilnih panaslovov s poimenovalno-informativno funkcijo:

Sestanek avstrijskih bolniških zbornic vrši se letos /.../ (SN, 7. oktober 1899)

Konj ušel je včeraj zvečer hlapcu Štefanu /.../ (SN, 4. oktober 1900)

Otvoritev škofovih zavodov se je izvršila včeraj dopoldne /.../ (SN, 22. september 1905)

Primeri izbesedilnih panaslovov z informativno-stališčno funkcijo:

Nežno žensko bitje je vsekakor mlada Američanka /.../ (SN, 7. oktober 1899)

Ljudska neumnost menda res ne bo nikdar izumrla /.../ (SN, 4. oktober 1900)

Nesramnost okrajnega zastopa brežiškega je tako velika, da si /.../ (SN, 22. september 1905)

Na podlagi prevladujoče poimenovalno-informativne funkcije lahko sklepamo, da so izbesedilni panaslovi stilno nezaznamovani, kar pa nam pokaže tudi podrobnejša analiza. Od 551 tovrstnih naslovov sem našel zgolj en primer ekspresivnega izraza:

V sršenovo gnezdo je posegel sklep deželnega /.../ (SN, 16. september 1909)

Gledano iz današnjega razumevanja in dojemanja jezika se je enkrat pojavila beseda, katera raba je danes zastarela. Glede na to, da se je arhaizem pojavil pred več kot sto leti, lahko v tem primeru dvomimo o upravičenosti časovno-frekvenčnega kvalifikatorja:

(Prva doktorica modroslovja) budapeštanskem vseučilišču /.../ (SN, 7. oktober 1898)

Po pravilih Slovenskega pravopisa (1994, 59–60) se narekovaji uporabljajo pri navajanju premega govora ali citiranega besedila, pri opozarjanju na poseben pomen, položaj ali vrednost posamezne besede in pri naslovih podjetij, ustanov, umetnostnih del ipd., kadar ga brez narekovajev nebi prepoznali kot lastno ime. V izbesedilnih panaslovih se pojavi le nekajkrat, vendar nikoli z namenom vrednotenja besed, temveč bralca zgolj opozarjajo na to, da se je v naslovu znašlo društvo, ustanova, podjetje itd.. Narekovaji torej naslovov stilno ne zaznamujejo:

Akad. tehn. društvo "Triglav" v Gradcu ima svoje III. redno /.../ (SN, 16. november 1897)

"Dramatičnega društva" občni zbor bo 17. aprila /.../ (SN, 31. marec 1909)

"Apolonov hram" se zove najnovejša opereta /.../ (SN, 31. marec 1909)

Med pravimi naslovi sta informativno-stališčna in pozivno-pridobivalna funkcija precej bolj pogosti. Prva se tako pojavi v 16, 5 % (108 informativno-stališčnih naslovov), druga pa zgolj v 5,5 % (36 pozivno-pridobivalnih naslovov). Še vedno prevladuje osnovna, poimenovalno-informativna funkcija, pripišemo jo lahko kar 514 naslovom od skupno 658 (78 %). Pri teh naslovih je stilna zaznamovanost že nekoliko bolj izrazna. Tako že lahko najdemo narekovaje, ki ne poimenujejo zgolj uradnih združenj, temveč nastopajo tudi v vlogi dobesednega navedka:

"Vse naše!" Tako je vskliknil na sinočnem /.../ (SN, 11. marec 1898)

"Dajmo ga fest potegniti!" Piše se nam: V ljubljanskem /.../ (SN, 31. marec 1909)

Objavili so tudi citatni naslov, ki ga niso vstavili v narekovaje. Izpust narekovajev bi lahko kazalo na avtorjevo strinjanje z izjavo, vendar nam je po prebrani vesti jasno, da se avtor s tem ne strinja, manko narekovajev zato pripisujem površnosti pisca:

Imate dober jezik, boste lahko delali. To so besede goriškega /.../ (SN, 8. oktober 1906)

Zgolj v enem naslovu sem našel uporabo narekovajev, ki nosijo stilno konotacijo. Pisec s posebno izbranimi jezikovnimi sredstvi namiguje na odpor do nečesa:

"Smrdi"! (SN, 14. marec 1907)

V narekovajih se znajde tudi oksimoron, vendar gre za Tolstojevo dramo. Govorimo o izraziti pridobivalni funkciji, saj bralca naslov pritegne, vendar ne dobi tega, kar pričakuje:

"Živi Mrtvec." (SN, 10. oktober 1913)

Pravi oksimoron se pojavi le v zadnji analizirani številki:

Pomlad v jeseni. (SN, 4. oktober 1910)

Močno zaznamovana prvina je tudi ironija, ki se pojavi kar petkrat:

"Krasna spomlad!" (SN, 24. marec 1899)

Krščanska ljubezen do bližnjega. (SN, 29. april 1904)

"Daničarji"- cvet slovenskega dijaštva. (SN, 5. oktober 1904)

Izvirna pridiga na Sv. Višarjah. (SN, 22. september 1905)

To je pijateta. (SN, 30. marec 1908)

Poveča se tudi število interpunkcijskih naslovov, najbolj tipična ločila sta vprašaj in klicaj. Vprašajnih naslovov, kjer jih pravopis zahteva, je devet, klicajnih, ki ustrezajo slovničnim pravilom, pa 14.

Celjski Slovenci, pozor! (SN, 14. marec 1907)

Slovenci, postavimo Janu Legu nagrobni spomenik! (SN, 14. marec 1907)

Čigave so buše? (SN, 4. oktober 1910)

Kdo jo pozna? (SN, 28. april 1911)

Naslovi s končnimi ločili, kjer jih pravopisna norma ne zahteva, sodijo med bolj izrazne aktualizme. Tako se klicaj pojavi 12-krat, vprašaj zgolj dvakrat. Strogo gledano, to pomeni kršitev pravopisne norme, saj se pri takih vprašajnih naslovih vprašalnost vzpostavi zgolj prek ločil, druge "vprašalne" sestavine pa taki naslovi ne vsebujejo (Kalin Golob 2003, 199). V primerih, kjer so klicaji in vprašaji namenjeni zgolj pridobivanju k branju, govorimo o izraziti pridobivalni funkciji:

Devet roženkrancev za dve kroni! (SN, 16. november 1903)

Škof vali krivdo na kapitelj! (SN, 22. september 1905)

Anarhist? (SN, 4. oktober 1900)

Klicaj in vprašaj nista edina ločila, ki se pojavljata v naslovih, temveč sta (redkokdaj) prisotna tudi pomišljaj in tropičje:

Vladna akcija za povzdigo čipkarstva – ponesrečena? (SN, 29. april 1913)

(Žganje ...) (SN, 25. april 1896)

Štirikrat se pojavi nevprašajni naslov, torej vprašalna poved, ki ima za končno ločilo piko namesto vprašaja:

(Kako se na koroškem katehetom godi.) (SN, 16. marec 1895)

(Kaj vse se prigodi ljudskemu učitelju.) (SN, 16. marec 1895)

Kako dolgo se živi. (SN, 24. marec 1899)

Koliko kave se porabi. (SN, 24. marec 1899)

Aktualizmi v naslovih so še izredno redki. Prva dva spodnja naslova vsebujeta izraza, katere Slovar slovenskega knjižnega jezika označuje s kvalifikatorjem *ekspresivno*, tretji je primer kvalifikatorja *navadno slabšalno*:

Nova zaušnica vlade. (SN, 15. marec 1905)

Zamorec mora opravljati svoj posel. (8. oktober 1906)

Zamorec se pere. (SN, 4. april 1906)

Na podlagi pridobljenih rezultatov lahko potrdimo, da so naslovi vesti rubrike *Dnevne vesti* po večini stilno nevtralni s prevladujočo poimenovalno-informativno funkcijo. Redko pojavljanje stilemov in aktualizmov, ki so sicer bolj pogosti pri interpretativnih zvrsteh, je morda nekoliko nelogično, saj avtorji besedil v prvih treh desetletjih predmete ubesedovanja pogosto ocenjujejo, vrednotijo, razlagajo, kar pa se v naslovih (še) ne odraža. Tako stanje pripisujem naslednjim dejstvom:

- 1) Skladenjska omejitev panaslovov: Besedne izveze oz. vsebinske iztočnice, ki so postavljene na začetek besedila, niso izbrane naključno, temveč prinašajo neko informacijo o nadaljnjem tekstu, s tem pa pisci nemalokrat kršijo zakonitosti sintakse, predvsem besednega vrstnega reda. Povedi navadno začnemo z že znano informacijo, končamo pa z novim podatkom. Pri izbesedilnih panaslovih se je t. i. členitev po aktualnosti obrnila:

Z nožem se je ustavil stražniku v Celju 20 letni delavec /.../ (SN, 30 marec 1908)

Zastrupila se je v Trstu 18 letna tovarniška delavka /.../ (SN, 30 marec 1908)

Avtorji so s panaslovi skušali napovedati vsebino, hkrati pa so bili primorani smiselno nadaljevati besedilo, zato jim je na tem mestu zmanjkalo prostora za vrednostne sodbe, aktualizme ipd.

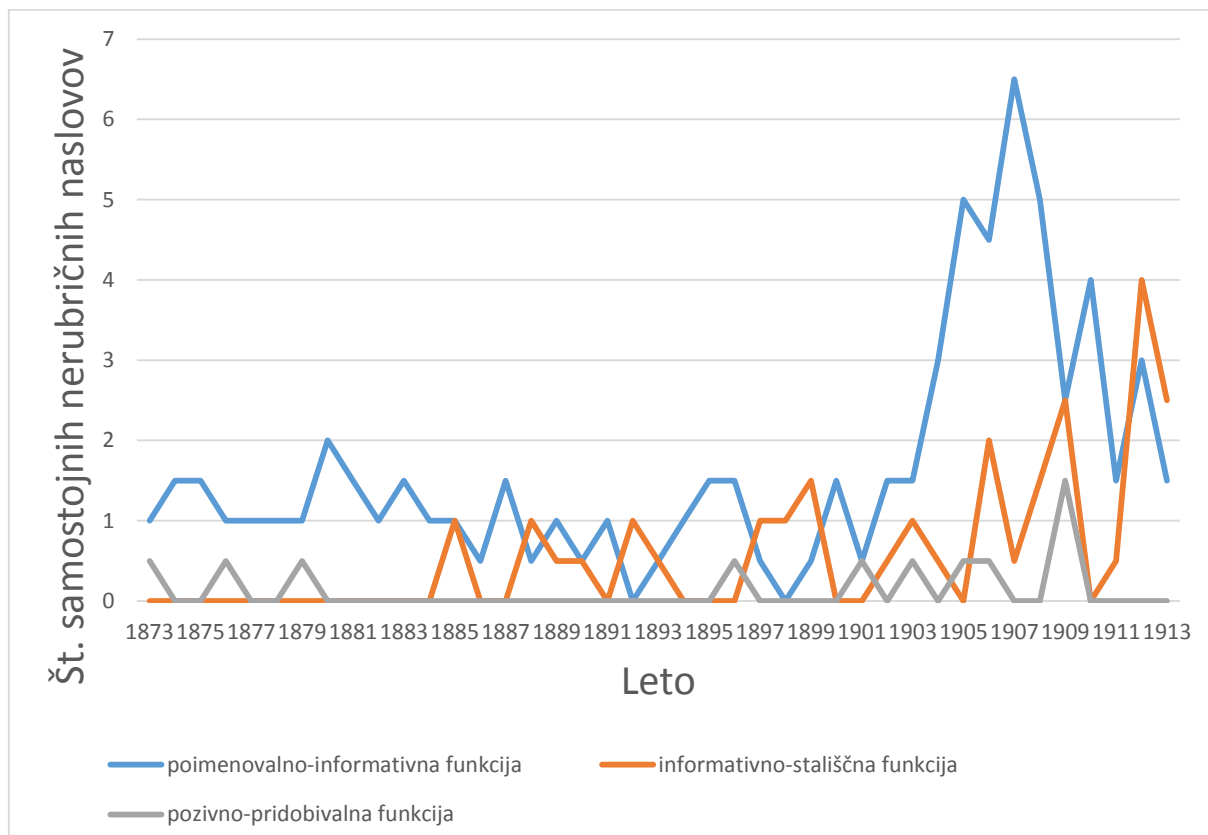
- 2) Manjša skrb za oblikovanje naslovov: Rubrične vesti so po večini kratke, včasih so sestavljene le iz ene povedi, večinoma zasedejo nekaj vrstic, redkeje cel stolpec.

V 19-letnem obdobju se je samo v rubriki *Dnevne vesti* v povprečju znašlo kar 29 naslovov. Zaradi številnih in kratkih vesti sklepam, da uredniki tem naslovom niso namenili toliko časa in pozornosti kot naslovom daljših (večstolpčnih) prispevkov.

- 3) Avtomatizirani naslovi: Nekateri naslovi imajo v *Dnevni vesteh* redno mesto, kar pomeni, da so se v naši analizi pojavili večkrat (*Umrli je, Umrli so, Slovensko gledališče, Rdeči križ, Imenovanje, Izgubljeno in najdeno, Delavsko gibanje, Cesar, Sodišče, Zaplenjeni!* ipd). Z ozirom na te avtomatizirane naslove, ki se zaradi kratke in zgolj ene novice niso razvili v rubrične naslove, bi bili rezultati verjetno za odtenek drugačni.

Predvideval sem, da so avtorji več pozornosti namenjali naslovom besedil, ki so samostojna oz. se ne nahajajo v rubrikah. Gre za praviloma obširnejše in kompleksnejše tekste, za katere pisci porabijo več časa, zaradi česar so v dogajanje bolj subjektivno vpeti. Posledično sem v naslovih takih prispevkov pričakoval več stilne zaznamovanosti ter bolj pogost pojav informativno-stališčne in pozivno-pridobivalne funkcije.

Graf 7.2: Številčni prikaz samostojnih naslovov med letoma 1873 in 1913 glede na poimenovalno-informativno, informativno-stališčno in pozivno-pridobivalno funkcijo

Pričakovano prevladuje poimenovalno-informativno funkcija (70,1 %), sledi ji informativno-stališčna (24,2 %), najmanj prisotna je pozivno-pridobivalna (5,7 %). Tudi ti naslovi so le redko stilno zaznamovani, od 194 primerov sem našel tri frazeme (*Križev pot slovenske ljudske šole v Št. Jakobu na Koroškem*, *V Sandžaku Novi Pazar se nekaj kuha*, *Padec Skadra*), dve metafori (*Nova železniška črta*, *Mostovi med Berlinom in Petrogradom so razdejani*), dve metonimiji (*Rusija v Aziji*, *Italija se oborožuje*), sedem interpunkcijskih naslovov z vprašajem (*Kaj je novega?*, *Kdo je kriv?*, *Zakaj tako?*, *Nemško-rusko zbliževanje?*, *Evropska vojska v Afriki?*, *Carinska in personalna unija z Bolgarsko?*, *Velesile računajo s spremembo na srbskem prestolu?*) in štiri s klicajem (*Direktne volitve potrjene!*, *Nismo osamljeni!*, *Slovenski napredek pri deželnozborskih volitvah na Koroškem!*, *Slovenci!*), redki pomišljaji imajo vlogo vzročno-posledične zveze (*Svobodna šola – svobodni učitelji*, *Umrli kralj – novi kralj*, *Na Dunaji nemška obstrukcija – na Slovenskem nemška birokracija*). Pojavila se je tudi obnovitev vzorca, in sicer *Med vojno in mirom*, kjer je avtor navdih najbrž našel v Tolstojevem romanu *Vojna in mir*, in celo hiperbolični naslov *Žlindra v državnem zboru*, kjer je pomen naslova bralcu znan šele po prebranem in pod pogojem, da je seznanjen tudi z že prej objavljenim prispevkom. Od

izpustnih naslovov so bili navzoči naslovi z izpustom vezi (*Direkne volitve potrjene!*, *Turški tajni policist napaden*, *Nagodba sklenjena.*), naslov z izpustom pomožnika biti (*Turčija napovedala Srbski in Bolgarski vojno*) in naslov brez glagola biti v pomenu *nahajati se* (*Bolgarski knez na Nemškem.*). Stilemi so redko zastopani, kvalifikator *knjižno* pripada zgolj trem naslovom (*Milijonska defraudacija v Pragi*, *Italijansko vseučilišče*, *Besedolomno katoličanstvo*).

Na podlagi vseh naslovov, ki sem jih analiziral do leta 1914, lahko trdimo, da naslovi povečini niso aktualizirani, v njih le poredkoma najdemo stileme, trope, figure ipd. O subjektivnih posegih posameznikov v naslovje je težko govoriti, saj se avtorji v tem obdobju še niso podpisovali pod svoje prispevke. Imena so prisotna zgolj v besedilih pod rubriko *Poslano*, ki pa je ne moremo uvrstiti med poročevalska, saj je ta prostor namenjen osebnim zahvalam, opravičilom, prošnjam, opozorilom bralcev. Raziskava je pokazala, da se v določenem obdobju nekateri naslovi začnejo ponavljati, avtomatizirati, z večjim številom novic pa prerastejo celo v rubriko. Že Kalin Golobova (2003, 185) je npr. ugotovila, da so bila 80. leta 19. stoletja družabno in društvena zelo razgibana, zato *Domače stvari* vsebujejo veliko naznanil in vabil. Na vsebino in pogostost naslovov so v največji meri vplivale zunanje objektivne okoliščine:

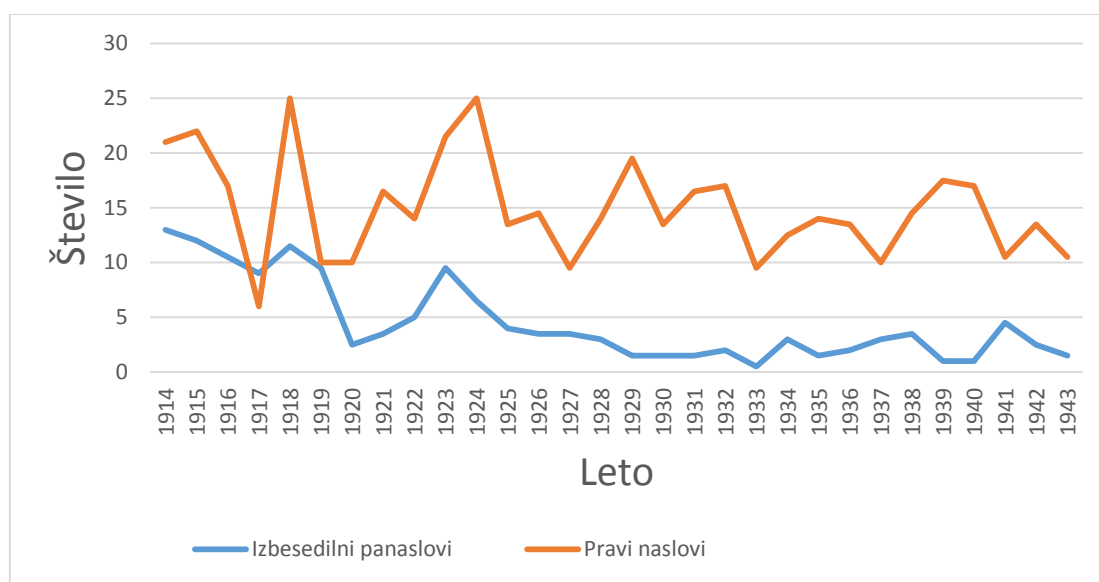
- Zaradi razgibanega političnega življenja je veliko naslovov namenjenih raznim zborom, sejам (*Iz deželnih zborov*, *Iz državnega zbora*, *Deželni zbor kranjski*, *Deželni zbor štajerski*, *Občni zbor "Narodne tiskarne*, *Seja "Trg. in obrtne zbornice" itd.*).
- Vojni nemiri so povzročili razvoj kratkotrajnejših rubrik (*Vojna na Daljnem vztoku*, *Vojna na Balkanu*, *Italijansko-Turška vojna*, *Jugoslovansko bojišče*, *Vojska* itd.).
- Slovenski narod je bil naklonjen idejam južnih Slovanov, kar se izraža v rednem spremljanju tamkajšnjega dogajanja in številnih rubrikah (*Dogodki na Balkanu*, *Slovanski jug*, *Jugoslovanske novice* ipd.).
- Koroščeva (2009, 11) pravi, da so bili Slovenci v prvih letih 20. stoletja povezani v narod z lastnimi kulturnimi, izobraževalnimi in znanstvenimi ustanovami, do vojne se je gospodarstvo še dodatno okrepilo. Gradnja železnice in industrializacija sta prinesli napredek in gospodarski razvoj, čemur so tudi časniki začenjati namenjati vedno več pozornosti (*Narodno-gospodarske stvari*, *Narodno gospodarstvo*, *Gospodarstvo* itd.).
- Uredniki so velik poudarek dajali kulturi (stalna rubrika *Listek* in kasneje *Književnost*).
- Končana doba slogaštva med liberalci in klerikalci se izraža tudi v naslovih, besedi *klerikalci* in *Slovenec* namreč zopet dobita mesto v naslovih, kjer prevladujeta informativno-stališčna in pozivno-pridobivalna funkcija: *Zakaj se prepiramo s*

klerikalci?, Krinke dol, klerikalni hinavci!, Blamirani jeseniški klerikalci, Namere naših klerikalcev, Nemško-klerikalni manevri, Klerikalna blamaža, Klerikalci povsod enaki, Nervozni klerikalci, "Slovenčevi" lažnivci pri delu ...

7.2 Slovenski narod od prve svetovne vojne do 1943

Edina rubrika, ki se, sicer v različnih vsebinskih oblikah, stalno pojavlja v prvem slovenskem časopisu, so *Dnevne vesti*, zato je ta rubrika najbolj primerna za prikaz upadanja izbesedilnih panaslovov.

Graf 7.3: Številčni prikaz povprečnega števila izbesedilnih naslovov in pravih naslovov med letom 1914 in 1943

Glede na razmeroma hiter razvoj naslovja v slovenskih časnikih po prvi svetovni vojni sem pričakoval, da bodo izbesedilni panaslovi vsaj v času zametkov sinopsisa dokončno izginili, a se to še vedno ni zgodilo. Tradicija 19. stoletja in prvih časopisov se glede ne pridobljene rezultate ohranja vse do druge svetovne vojne. Večji upad panaslovov se začne v sredini 20. let, skupaj z njimi pa se manjša tudi število pravih naslovov v rubriki *Dnevne vesti*, kar pomeni, da rubrike izgubljajo pomen na račun razvoja samostojnih, velikih naslovov, nadnaslovov, podnaslovov (in podnaslovnih sklopov) ter mednaslovov.

Od skupno 586 analiziranih naslovov v rubriki *Dnevne vesti* poimenovalno-informativna funkcija prevladuje še bolj kot v prejšnjem obdobju. To funkcijo lahko pripišemo kar 500

naslovom (85,3 %), število pozivno-pridobivalnih funkcij ostaja približno enako (30 oz. 5,1 %), močno pa upade informativno-stališčna funkcija, ki jo zasledimo v 56 naslovih oz. 9,6 % primerov. Glede na vse močnejšo cenzuro bi se lahko pojavilo več stališčnih ali pozivnih naslovov, ki bi hvalili obstoječo vlado, vendar se to ne zgodi, kar pripisujem trem dejavnikom:

- a) Število vesti v rubrikah upada, kar omejuje prostor informativno-stališčnim in pozivno-pridobivalnim naslovom.
- b) Teme v rubriki *Dnevne vesti* so bolj lahkotne, redko povezane s politiko, zato so pisci redkeje izražali svoja stališča.
- c) (Politične) novice se pojavljajo objavljene z višje razvitim naslovjem, v katerem so avtorji (in uredniki) bolj premišljeno izbirali besede.

Na podlagi rezultatov naslove z informativno-stališčno funkcijo v grobem delim v dve večji skupini. V prvo, prevladujočo, uvrščam tiste naslove, kjer naslovotvorec svoja stališča in mnenja podaja z izbranimi pridevniki:⁴²

Neumestno zadrževanje papirnatega denarja (SN, 2. oktober 1919)

Slabo upanje na rešitev stanovanjske krize (SN, 16. september 1921)

Strašna smrt tovarniškega delavca (SN, 11. marec 1925)

Zanimiv gost v Zagrebu (SN, 28. september 1928)

V drugo, manj pogosto, sodijo naslovi, kjer naslov kot celoten skupek besed izraža nestrinjanje, odobravanje, kritiziranje:

Klerikalna strpnost pa kakšna! (11. marec 1925)

Ali je bil obešeni Hotko res blazen? (2. april 1926)

Hotelirji niso krivi (2. november 1937)

Od interpunkcijskih naslovov sta še vedno najbolj pogosti naslovni ločili klicaj in vprašaj. Slednjega sem zasledil pri 11 vesteh (*Celovec in Beljak nemška posest?*, *Zloraba uradne oblasti?*, *Konec desetkronskih bankovcev?* ipd.), klicaj pri 15 (*Krma za konje!*, *Čebelarji!*, *Plebiscit na Koroškem se bliža!* itd.). Medtem ko se klicaj v rubriki *Dnevne vesti* pojavlja vse

⁴² Avtorjevo stališče definirajo tudi samostalniki s konotativnim pomenom (npr. afera, škandal, tragedija).

do konca izhajanja dnevnika, sem zadnji vprašajni naslov našel leta 1934. Naslov z vprašajem kot končnim ločilom je očitno med uredniki postal manj priljubljen, še več, mestoma se v zadnjem desetletju celo pojavijo nevprašajni naslovi, kjer je vprašalnost razvidna iz drugih elementov vprašalnosti (npr. *Kdo bo plačal škodo.*). Tretji najpogostejši interpunkcijski naslovi so narekovajni, ki so se v vzorcu moje analize pojavili šestkrat. V vlogi dobesečnega navedka oz. citata se navednice pojavijo trikrat (*"Ko srbske države več ne bo ..."*,⁴³ *"Zahtevam 200.000 din"*, *"Najslajše je na dnu"* so rekli stari Latinci⁴⁴). V narekovajih najdemo celo ponovitev klišeja *"Na slepem tiru"*, vendar v tem primeru avtor ni namigoval na njegovo stilno zaznamovanost, temveč gre za nekakšno nadaljevanje oz. dodatno pojasnilo na uvodnik iz prejšnjega dne, ki nosi tak naslov. Podobno funkcijo imajo tudi v *Nekaj opazk k "Triglavanski" svečanosti*, kjer narekovaji napotujejo na akademsko društvo Triglav. Narekovaji le v enem primeru ovrednotijo in kažejo drugačen pomen besede, in sicer *Prebrisana "trgovka"*, kjer tvorec besedila glavno akterko zaradi izdajanja za trgovko imenuje s to besedo. V panaslovih se pojavita tudi stični in nestični vezaj, in sicer v vlogi zveze dveh osebkov (*Dijak-begunec, ki je prosil prostega stanovanja /.../ in Grofica - beračica je postala po smrti svojega očeta /.../*). V prvem primeru vezaj nadomešča veznik *in*, saj je oseba iz naslova dijak in begunec obenem, v drugem primeru pa je veznik v vlogi protislovja uporabljen kot izrazita pridobivalna prvina, saj bralec šele po prebranem dojame, da gre za ime filmskega dela. Ločili sta sicer z današnje pravopisne norme neustrezni, prvo je namreč odveč, drugo bi moralo biti pomišljaj. Poseben pomen lahko pripišemo dvema večkrat objavljenima metaforama *Nov grob* in *Smrtna kosa*, ki nadomestita avtomatizirane naslove prejšnjega obdobja *Umrl je*, *Umrli so ...* Tu lahko govorimo o aktualiziranih naslovih, ki se zaradi pogoste uporabe, torej avtomatizirane rabe, razaktualizirajo in približajo avtomatizmu. Stilno zaznamovana naslova sta še *Ključavnice cveto*, kjer v gorenjskem narečju ključavnice predstavljajo narcise, in ponovitev vzorca *Le čevlje sodi naj Kopitar*.

Kalin Golobova (2003, 192) je že v raziskovanju časopisja 19. stoletja ugotovila, da je k ustaljevanju posameznih naslovov prispeval najpomembnejši stilotvorni dejavnik, to je "enaka, podobna, ponavljajoča se okoliščina, ki jo poročevalno besedilo ubeseduje." Naraščajoče število informacij je predvsem po prvi svetovni vojni rezultiralo v povezovanju novic s sorodno vsebino, torej z nastankom novih rubrik. Kot smo že omenili, so se v Slovenskem narodu do konca izhajanja obdržale zgolj *Dnevne vesti*, ohranila so se tudi krajša leposlovna dela, vendar

⁴³ Pri tem naslovu opazimo še tropičje, ki nakazuje nedokončanost.

⁴⁴ Izbeseidilni panaslov.

po letu 1920 brez rubričnega naslova *Listek*. Druge rubrike so se na straneh časopisa obdržale od nekaj mesecev do nekaj let z večjimi ali manjšimi premori, a njihovo pojavnost so vedno narekemale zunanje objektivne okoliščine. Med prvo svetovno vojno je bila pozornost usmerjena na vojno dogajanje, poročali so o bitkah, zmagah, porazih (*Dogodki na Balkanu, Boji na morju, Turška vojna, Vojna z Rusijo, Aprovizacija, Uradno poročilo, Z ostalih bojišč*). V teh časih je bila kultura potisnjena v ozadje, po vojni pa so "kulturne" rubrike zopet dobile svoje mesto (*Sokolstvo, Kultura, Društvene vesti, Društvene vesti in prireditve, Šolstvo*), obudi se zanimanje za šport (*Turistika in šport, Šport*) in glasbo (*Glasbeni vestnik*). Po šestojanuarski diktaturi in vzpostavitvi Kraljevine Jugoslavije leta 1929 je Karađorđević prepovedal delovanje političnih strank, kar se je poznalo tudi v samem časopisju. Takratni jugoslovanski tisk je bil podvržen strogi državni cenzuri, ki je v javnost dovolila le lahkotnim in informativnim tematikam (*Naše gledališče, Gledališče, Državno gledališče, Sokol, Iz domačega športa, Iz Celja, Iz Ljubljane ...*). Po atentatu na kralja Aleksandra so politične novice dobile nekoliko več svobode (*Iz domače politike, Politični obzornik*), več poudarka pa je bilo še vedno na socialni problematiki in gospodarstvu, vedno več je bilo neporočevalskih rubrik (vici, križanke, horoskopi, *Beležnica, Radio Ljubljana*). Tudi sama razporeditev naslovov po straneh časopisa je sovpadala s prepričanjem Beograda. Koroščeva (2009, 26) je ugotovila, da se daje prednost centralizmu pred nacionalnimi težnjami: "Najprej jih torej zanima, kaj se dogaja s skupno državo in njenimi organi ter strankami, nato se osredotočijo na lastne stranke in v nadaljevanju še na druge plati življenja (gospodarstvo, šport, kultura)."

Zmanjševanje števila rubričnih vesti in prisotnost manj obsežnih rubrik ni pomenilo manj novic v Slovenskem narodu, temveč so novinarski prispevki postali obsežnejši s samostojnimi naslovi in z vedno bolj razvitim naslovjem. Velik prelom je pomenila svetovna vojna, ki je zaradi pestrega dogajanja v časopise prinesla mnoge informacije. Zaradi nasičenosti novic je bil ta čas Slovenski narod mestoma nekoliko slabše pregleden:

- samostojni naslovi so se pojavljali v različnih velikostih, tako da ni bilo jasno, ali je manjši naslov mednaslov prejšnje novice ali gre za novo, manj pomembno informacijo
- znotraj rubrik se menjavajo razprti naslovi in naslovi v mastnem tisku
- rubrike se vsebovale teme, ki vsebinsko ne sodijo skupaj

Kljub občasni manjši zmedi je bila 1. svetovna vojna za razvoj naslovja bistvena. Informacije iz vojnih bojišč so bile obsežne, kar je bil najverjetnejši razlog za razvoj bolj razvejanega

naslovja, saj so uredniki s samim naslovom želeli povedati več. Zаметki naslovja se sicer kažejo že v 19. stoletju, vendar je bil podnaslov predvsem v vlogi časovno-prostorskega vhoda:

N: ***Zopet o slovenskem uradovanji***

P: ***Iz Primorja 15. novembra*** (časovno-prostorski vhod) (SN, 19. november 1880)

V zgoraj navedenem primeru podnaslov zadosti Koroščevemu kriteriju, da podnaslov (P) obstaja samo v razmerju do velikega naslova (N), vendar hkrati opozarja, da "ni vsaka jezikovna enota, ki izpolnjuje podnaslovno rubriko, v poročevalskem smislu tudi že podnaslov" (1998, 70). Korošec (prav tam) tako opominja na pomembno razlikovanje med podnaslovnim mestom (grafično-prostorski vidik) in njegovo jezikovno izpolnitvijo, zato v takih primerih še ne moremo govoriti o pravih podnaslovih. Podobne primere najpogosteje najdemo v rubriki *Dopisi*, kjer kraju v mastnem tisku sledita datum in panaslov:

Z Dunaja 15. novembra. (Izv. dop.) ("Slovensko literarno društvo na Dunaji") rojakom slovenskim /.../ (SN, 19. november 1880)

Dopis iz Dunaja je namesto pravega naslova vseboval panaslov, zato v tem primeru ne gre za razmerje *podnaslov – veliki naslov*, torej jih ne moremo imenovati kot podnaslove. Vsem kriterijem definicije podnaslova je zadoščeno v nekaterih primerih *Dopisov*:

Iz Ljubljane 3. aprila (Izv. dop.) (Karl Krimmer! Kdo pa je to?) (SN, 4. april 1882)

Naslov dopisa ni enak začetku besedila, temveč gre za dva samostojna podnaslova oz. podnaslovni sklop, ki ima ob sebi veliki naslov, od preostanka teksta pa je tudi grafično ločen. Besedila v tej rubriki so torej prva, kjer se pojavi podnaslovni sklop, za kar Kalin Golobova (2003, 181–182) pravi, da je potreba po zbiranju bistvenih informacij pred samim besedilnim nastopom povezana z novim načinom branja novih poročevalskih besedil, s čimer se med tvorci in bralci gradi samosvoja konvencija. Kljub vsemu še vedno obstaja opazna razlika med prvimi podnaslovi in današnjimi, saj je podnaslovni sklop 19. stoletja od preostanka besedila ločen le z oklepajem, v redkih primerih je zamaknjen tudi v svojo vrstico:

N: *Iz državnega zbora*

P1: *Debata o volilnej reformi*

P2: ***Z Dunaja, meseca marca (Izv. dop.)*** (SN, 4. april 1882)

Kot že omenjeno, je bliskovit napredek prinesla svetovna vojna, glavnemu, velikemu naslovu je sledil podnaslov, vse bolj pogosto tudi podnaslovni sklop (Ps), sestavljen iz krajših podnaslovov, ki so bili sprva med seboj ločeni le s piko:

N: *Italijani pripravljajo novo ofenzivo.*

Ps: *KLAVERNI KONEC PRIPRAVLJENEGA VELIKEGA ITALIJANSKEGA NAPADA NA DOBERDOB. PRIPRAVE ZA ITALIJANSKO FRONTO.*

P: *Dunaj, 3. oktobra. (Kor. urad.)*

(SN, 4. Oktober 1915)

20. leta so prinesla nekaj grafičnih sprememb, med podnaslove so se vrinili pomišljaji, velike tiskane črke so nadomestile male, pika kot končno ločilo na koncu naslova končno izgine:

N: *Rešitev vladne krize*

Ps: *Pašić v avdijenci pri kralju. – Ostavka prosvetnega ministra Vukičevića sprejeta. – Stjepan Radić vstopi v vlado. – Kombinacije.*

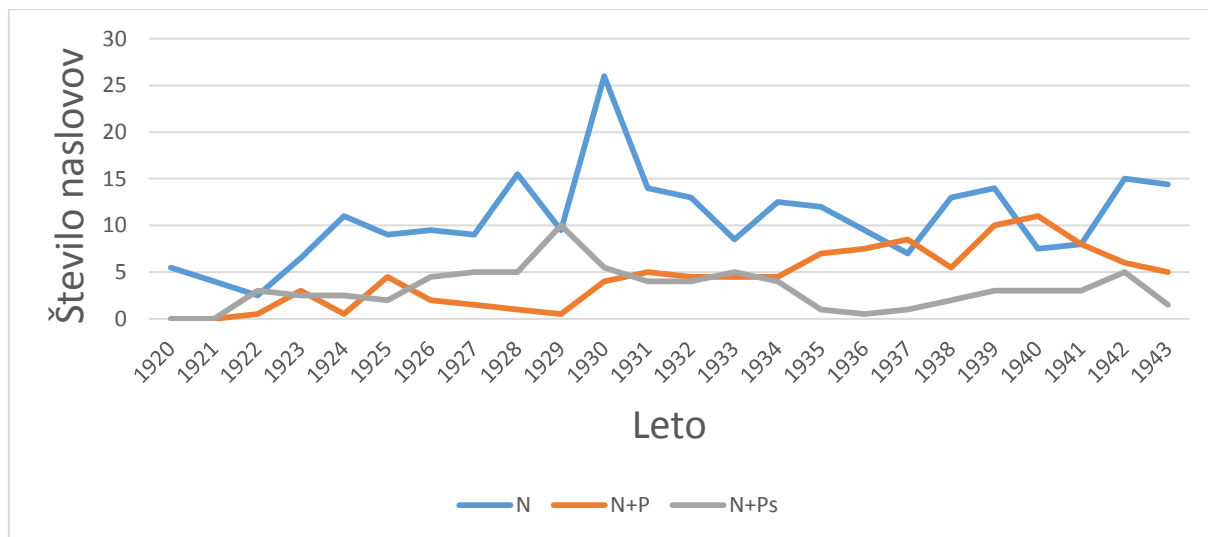
(SN, 17. november 1925)

Sočasno z vpadom panaslovov in rubričnih vesti v 20. letih prejšnjega stoletja se je vse pogostejše začelo pojavljati podnaslovje.⁴⁵ Do druge svetovne vojne se poleg rubričnih naslovov pojavljajo trije tipi naslovja, in sicer samostojni veliki naslov, naslov s podnaslovom in naslov s podnaslovnim sklopom⁴⁶.

⁴⁵ Z izrazom podnaslovje zajemam podnaslove in podnaslovne sklope.

⁴⁶ Izjema so še nadnaslovi proti koncu 40. let.

Graf 7.4: Povprečno število samostojnih naslovov, naslovov s podnaslovom in naslovov s podnaslovnim sklopom v eni izdaji Slovenskega naroda med letoma 1920 in 1943

Podnaslovje se je kmalu po vojni začelo vse bolj uveljavljati, zato sem pričakoval številčno nadvlado nad samostojnimi naslovi, vendar se je to zgodilo le v posameznih številkah. Podnaslovni sklopi so do konca tridesetih let vztrajno pridobivali vedno več prostora, naslednjih pet let so jim bili uredniki vse manj naklonjeni, do začetka vojne pa so zopet postajali pogostejši. Zanimiv je predvsem podatek, da so v prvem desetletju, času vzpostavitve podnaslovja, podnaslovni sklopi zastopani celo večkrat kot podnaslovi. Ker so se podnaslovi pojavili prej, iz njih pa se je kasneje razvil podnaslovni sklop, sem pričakoval ravno obratne rezultate. Podnaslovi so se v Slovenskem narodu dobro uveljavili, njihova pogostost se je do 2. svetovne vojne le še povečevala. Število samostojnih velikih naslovov je v medvojnem obdobju močno nihalo, kljub vsemu pa so ostali najpogostejši tip naslovov, v povprečju so se v eni izdaji pojavili desetkrat.⁴⁷ Iz grafa je razvidno, da je število naslovnih enot z začetkom vojne usahnilo, nadomestila so jih uradna poročila (npr. *Finsko vojno poročilo*, *Madžarsko vojno poročilo*).

Korošec pravi (1998, 50), da je naslovje najizrazitejša časopisna poročevalska kategorija, ki jo tvorijo nadnaslov, veliki naslov, podnaslov in sinopsis. Kadar se skupaj pojavita vsaj dve omenjeni enoti, že lahko govorimo o naslovju. Korošec (1998, 80–87) nadnaslove tipološko razdeli na področne, zemljepisnopodročne, feljtonske, tematske, sovisne in velike. Prve

⁴⁷ Sem spadajo le naslovi samostojnih novic, ne rubričnih. Upošteva se število naslovov, ki se pojavijo tudi znotraj rubrik, bi bila ta številka znatno višja.

nadnaslove (Nn) ne moremo uvrstiti v nobeno kategorijo, saj se vsebinsko ne nanašajo na veliki naslov, temveč nosijo le informacijo o avtorju prispevka:

Nn: *Vladislav Fabjančič*:

N: *Bdimo!* (SN, 3. marec 1919)

Nn: *V. Švajgar*:

N: *Vedno naprej!* (SN, 3. marec 1919)

Prvi nadnaslov, ki ni vseboval imena pisca, sem našel l. 1936. Sočasno so uredniki začeli podčrtavati velike naslove, verjetno z namenom, da bi bralca opozarjali na hierarhijo naslovja, kjer je bistven veliki naslov:

Nn: *Neizpremenjena načela Male antante*:

N: *Mala antanta ostane zvesta ideji miru in mednarodne varnosti*

P: *Kot iskrena pobornica miru se bo Mala antanta tudi v naprej zavzemala za mednarodno solidarnost, spoštovanje pogodb in se borila proti vsakemu revizionizmu, pripravljena sodelovati z vsemi narodi* (SN, 8. maj 1936)

Nadnaslovi so se v časniku pojavljali le do začetka druge svetovne vojne, nakar so jih nadomestili samostojni naslovi in naslovje v kombinaciji veliki naslov-podnaslov ali veliki naslov-podnaslovni sklop. Potreba po bolj razčlenjenem naslovju, ki bi že pred besedilom prinašal čim več informacij, se je v izredno redkih primerih pojavila že prej, vendar v obliki dveh podnaslovov, zato je pomembno, da v takih primerih velikega naslova ne zamenjamo z nadnaslovom:

N: *Nov atentat na Mussolinija*

Ps: *Revolverska krogla ga je zadela v prsa, a se odbila od medalje. Atentatorja so linčali.*

Ps: *Petnajstletni mladenič je v Bologni streljal z revolverjem na Mussolinija. – Ta je ostal nepoškodovan, dečka pa so fašisti ubili in razorožili* (SN, 3. oktober 1926)

Edina od prvin naslovja, ki se do konca izhajanja Slovenskega naroda še ni razvila, je sinopsis (S), po Korošču (1998, 102) "/.../" kratko besedilo, ki vsebinsko strnjuje daljše časopisno besedilo /.../".

N: *Italijanska intervencija*

Ps: *Italijanski poslanik je protestiral v imenu svoje vlade zaradi pisanja jugoslovenskega tiska in manifestacij v Jugoslaviji - Odmev v naši in inozemski javnosti*

S: *B e o g r a d , 23. oktobra. V ponedeljek popoldne je posetil italijanski poslanik na našem dvoru g. Galli pomočnika zunanjega ministra g. Boro Jevtića ter pri tej priliki v imenu italijanske vlade protestiral proti pisanju jugoslovenskega tiska in zahteval, naj vlada takoj prepreči nadaljne za Italijo neugodne komentarje puljskega procesa. Italijanski protest je, kakor poročajo italijanski in drugi inozemski listi, naperjen tudi proti manifestacijam za nesrečnega Gortana. Končno je italijanski poslanik zahteval preiskavo zaradi nekega incidenta, ki se je baje pripetil v Gružu, kjer sta bila dva italijanska mornarja pretepena. (Izkazalo se je, da sta italijanska mornarja v neki predmestni kavarni v pijanosti izvala pretep in dobila, kar jima je šlo.)*

(SN, 23. oktober 1929)

Zgornji primer je v naši raziskavi edini, ki bi lahko ustrezal Koroščevi (1998, 103) definiciji sinopsisa:

- položaj na začetku besedila (sinopsis se pojavi takoj za podnaslovnim sklopom)
- grafična izrazitost (sinopsis je prostorsko ločen tako od preostanka naslovja kot besedila, razlikuje se tudi v tem, da je tiskan ležeče)
- začenja se s časo-prostorskim vhomom (Beograd, 23. oktobra)

Primer našega sinopsisa krši le načelo zgoščenosti in strnjenosti daljšega besedila, saj je relativno dolg (vsebuje štiri večstavčne povedi), besedilo pa je kratko (zgolj devet daljših povedi, brez vmesnih mednaslovov).

Posledice številnosti novic in razvejanega naslovja se kažejo v povečanem prostoru, namenjenem naslovom, zaradi česar so uredniki težili k večji gospodarnosti z besedami. Pisci so si vse bolj prizadevali za kratkost naslovov, vendar jih vsebinsko niso okrnili. Bistvenih podatkov iz naslovov niso izločili, temveč so izpustili glagole oz. glagolske oblike, kar pa na razumevanje vsebine ni vplivalo. Lahko rečemo, da se je izpust glagolov avtomatiziral. Povprečno se je v velikih naslovih med letoma 1930 in 1936 v enem izvodu pojavilo 1,5, v obdobju 1937–1943 pa kar trije eliptični naslovi. V zadnjih 14 letih izhajanja Slovenskega naroda kot dnevnika so bili najpogostejši izpusti povedkov (16 primerov v 28 izvodih):

Ciglenci gnezdo kriminalnih tipov (SN, 12. september 1940)

Madžarski viceregent vojni prostovoljec (SN, 2. maj 1942)

Največkrat se izpust povedka pojavlja v kombinaciji s prislovom *proti* in predlogom *o*:

Samec proti svoji volji (SN, 8. maj 1930)

Češko Nemci proti priključitvi (SN, 14. marec 1938)

Lepe plesalke proti plačilu takse (SN, 21. oktober 1938)

*Madžarki list proti židom*⁴⁸ (SN, 22. april 1942)

Eden o španskem problemu (SN, 2. november 1937)

Astrologi o novembru (SN, 2. november 1937)

General Nedić o Hitlerjevem govoru (SN, 2. maj 1942)

Izpustu povedkov sledita izpust vezi in izpust glagola *biti* v pomenu *nahajati se*, oba se v analiziranih številkah pojavita 15-krat:

Zgledi izpusta vezi:

Milijonar obtožen zvodništva. (SN, 12. marec 1931)

Odvetnik obtožen poizkušnega umora (SN, 8. maj 1938)

Truplo pri Radečah utopljenega dečka najdeno (SN, 8. maj 1938)

Zgledi izpusta glagola *biti* v pomenu *nahajati se*:

Milan Begovič v Ljubljani (SN, 8. maj 1938)

Nemški policijski oficirji na študiju v Rimu (SN, 2. maj 1942)

Belgijski kralj v Londonu (SN, 21. oktober 1938)

Korošec (1998, 143) na podlagi *Delovih* številk opozarja na zavajanje naslovov z elipso glagola *nahajati se*, ki v določenih primerih pomenijo kršitev norme. Do zmede pride pri naslovih, kot sta npr. *Nemški otroci na Madžarskem* (SN, 21. oktober 1942) in *Filov pri kralju Borisu* (SN, 2. maj 1942), kar se na podlagi utrjene konvencije med pisci in bralci bere kot *Nemški otroci so na Madžarskem* in *Filov je pri kralju Borisu*, v besedilu pa izvemo, da gre v obeh primerih za dogodke, ki so se zgodili v preteklosti.

⁴⁸ Avtor je v naslovu besedo *žid* zapisal z malo, v besedilu pa uporablja veliko začetnico. Že po takrat veljavnem pravopisu velika začetnica označuje pripadnike narodov, mala pa pripadnike vere. Morda gre zgolj za nepredvidnost ali pa je nemška cenzura s tem želela opozoriti na manjvrednost Judov. Na to lahko sklepamo tudi zaradi naslova *Vojaške stvaritve Fašizma* (SN, 21. oktober 1942), kjer je *fašizem* glede na pravopisne norme tega obdobja nepravilno zapisan z veliko začetnico, kar totalitarnemu političnemu sistemu daje pozitivno konotacijo.

Čeprav Korošec meni (1998, 144), da so najpogostejši eliptični naslovi tisti z izpustom pomožnika *biti*, sem jih odkril zgolj 12. Vsem je skupno, da se nanašajo na poročanje o preteklih dogodkih, najdemo pa jih tam, kjer je prisoten deležnik na *-l*:

Strela zažgala domačijo (SN, 12. september 1940)

Duce sprejel zastopnike bojovniških družin (SN, 22. april 1943)

Mussolini sestavil fašistično vlado (SN, 25. september 1943)

Izpustov naklonskih izrazov in izpustov predmetov nisem zasledil, se pa v vlogi elipse kar nekajkrat pojavi pomišljaj kot znak za izpust. Če bi v spodnjih primerih ločili odvzeli, bi govorili o izpustu glagola *biti* oz. izpustu vezi. Naslova se torej brez pomišljajev vsebinsko in skladenjsko ne spremenita, zato sta znaka učinkovita le v grafičnem smislu:

Maj – "najlepši mesec" (SN, 2. maj 1942)

Potemkin – odstranjen (SN, 1. marec 1940)

Korošec (1998, 148) še opozarja na primere naslovov, ki jih ne uvrščamo med izpustne, temveč gre za prilastkove zveze. V Slovenskem narodu so dokaj pogosti:

Zdravje v Sloveniji (SN, 21. oktober 1938)

Nov prometni red na Hrvatskem (SN, 21. oktober 1942)

Lakota v Indiji (SN, 25. september 1943)

Macháčkova (v Korošec 1998, 140) kot glavne razloge za izpust pripisuje avtorjevemu prizadevanju po kratkosti, želji, da bi bralci prebrali celotno besedilo in v njem našli manjkajoče podatke, v nekaterih primerih pa bi vsi podatki v naslovu delovali preveč vsiljeno. Kljub številnim izpustom (glagolov) bralci v večini primerov dobijo vse informacije, torej je primanjkljaj informacij v naslovu le redko motiv za nadaljnje branje. Elipsa glagolov in njegovih oblik se torej največkrat pojavi prav zaradi gospodarnosti pri oblikovanju naslova. Kljub avtomatiziranim izpustom in bralčevega razumevanja takih naslovov nekoliko preseneča pojav skladenjsko popolnih naslovov. Pri *Hitler pride danes na Dunaj* (14. marec 1938) bi tako lahko izpustili povedek in zapisali *Hitler danes na Dunaj*, odveč pa je tudi oblika glagola *biti* v naslovu *Paderewski je na oddihu v Švici* (8. september 1939).

V obdobju med začetkom prve in sredine druge svetovne vojne sem analiziral naslove tistih besedil, ki se niso znašli pod rubrikami. V prvih letih se je podnaslovje še razvijalo, nadnaslovi so se pojavili šele proti 40. letom, zato so bili predmet moje raziskave le veliki naslovi. V 30-letnem obdobju sem od pregledanih 60 številk Slovenskega naroda naštel 953 takih naslovov, kjer je razporejenost funkcij v povprečju ostala enaka tradiciji: 79, 2 % naslovov s poimenovalno-informativno, 16, 7 % z informativno-stališčno in 4,1 % s pozivno-pridobivalno funkcijo. Med prvo svetovno vojno je nad vsebino Slovenskega naroda bdela nemško-italijanska oblast, ki je izhode nemalokrat zaplenila, skozi naslove je vidna bolj poredko (npr. *Uspeh podmorske vojne, Kriza nevtralnih držav, Nemci gospodarji Riškega zaliva*). Časnik takoj po koncu vojne ni več simpatiziral z Nemci (npr. *Kapitulacija Nemčije – Nemška vlada prosi za mir, Pogreb avstrijskega parlamenta. Hands off – od naše Koroške in Ogrske Slovenije, Veličasten protestni shod slovenskega ženstva proti nasilni italijanski in nemški okupaciji*), zopet pa se vzpostavi kulturni boj med liberalci in klerikalci (npr. *Bengalična luč "Slovenca", Interesi Italije in klerikalcev se krijejo*). Če med vojno ni bilo dovoljeno objavljati novic o raznih nesrečah, plazovih in smrtih, so te zopet dobile svoje mesto v 20. letih (npr. *Katastrofa italijanskega parnika, Grozen roparski umor pri Krškem, Strahovita katastrofa na morju, Krvava Velika noč na otoku Chiosu*). V času Kraljevine SHS časopisi niso bili več tako močno podvrženi cenzuri, po zmagi stranke SLS leta 1924⁴⁹ je Slovenski narod celo javno kritiziral delo vlade (npr. *Korupcija na vseh koncih in krajih, Kako vlada zagovarja redukcijo gledališč, Vlada ščiti korupcioniste, Beda Slovenije od dne do dne večja*), prav tako se z izrazito stališčnimi naslovi kaže negativen odnos do komunizma in Rusije (npr. *Komunistični izgredi v Pragi, Sovjetski diplomat – komunistični agitator, Zopet lažni carevič Aleksej*). Karađorđevićeva Kraljevina je zopet strogo cenzurirala informativni tisk, zato komentarji v naslovih političnih tematik postanejo izjema (npr. *Težke obsodbe antifašistov, Krasen volilni shod na Jesenicah*). Prvi slovenski dnevnik v poznih tridesetih Nemcem ni bil naklonjen (*Hitler ni nikogar zadovoljil, Nemški škofje pod kljukastim križem*), po kapitulaciji pa so nadzor nad vsebino časopisja prevzeli Nemci in Italijani. Med vojno so informativno-stališčni naslovi postali najbolj številni v vsej zgodovini izhajanja (npr. *Indijski uporniki uspešno napadajo angleške vojaške oddelke, Japonski uspehi v bojih na Kitajskem, Nedostatnost ameriške mornarice, Nadaljnji uspehi v zapadnem kavkazu, Velika premoč nemškega letalstva, Vojaške stvaritve Fašizma*,⁵⁰ *Dvanajst sovražnih rušilcev potopljenih*), avtorji pa pozitivnega stališča ne gojijo zgolj do okupatorske politike, temveč do vsega, kar je italijanskega in nemškega (npr. *Lepa gesta mesta Firenze*,

⁴⁹ V tem času se je iz leta v leto začelo pojavljati vedno več naslovov s informativno-stališčno funkcijo.

⁵⁰ *Fašizem* pisan z veliko začetnico, s čimer avtor politični sistem poveljuje.

Ugleden nemški list o amnestiji, Posebne nemške znamke, Goreče proslave praznika dela po vsej Italiji, Prodoren uspeh italijanskih umetnikov v Odessi). Politični nadzor je bil totalen, slovensko časopisje, jezik in kulturo so okupatorji želeli izbrisati, o čemer priča tudi dejstvo, da se je že nekaj mesecev po zavzetju Jugoslavije na prvi strani najpomembnejša novica pojavila v italijanskem, kasneje še v nemškem jeziku:

Nem.: N: *Zwölf Feindliche Zerstörer versenkt*

Ps: *Ein grosser Sieg der deutschen U-Boote im Nordatlantik – Drei weitere Zerstörer torpediert, neun Transporter mit 45.500 BRT versenkt*

It.: N: *12 caccia-torpediniere del nemico affondate*

Ps: *Grande vittoria dei sottomarini germanici nell'Atlantico settentrionale – Tree altre caccia-torpediniere silurate, nove navi mercantili di 46.500 tonn. affondate*

Slo.: N: *Dvanajst sovražnih rušilcev potopljenih*

Ps: *Velika zmaga nemških podmornic na Atlantiku – trije nadaljnji rušilci torpedirani, devet prevoznih ladij s 46.500 tonami potopljenih* (SN, 25. september 1943)

V drugi polovici izhajanja so naslovi (tisti, ki se ne znajdejo pod rubrikami) v Slovenskem narodu postali bolj stilno zaznamovani. Izrazito se poveča število interpunkcijskih naslovov, klicaji se v pozivni funkciji vse pogosteje pojavljajo v na prvi strani objavljeni novici, ki ima vlogo uvodnika (npr. *Bdimo!*, *Vsem bratom in sestram!*, *V zaščito slovenske justice!*), medtem ko vprašaji skušajo bralce pridobivati (npr. *Zakaj tako radi pozabljamo?*, *Zakaj političen umor?*, *Premalo snega v Planici?*). Povečan apel na bralce pripisujem težkim časom Slovenskega naroda, saj mu konkurence ni predstavljal le Slovenec, temveč tudi številne nove publikacije, poleg tega pa so mnogi nekoč zvesti bralci prvi časnik zaradi politične nedoslednosti začeli zavračati.⁵¹ Do 40. let so se naslovi z vprašaji in s klicaji pojavljali pretežno v besedilih s politično tematiko, med drugo svetovno vojno so ta dva ločila uporabljali zgolj za lahkotne novice (*Pripravljajmo si kompost!*, *Slava domačim vinom!*, *Ali je mogoče pospešiti rast rastlin?*). Množično se začne pojavljati tudi pomišljaj, samo v eni številki sem jih med naslovi našel kar sedem. Navadno ločuje dve informaciji⁵² (npr. *Država ustanovljena! – 13 mio prebivalcev!*, *Kapitulacija Nemčije – Nemška vlada prosi za mir*), včasih strnjuje

⁵¹ Dokaz o izgubi prevlade so tudi težave s pridobivanjem oglaševalcev. Že v 20. letih je moč zaslediti napise, kot sta *Kdor oglašuje, ta napreduje!* ali *Inserirajte v "Slov. narodu!"*, velik upad oglasov pa se je pojavil l. 1934.

⁵² Podobno kot v podnaslovnem sklopu pomišljaj ločuje podnaslove.

vsebino (npr. *Clemencau – Za človečanstvo, Potemkin – odstranjen*), večkrat pa ima zgolj grafično vlogo (npr. *Hands off – od naše Koroške in Ogrske Slovenije, Naloga, da sestavi nov kabinet, poverjena – Stojanu Protiću*). Izrazito se poveča tudi število frazemov (npr. *Grof Tisza ostane na kremilu, Dr. Janez Ev. Krek na zadnji poti, Trst v igri, Monarhisti dvigajo glave, Nova trdnjava slovanske vzajemnosti, Nepremičnine prehajajo iz rok v roke, Slabi žarki upanja*). Frazemov, okrajšanih s tropičjem, nisem zasledil, so pa tri pike večkrat nastopale v vlogi zamolka oz. nedokončanosti (npr. *Kar čez noč je prišlo ..., Tudi južni tečaj zahteva človeške žrtve ...*). Metonimije (*Berlin nori za Chaplinom*), okrasni pridevniki (*Vlom pri belem dnevu*), primere (*Kradejo ko srake*) ter nekatere druge besedne figure so v naslovih izredno redki pojavi. Sicer vse bolj metaforičnim jezikom so se ustvarjalci časopisov verjetno želeli približati bralcem, hkrati pa so jih uporabili tudi z namenom komentiranja aktualnih (političnih) dogodkov. Pred začetkom druge svetovne vojne je pismenost postajala spomin na preteklost, naraščalo je število časopisov in drugih publikacij, kultura se je z ustanavljanjem raznih izobraževalnih in kulturnih ustanov izboljševala, zato se niso razširili zgolj frazemi in metafore, vedno več je bilo tudi ozko knjižnih leksemov, tujk in srbohrvatizmov (*Clemencau – Za človečanstvo, Zagoneten mož Evrope, Bradl je nenadkriljiv, Ameriške kurioznosti, Kriza v Trbovljah odgodena*).

V slovenskem jezikovnem prostoru ima jezik v časopisju svojevrsten pomen, Breznik (1933, 72) mu celo pripisuje vodilno mesto v slovstvu. Z gotovostjo lahko trdimo, da so časniki slovenskemu jeziku utrjevali pot in postavili nekatere temelje izrazoslovja in stilnosti, zato so maloštevilne nove besede v analizi 60-letnega obdobja izhajanja Slovenskega naroda na prvi pogled presenetljive. Pri tem je treba poudariti na posebno specifiko razčlenjevanja neologizmov. Ne samo, da moramo biti pri analizi novih besed zelo pozorni, saj Logarjeva (2004, 175) opozarja, da med aktualizme v poročevalskih besedilih spadajo le tiste, ki imajo stilno vlogo, nove tvorjenke, ki zapolnjujejo poimenovalno praznino, pa ne, temveč se moramo tudi zavedati, da besedišče, ki je nastalo pred več desetletji, analiziramo z današnjim občutkom za jezik in sodobnimi pravopisnimi pravili. Korošec (1998, 26) sicer za neologizme pravi, da so učinkoviti pri ustvarjanju stika z bralci, vendar ni prave poimenovalne potrebe po njih. Dodeljuje jim dve skupni značilnosti, in sicer narejenost za rabo v čisto določenem sobesedilu in izrazito ekspresivno vrednost (prav tam, 27). Kot že omenjeno, podobno kot za anarhizme tudi za neologizme velja pri njihovem poimenovanju posebna previdnost, saj nanje gledamo z današnjim razumevanjem, kljub temu pa sem v naslovih zasledil štiri opazne, predvidevam, da tudi takrat nove besede:

Badoglievec – pristaš italijanskega predsednika vlade Pietra Badoglija: *Krvav zločin badoglievec* (SN, 25. september 1943)

Nevesekdo – človek, ki ga nihče ne pozna: *Kaplan Nevesekdo* (14. oktober 1902)

Petardovec – tisti, ki meče petarde: *Proti petardovcem* (SN, 16. oktober 1890)

Velepotes – močan potres s širokim potresnim območjem: *Velepotesi v veliki daljavi* (SN, 17. november 1925)

7.3 Partizanski dnevnik oz. Primorski dnevnik od 1944 do 1959

Partizanski dnevnik se že na prvi pogled precej razlikuje od Slovenskega naroda. Kot dnevnik se je Slovenski narod pojavljal v treh stolpcih, od leta 1903 je stalno izhajal kot petstolpčni časopis na 4–6 straneh. Partizanski dnevnik je prva dva tedna izhajal zgolj na dveh straneh v treh stolpcih, hitro se je razširil na štiri strani in pet stolpcev, v času Primorskega dnevnika pa so bile novice zapisane v osmih stolpcih na povprečno štirih straneh (občasno tudi na osmih). Prvi dnevnik partizanskega protifašističnega gibanja je bolj obogaten s fotografijami. Medtem ko je Slovenski narod v večji meri objavljajal portrete znanih osebnosti, so se v Primorskem dnevniku znašli povsem običajni ljudje, ki častijo idejo komunizma in Titovo Jugoslavijo. Tako je bila le nekaj dni po prvem maju celotna zadnja stran sestavljena iz kolaža fotografij, na katerih so bili upodobljeni Tito, športniki in pevci, ki so v bralcu vzbujali ponos, disciplino in zvestobo. Namen partizanskega dnevnika je bil en sam – propaganda. Meja med profesionalnim novinarstvom in politiko se je tanjšala, Kidrič celo opozarja (v Močnik in drugi 2004, 44), da se je pojavil nov tip novinarstva, kjer je politik nastopal v vlogi novinarja in obratno. Urednica Milena Mohorič je od ustvarjalcev zahtevala, da pišejo kot politiki in ne kot literati (Likar 2011, 16), posledično slabše jezikovno znanje pa je vidno tudi v sami vsebini, tudi v naslovih. V povprečju so namreč avtorji v vsakem drugem časopisu v naslovu pozabili vejice:

N: *Za trajen mir, dostojno življenje sožitje in medsebojno spoštovanje* (PD, 12. marec 1957)

N: *"Novi razred" ni sociološka študija ampak vulgarna propaganda proti FLRJ* (PD, 5. oktober 1957)

N: *Francija predlaga "nadzorstveni zbor" ki naj prisostvuje jedrskim poizkusom* (PD, 11. april 1959)

Partizanski dnevnik se je v marsičem opiral na pretekle časnike (npr. razvoj naslovja, sinopsisa še ni), izhajal je tudi iz nekaterih zamisli Slovenskega naroda. Posnemal je rubrični naslov *Izpred sodišča*, ki ga je kasneje tudi nadgradil (*Izpred porotnega sodišča*, *Izpred kazenskega sodišča*, *Izpred pozivnega sodišča*) in celo aktualiziral: *Iz sodnih dvoran*, *Odmevi iz sodnih*

dvoran. Kljub nekaterim podobnostim je skušal biti izviren in se je v marsikaterem pogledu razlikoval od Slovenskega naroda, kar so omogočale tudi nove tehnološke možnosti tiska:

- naslove so skušali popestriti z različnimi grafičnimi podobami (ob naslovu *Šport* sta npr. upodobljena žoga in par smuči)
- mestoma se pojavlja peterokraka zvezda – simbol komunizma, ki ločuje eno novico od druge
- pri velikih naslovih so uredniki večkrat uporabljali različne grafične tehnike:

a) Kombinacija treh velikosti pisave (gl. Priloga A):

N: Letošnja prvomajska proslava

mora biti manifestacija borbe

vsega demokratičnega ljudstva

proti imperializmu!

(PD, 8. april 1849)

b) Kombinacija velikih in malih tiskanih črk (gl. Priloga B):

N: ROŽLJANJE Z OROŽJEM OB MEJI

ne bo ustvarilo prijateljstva med Italijo in FLRJ

(PD, 28. marec 1952)

c) V vsaki izdaji se velikokrat pojavi večvrstični naslov, kjer je zapis v zgornji vrstici večji od zapisa v spodnji. Slednji je le smiselno vsebinsko nadaljevanje zgornjega in vključevanje novih informacij, vendar bi zgornji kljub izpustom spodnjega slovnično vzdržal in zadostoval (gl. Priloga C):

N: Trgovinski sporazum med FLRJ in Češkoslovaško

bo zajamčil izmenjavo blaga v velikem obsegu

(PD, 6. oktober 1946)

N: Čangkajškova diktatura

je s pomočjo ameriške reakcije pahnila Kitajsko na srednjeveško raven

(PD, 13. april 1947)

N: Prganjanje beneških Slovencev

se nadaljuje

(PD, 10. oktober 1947)

N: Zločinski napad

z nožem na tov. Mahniča

(PD, 13. oktober 1948)

- d) "Nepravi" paginalni naslovi⁵³ (tržaški dnevnik, goriški dnevnik, istrski dnevnik itd.) se kljub ustaljenosti pojavljajo v različnih pisavah in v različnih velikostih, odvisno od števila novic, ki se znajdejo pod temi naslovi.

Svet postaja vse manjši, novic je vedno več, prostor v časopisu se povečuje, narašča število naslovov. V prvem petletnem obdobju izhajanja Primorskega dnevnika (oz. Partizanskega dnevnika) se je v povprečni izdaji pojavilo 22,6 naslovov oz. naslovij, v zadnjih petih letih 60. let pa kar 42,4.⁵⁴ Še vedno močno prevladujejo mali naslovi, ki naslavlajo vesti oz. krajša besedila, vse bolj opazno pa postaja tudi naslovje. Naslovje, tvorjeno iz velikega naslova in podnaslova (podnaslovnega sklopa), v prvih devetih letih prevladuje, nadnaslovov v Partizanskem dnevniku nisem zasledil, po preimenovanju v Primorski dnevnik pa postajajo stalnica. Vzporedno s pojavom nadnaslovov se pojavi tudi naslovje, sestavljeno iz treh enot: nadnaslovja, velikega naslova in podnaslova. To nepopolno naslovje (manjka namreč sinopsis) je do leta 1952 v manjšini, leto kasneje pa z naskokom postane najpogostejša oblika naslovja, najredkeje je zastopana kombinacija nadnaslov – veliki naslov.

Naslovne enote pod velikim naslovom ne prinašajo ničesar novega; tako kot v Slovenskem narodu jih delim na podnaslove in podnaslovne sklope, nasprotno pa lahko razčlenimo nadnaslove. V analiziranih številkah so najbolj zastopani tematski, ki po Korošcu (1998, 84) tematiko konkretizirajo na vrsto ali bolj določene okoliščine v tej tematiki:

Nn: *Še eno pismo upravnika SNG*

N: *Občinsko gledališče "Verdi" mota biti na razpolago tudi SNG!*

(PD, 1. oktober 1952)

Nn: *Z ZADNJE SEJE MESTNEGA SVETA*

N: *Mednarodni blok pri Rdeči hiši ne odgovarja potrebam obmejnega prometa*

(PD, 8. april 1955)

⁵³ Več o paginalnih naslovih v nadaljevanju.

⁵⁴ Semkaj niso šteti rubrični naslovi in naslovi znotraj rubrik, naslovi neporočevalnih besedil in naslovi športnih prispevkov.

Prav tako je veliko pravih nadnaslovov, ki nosijo bistveno več informacij. V časniku se znajdejo veliki nadnaslovi z manjšo stopnjo napovednosti (npr. ugotovitveni nastop):

Nn: *Uspela proslava 8. marca, mednarodnega praznika vseh demokratičnih žena*

N: *Za trajen mir, dostojno življenje⁵⁵ sožitje in medsebojno spoštovanje*

(PD, 12. marec 1957)

In tisti z večjo (npr. vprašalni nastop):

Nn: *KAKO POTEKA REŠEVANJE PREPUSTNIC ZA OBMEJNI PAS*

N: *Nad 11.500 TRŽAČANOV že zaprosilo za prepustnice*

P: *Jugoslovanske oblasti so doslej vidirale 3.801 propustnico, tržaške pa 1001 propustnico*

(PD, 15. september 1955)

Tako kot feljtonskih ni tudi področnih nadnaslovov, ki bi vsebovali občno ime, "/.../" ki v predmetnem in pojmovnem svetu zajema širši krog od besed /.../ velikega naslova, podnaslova ali celo besedila" (Korošec 1998, 80). Se pa mestoma pojavi zemljepisnopodročni, ki vsebuje zgolj geografsko ime, ki bralca seznani s krajem, od koder prihaja novica:

Nn: *Šempeter*

N: *Začeli bi graditi zadružni dom⁵⁶ toda čakati moramo na odobritev načrta*

(PD, 14. oktober 1950)

Nn: *Iz koprskega okraja*

N: *V okrajnem muzeju v Kopru otvoritev razstave "40 let KPJ"*

P: *Večerna politična šola za člane delavskih kolektivov*

(PD, 23. september 1959)

⁵⁵ Manjka vejica.

⁵⁶ Manjka vejica.

Redko se pojavijo zemljepisnopodročni nadnaslovi, kjer se vsebina zoži in poleg kraja dogajanja bralcu ponudi še dodatno informacijo:

Nn: *MIROVNA POGAJANJA V PAN MUN JOMU*

N: *Spori zaradi prevodov*

Ps: *Ridgway pri Hirohitsu – Visoke odkupnine za ameriške državljane, pridržane na Kitajskem*
(PD, 28. marec 1952)

Nn: *Pereče vprašanje prometa po tržaških ulicah*

N: *ŽALOSTNA STATISTIKA prometnih nezgod v septembru*

P: *7 smrtnih žrtev, 16 hudo ranjenih in 142 laže ranjenih ter skoraj 600 poškodovanih vozil*
(PD, 2. oktober 1953)

Nekoliko pogosteje so zastopani najbolj nenavadni – sovisni nadnaslovi, kjer ima nadnaslov vlogo napovednega stavka, veliki naslov pa se nanj navezuje oz. skladijsko nadaljuje (Korošec 1998, 85). Sam veliki naslov bi sicer brez takega nadnaslova skladijsko vzdržal, vsebinsko pa bi v branje vnesel nekaj zmede (podobno kot zastrti naslovi), zato je pomembno, da bralec prebere celotno naslovje, in sicer od začetka do konca. Taki nadnaslovi so vizualno najbolj razčlenjeni in zahtevnejši za branje:

Nn: *Zaradi nepopustljivosti delodajalcev*

N: *48-urna enotna stavka v cementni industriji*

P: *Medtem ko se je proizvodnost močno zvišala, nočejo priznati delavcem mezdnih izboljšanj*
(PD, 11. april 1958)

Nn: *Od 1. oktobra dalje*

N: *Nova železniška tarifa Avstrija – Trst - prekomorje*

P: *Strokovnjaki menijo, da bo nova tarifa prispevala k okrepitvi prometa skozi tržaško pristanišče*
(PD, 23. september 1959)

Sem lahko uvrstimo tudi nadnaslove v obliki vprašanja, veliki naslov pa služi kot odgovor nanj. Korošec (1998, 87) ima sicer pomisleke, ali te nadnaslovi lahko štejemo k sovisnim, saj je med obema naslovnima prvinama bolj značilna kohezija kot koherenca:

Nn: *Kdo so obrekovalci našega ljudstva*

N: *Fašisti, ki so se za 100 lir spremenili v kominformiste* (PD, 19. oktober 1949)

Pri naslednjem primeru je sovisnost med obema naslovnima enotama nekoliko šibkejša, saj bi zgolj veliki naslov popolnoma zadostoval, z nadnaslovom pa nima skladenjske povezave, vseeno pa je veliki naslov vsebinsko smiselno nadaljevanje nadnaslova:

Bralec lahko razume kot:

Nn: *Kljub oviram in pritisku*

Nn: *Kljub oviram in pritisku*

N: *Goriška bo danes pokazala uspehe*

N: *bo Goriška danes pokazala uspehe*

(PD, 6. oktober 1946)

Rubrične naslove v Primorskem dnevniku glede na obseg rubrik delim na dva sklopa. V prvega uvrščam tiste, ki po velikosti črk ustrezajo majhnim naslovom, pod njimi pa se največkrat pojavi ena le nekaj vrstična (neporočevalska) vest (*Ljudska prosveta, Prehrana, Šola* itd.),⁵⁷ včasih tudi več vesti (*Razna obvestila, Kratke vesti, Poizvedbe, Sporočila in objave* ipd.). Druga se približajo današnjim, saj so grafično bolj izpostavljeni, nosijo pa več različnih novic (npr. *Gospodarstvo*). Zaradi utrjene konvencije med avtorji in bralci se rubrični naslovi ne spreminjajo, kar pa ne velja v primeru športnih novic. Z večjim zanimanja za šport se naslov rubrike spreminja tako vsebinsko kot tudi oblikovno (*Fizkultura – Šport – Športni dnevnik – Športne vesti – ŠPORTNI DNEVNIK – ŠPORT ŠPORT ŠPORT*). Podobno funkcijo kot rubrični, to je orientacija bralca po straneh časopisa, imajo tudi paginalni naslovi, ki jih v Slovenskem narodu nisem zasledil. Korošec (1998, 100) zanje pravi, da "poimenujejo tematsko zaokrožena področja človekove dejavnosti /.../ ali notranjo časopisno delitev". Posebno mesto imajo naslovi, ki imajo tako rubrične kot tudi paginalne elemente. Gre za naslove, ki se grafično močno približajo samemu naslovu časopisa (*Primorski dnevnik*), zato lahko govorimo o časopisu v časopisu. Sprva je prisoten le *TRŽAŠKI DNEVNIK*, ki se pojavi leta 1946, kasneje se mu pridružita še *GORIŠKI DNEVNIK* (tudi *Z GORIŠKEGA*) in *ISTRSKI DNEVNIK* ter *DNEVNIK SLOVENCEV V ITALIJI* in *GORIŠKI IN BENEŠKI DNEVNIK* (tudi *GORIŠKO-BENEŠKI DNEVNIK*). Iz tega lahko sklepamo, da se je težnja po boljši preglednosti še vedno stopnjevala, vse bolj pa se je krepila tudi sama kredibilnost časnika, saj ti naslovi dajejo vtis,

⁵⁷ Iz leta v leto se število neporočevalskih rubričnih naslovov povečuje (*Kinopredstave, Radijski sporedi, Vremensko poročilo* ipd.)

da urednike zanima predvsem dogajanje primorskega okrožja. Ti naslovi v obravnavanem časniku postanejo stalnica, vendar se njihova grafična oblika iz izdaje v izdajo spreminja glede na število novic ter njihovo aktualnost in pomembnost. Kljub temu, da imajo rubrični in paginalni naslovi izrazito poimenovalno vlogo, je prisoten tudi aktualizirani *Skozi sito in rešeto*.

Kot sem že omenil, je Primorski dnevnik izrazito propaganden, bolje kot *časnik* ga opisuje poimenovanje *glasilo*,⁵⁸ ki pomeni namensko širjenje ideje določene skupine ljudi, v našem primeru osvobodilne fronte. Propaganda je najbolj vidna ravno skozi naslove: poimenovalno-informativna funkcija v prvem desetletju izhajanja sicer še vedno prevladuje, vendar sta informativno-stališčna in pozivno-pridobivalna mnogo pogostejše zastopani kot v Slovenskem narodu. Dnevnik je pri širjenju propagande dosleden, v dogajanje vključuje vse sfere ljudi: ženske (npr. *Vse žene, ki hočejo mir in boljše življenje za svoje otroke*⁵⁹ *morajo postati članice ASIŽŽ*), upokojence (npr. *Pogovori, poročila, pogovori*⁶⁰ *upokojenci pa životarijo*), invalide (npr. *Invalidi NOB za enoten nastop na volitvah*), mlade (*Pomagajmo svetokriški mladini*) itd. Izrazito pridobivalni in stališčni naslovi so uporabljeni pri kulturno-političnem boju proti Italijanom: *Slovenci, ne dovolite, da vam italijanski šovinisti zamenjujejo vašo narodnost!*, *Položaj slovenskega šolstva na Tržaškem se ne bo izboljšal, dokler mu bo krojila usodo italijanska šolska oblast*, *ROŽLJANJE Z OROŽJEM OB MEJI ne bo ustvarilo prijateljstva med Italijo in FLRJ*, *Italijanska vlada se boji referendumu*, *Italija krši manjšinske pravice* ipd.⁶¹ Pri pozivanju bralcev proti italijanski oblasti avtorji naslavljajo celotno družbo, večkrat pa za branje pridobivajo le določeno skupino ljudi: *Opozorilo pridelovalcem vina*, *Starši, vpišite otroke v šolo, ki bo začasno nastanjena v Plavjah*, *Obvestilo za kmetovalce*, *Nekaj zaključnih napotkov vinogradnikom*, *Važno za delodajalce*, *Staršem, predvsem materam*, *Obvestilo vsem organizacijam antifašistične mladine*, *Sporočilo upokojencem glede izplačevanja pokojnin* itn. Naslavljanje le določenih posameznikov se mi zdi izrednega pomena, saj se noben bralec ne čuti zapostavljenega, kar vsekakor pripomore k boljši branosti. Tudi informativni naslovi nastopajo v vlogi propagande, saj iz Italije poročajo pretežno o slabih novicah (npr. *Še dve skladišči orožja v Italiji*), iz Jugoslavije prihajajo le pozitivne (npr. *Znižane cene za pecivo in pivo*, *Izplačilo pokojnin državnim upokojencem*). Ustvarjalci dnevnika so največkrat

⁵⁸ Že uredniki pod naslov Primorski dnevnik pripisujejo *Glasilo osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko*, kasneje *Glasilo osvobodilne fronte slovenskega naroda za tržaško ozemlje*.

⁵⁹ Manjka vejica.

⁶⁰ Manjka vejica.

⁶¹ Čeprav športne novice niso bile predmet moje raziskave, naj dodam, da so avtorji v naslovih do italijanskih športnih uspehov izredno korektni: N: *Triumf Italijanov na dirki po Campaniji*, N: *Italija-Portugalska 4:1 P: Proti odlični igri gostov Portugalci niso imeli učinkovitega zdravila*, N: *Živahni stiki v košarki med Jugoslavijo in Italijo*.

propagandno nastrojeni pri novicah v zvezi s povečevanjem Jugoslavije (*Borba Jugoslavije za osvoboditev, Hočemo Trst v Jugoslaviji, Jugoslavija – zgled narodom v borbi za neodvisnost, Jugoslavija vztraja pri svojem stališču ...*), posebno pozornost in navdušenje pa namenjajo prvemu maju, o njem pišejo že v zgodnjih aprilskih in majskih številkah (*Prvi maj – praznik enotnosti delovnega ljudstva STO-ja, Tisoči mladincev in mladink se pripravljajo za prvomajski nastop, Tudi mi vemo za prvi maj in se zanj pripravljamo!, Prvomajske proslave v Jugoslaviji, Posebne novice o prvem maju ...*). Po končani propagandi v smislu boja za državne meje, samostojnost in socializem se je časnik v sredini 50. let začel ukvarjati z razvojem socialistične demokracije in več prostora namenil notranjim težavam, poročal je tudi o črni kroniki iz našega ozemlja (*Usoden padec, Prijavljeni tatvini, Avtobus jo je stisnil in ji zlomil ključnico, Našli so ga že mrtvega na tleh*). Po kulturno-politični zmagi nad Italijani so sočasno usahnili tudi stališčni in pozivni naslovi, sočasno se je zmanjšalo število interpunkcijskih naslovov. Končna ločila klicaj in še pogostejši vprašaj sta se v prvem petletnem izhajanju v eni številki v naslovih povprečno znašla dvakrat, v času burnega političnega dogajanja po koncu vojne do sredine 50. let sem jih v vsaki izdaji zasledil vsaj pet, po upadu antifašistične propagande pa zgolj enega.

Kot že omenjeno, se v Primorskem dnevniku nemalokrat pojavijo slovnične napake, vendar je tudi jezik redko stilno obarvan in metaforičen. V naslovih so prisotne besede, ki so danes zastarele (*Življenje v naši prestolici*), starinske (*Trstu je omogočen procvit samo v Jugoslaviji, Predsednik francoske vlade Queuille bo v najbrže četrtek postavil v parlamentu vprašanje zaupnice glede deficita in volitev, Molotov o angleško-sovjetskih odnošajih, Vohunska agentura*), neologizmov na podlagi današnjega bralnega razumevanja v 32 analiziranih številkah nisem našel. Frazemi so povsem enostavni, pogovorni (*V Italiji vedno bolj vroče, Pred nosom policije so šovinisti napadli pasanta, Mlada tatinska tolpa pod ključem, Ni se mu sanjalo, Bebler jim kvari spanje*), pojavi pa se tudi primer, ko avtor sicer razumljivo frazo postavi v narekovaje in s tem bralca opozori na stilno zaznamovano prvine ("Prvi koraki" nove telefonske centrale). Korošec (1998, 122) pravi, da gre v tem primeru za avtorjevo opravičilo bralcu zaradi drugačne, nemara neprimerne rabe besede. Sam menim, da so frazemi že sami po sebi izredno stilno zaznamovana sredstva, zato je opozarjanje na to z narekovaji popolnoma nepotrebno. Čeprav naslovnik brez težav prepozna stilno obarvanost posameznih besed, Červova (2008, 142) kot razlog za tako početje omenja novinarjevo težnjo, da bi bilo njegovo besedilo nedvoumno in razumljivo. Avtorica (2006, 83–84) označevanje metafor z narekovaji imenuje navidezna prijaznost do bralca, saj novinar v izogib večpomenskosti metafore to nevtralizira z navednicami. Červova zato predlaga (2006, 81) bolj selektivno označevanje

metafor z narekovaji, torej označevanje zgolj tistih, pri katerih se lahko pojavi dvom o pomenu besede. Na identičen način avtorji opozarjajo tudi na (sicer redke) ironične naslove, kjer besede z ironično konotacijo prav tako postavljajo v narekovaje: V znamenju *"spoštovanja"*, *Kakšno je stanje v tržaški industriji po vseh "dobrotah" Marshallovega plana*. Od metonimij je najpogostejša zamenjava države s prebivalci, kar je v poročevalstvu že avtomatizirano: *Egipt se bori*, *Slovenija prisrčno sprejela velike umetniške ustvarjalce*, *Francija predlaga "nadzorstveni zbor"*⁶² ki naj prisostvuje jedrskim poizkusom ipd., edina nekoliko bolj izvirna metonimija je naslov *"Kozaki" so se vrnili*, kjer so kot kozaki imenovani člani filmske skupine filma *Kozaki*, na stilno zaznamovanost pa zopet opozarjajo narekovaji. Podobno kot metonimije, so se v poročevalstvu avtomatizirale tudi poosebitve, ki naslove stilno popestrijo in skrajšajo: *Priče, ki so povedale, kako so jih fašisti bili, ne zadovoljujejo sodišča*, *Majhnim tovarnam za izdelovanje sifona grozi likvidacija*, *Včerajšnji dan je zahteval poleg smrtne žrtve tudi več manjših nesreč*, *Iz dneva v dan Gorica umira*, *Ceste v Št. Mavru terjajo popravila ...* V naslovih časnika se pojavljajo tudi tipični metaforični publicizmi, kot sta npr. *Val ogorčenih protestov zaradi nove diskriminacije in Evropsko agrarno vprašanje v svetli in temni luči*, redke so nove metafore, ki so plod piščeve ustvarjalnosti (*Iz volilne bisage*, *Tuja vrata jih bojo tepla*), zasledil pa sem tudi naslov *Južnoafriška unija dežela potnih listov*, kjer bi lahko govorili o obnovitvi klišeja *Japonska dežela vzhajajočega sonca*. Prisotna sta tudi obnovitev in ponovitev vzorca, ki izhajata iz svetopisemskih besedil, znajdeti pa se tako v velikem naslovu kot tudi v nadnaslovu:

N: *Dežela 40.000 mučenikov*⁶³ (PD, 7. marec 1946)

Nn: *VOX CLAMANTIS IN DESERTO ...*⁶⁴ (PD, 21. april 1954)

Primorski dnevnik nadaljuje tradicijo izpustnih naslovov Slovenskega naroda, saj se izpusti glagolov često pojavljajo v kombinaciji s prislovom za (*Furlanski kmetje za stavkajoče*, *Antifašistične žene iz Šempolaja za mir*, *Senator Taft za znižanje fondov Marshallovega plana*, *Tržačani za žrtve plazov v Sloveniji ...*) in predlogom o (*Notranje komisije o notranjem stanju*, *Nehru o Alžiriji*, *Predsednik bolgarske vlade o odnosih med Bolgarijo in Jugoslavijo*, *Truman o varšavski konferenci ...*). Sicer pa se številnost izpustnih naslovov v Primorskem dnevniku v

⁶² Manjka vejica.

⁶³ Svetopisemska zgodba sega v 4. stoletje, ko je cesar Konstantin I. Veliki kaznoval 40 vojakov elitne legije, ki se niso hoteli odpovedati krščanski veri, zato krščanska Cerkev 10. marec (besedilo je bilo objavljeno zgolj tri dni prej) beleži kot dan mučenikov.

⁶⁴ Besede Janeza Krstnika, ki v prevodu pomenijo *glas vpijočega v puščavi*, so vzete iz evangelija po Marku.

primerjavi s Slovenskim narodom močno poveča, saj avtorji v povprečju po njih posegajo kar petkrat v vsaki izdani številki. V tem časniku ne prevladujejo več elipse povedkov, temveč prepričljivo izpusti pomožnika *biti*, navzoči so namreč skoraj tolikokrat kot vsi ostali izpustni naslovi skupaj, tj. kar dvakrat v enem izvodu. Pri stališčnih naslovih avtorji glagole redkeje izpuščajo, saj so prav glagoli tisti, ki najbolj nazorno pričajo o prepričanju, mnenju:

N: *Ljudska oblast je zagotovljena le v Jugoslaviji*

P: *Sestanek aktivistov iz Tržiča in okolice* (PD, 17. september 1945)

N: *Trstu je omogočen procvit samo v Jugoslaviji*

P: *Francoska politična in literarna revija "Evenement" o pripadnosti Trsta* (PD, 7. marec 1946)

Mnenje je še bolj izrazno v naslovih, na katere opozarja že sama grafika. Grafično učinkovit je pomišljaj, ki nastopa kot znak za izpust in nadomešča glagol *biti*:

N: *Jugoslavija – zgled narodom v borbi za neodvisnost* (PD, 10. oktober 1947)

Izpusta naklonskih izrazov, ki je v naslovih izredno ekspresiven, v Slovenskem narodu ni bilo zaslediti, v Primorskem dnevniku pa se je pojavil dvakrat.

Nn: *STRATEGIJA ZDA DO SOVJETSKEGA BLOKA*

N: *IZJASNITI SE O CILJIH* (PD, 19. marec 1953)

Veliki naslov v zgornjem primeru je vsebinsko gledano nadaljevanje nadnaslova, zato lahko na prvi pogled govorimo o sovisnem nadnaslovu. Korošec pravi (1998, 146), da izpusti naklonskih izrazov združujejo vse tri naslovne funkcije, vendar v našem primeru ni tako. Brez nadnaslova bralec ne bi bil seznanjen s tematiko besedila, zato veliki naslov ne nosi poimenovalno-informativne funkcije. Vzpostavljeno naklonskost tudi težko enačimo z avtorjevim mnenjem in pozivom, saj gre (navidezno) pravzaprav za stališče ZDA. Vendar zgolj naslovje bralca zavede, po prebranem namreč uvidi, da naslovje ni sestavljeno v smislu *Strategija ZDA do sovjetskega bloka je zjasnitev ciljev*, temveč avtor poziva ZDA, naj se o ciljih do sovjetskega bloka izjasnijo.

Posebno pozornost moramo nameniti tudi uvodnikom, besedilom, pisanim v ležečem tisku, ki odražajo stališče uredništva. Ker uvodnik nastopa v vlogi izražanja mnenj, sem pri teh tekstih pričakoval večje število informativno-stališčnih in pozivno-pridobivalnih naslovov, vendar tudi tu prevladuje poimenovalno-informativna funkcija. Naslovi uvodnikov so zanimivi predvsem zato, ker velikokrat le malo povedo o sami vsebini, zaradi neizvirne izbire jezikovnih prvin pa imajo le blago pridobivalno vrednost: *Maroko, Danes, Etnološko načelo, Naj vedo* ipd. Izredno

nenavaden je tudi primer izdaje iz leta 1949, ko je bil uvodnik preveden v italijanski jezik – v tem obdobju so bili namreč uredniki naperjeni proti vsemu, kar je italijanskega, zato italijanska beseda v časniku (in to celo v uvodniku), preseneča. Ker se je Partizanski dnevnik boril za slovensko kulturo, se mi zdi pojav italijanščine, jezika fašistov, ki so zatirali slovenstvo, v neskladju z uredniško politiko; morda pa so le želeli, da je njihov glas slišen tudi med Italijani.

7.4 Delo od začetka 60. let do danes

Slovenski časopis z najdaljšim stažem sledi smernicam partijske direktive. Da gre za pomembno orodje socialistov, priča že sam podnaslov imena časopisa, in sicer: Delo: GLASILO SOCIALISTIČNE ZVEZE DELOVNEGA LJUDSTVA SLOVENIJE, leta 1962 se kot slogan še dodatno pojavi napis: PROLETARCI VSEH DEŽEL, ZDRUŽITE SE!⁶⁵ Medtem ko se je peterokraka zvezda v Partizanskem dnevniku pojavljala med posameznimi novicami, so jo uredniki Dela postavili kar v glavo časopisa. Časnik, ki je sprva izhajal na desetih straneh, se je vizualno in vsebinsko močno približal današnjim izdajam. Poleg obširnih novic iz celega sveta v Delu namreč že v zgodnjih 60. letih opazimo številne portrete, nekrologe, kolumne, uvodnike in pa tudi neporočevalske stvaritve, kot so križanke, satirične skice, karikature, zahvale, osmrtnice ipd. Zaradi vse bolj obširnega časopisa pod drobnogled nisem vzel vseh strani, temveč prvo in zadnjo ter rubrike, ki so zadevale politiko in gospodarstvo, poleg tega sem raziskoval le eno številko Dela letno, kar je na koncu pomenilo vzorec skoraj 2500 naslovov.

Težnja po vse boljši preglednosti se je še dodatno okrepila, o čemer pričajo npr. krajša kazala odmevnejših novic⁶⁶ na prvi strani časopisa ter množični rubrični in predvsem paginalni naslovi. Sprva se kot rubrike pojavijo *Dnevne vesti*, *Zadnji dogodki doma in po svetu*, *Včeraj danes jutri*, med paginalne pa spadajo *Prva stran*, *Zunanja politika*, *Notranja politika in gospodarstvo*, *Kultura in prosveta*, *Za dom in družino (Dom in družina)*, *Iz naših krajev*, *Kronika*, *Zanimivosti*. Pravi razcvet paginal se zgodi v 70. letih, rubrike pa začnejo upadati.⁶⁷ Paginalni naslovi so verjetno zamenjali rubrične, o čemer priča tudi naslov *Dnevne vesti*, ki je sprva nastopal v vlogi rubrike, kasneje je prevzel funkcijo paginale. V tem obdobju od rubrik

⁶⁵V času tranzicije je takratno uredništvo s Titom Doberškom na čelu spremenilo slogan v *Samostojen časnik za samostojno Slovenijo*, s čimer so ustvarjalci najbrž želeli časopisu dvigniti kredibilnost in zanikati kakršnekoli vezi s socialističnim režimom.

⁶⁶Ustvarjalci časopisa so večkrat nedosledni, saj se kazalo ne pojavlja v vsaki izdani številki, poleg tega pa kazalu stalno spreminjajo samo logo.

⁶⁷Edina rubrika, ki se ohrani v prvotni obliki vse do danes, je *Tema dneva*.

ostanejo le še *Zadnje vesti*, *Telegrami*, *Vremensko poročilo*, *S teleprinterja*, *Na kratko*, pojavijo pa se številni paginalni naslovi, kot so *Vrtimo globus*, *Kmetijska stran*, *Stališča – mnenja – komentar*, *Tribuna delegatov*, *Kultura – šolstvo – znanost*, *Šport in šah*, *Delo komentira*, *Programi – prireditve – napovedi*, *Reportaže – zanimivosti – razvedrilo*, *Za konec tedna* itd. Vse več paginalnih strani prav gotovo pomeni večje število novic, ki jih prinaša časnik, kar se kaže tudi v samem obsegu časopisa; v eni izdaji iz leta 1967 so namreč Delo natisnili na kar 24 straneh. V 80. letih uredniki niso bili naklonjeni novim, svežim paginalnim naslovom, s katerimi bi združili novice s sorodno tematiko, ponoven porast pa je opaziti v 90-ih, ko se pojavijo *Gospodarstvo in finance*, *Mnenjska stran*, *Dnevne novice*, *Naložbe*, *Marketing*, *Dnevna obvestila*, *Zadnja stran*, *Slovenija*, *Svet*, *Poslovno delo* itd., v novem tisočletju še *Panorama*, *Tečajnice*, *Informacijska tehnologija*, *Znanost*, *Aktualno*, *Trip*, *Jaz potrošnik*, *Kultura in družba* ipd. Korošec (1998, 100) sicer trdi, da so paginalni naslovi stilno nezaznamovana poimenovanja, vendar pri nekaterih lahko podvomimo v njihovo stilno nevtralnost. Prav gotovo lahko v primerih frazema v paginalnem naslovu *Okno v svet* in besedne igre v naslovu *Delova borza dela* govorimo o aktualizaciji, zanimiva pa sta tudi pojava matematičnega znaka v naslovu *Televizija + radio* in simbola za in v *Oglasi & osmrtnice*. Rubrični naslovi so vezani predvsem na leta po osamosvojitvi (*Pisma bralcev*, *Vesti ob robu*, *Prejeli smo*, *Vrtimo globus*, *Kultura/RTV*, *Panorama*, *Književni list ...*). Tudi zanje je sicer značilna nizka stopnja stilnosti, pa vendar v primeru rubrike *Deloskop* zaradi neologizma govorimo o izrazito aktualiziranem naslovu. Za razliko od paginalnih so rubrični – vsebinsko gledano – tematsko še ožji; paginalni naslovi praviloma združujejo manj podobne novice kot rubrični. Zato nekoliko preseneča paginala *Begunjska kriza*, ki napoveduje vesti z zelo specifično tematiko. Begunjsko vprašanje je leta 2015 v Sloveniji postalo eno največjih problematik sodobnosti, kar je bil najbrž argument urednikov, da jo uvrstijo med paginalne naslove. Nasprotno pa rubrični naslov *Pa še to bralcu ne pove dovolj*, kakšno tematiko pričakovati v vrsticah pod njim.

Tipološko gledano so naslovi na nivoju današnjih, sestavljeni tako iz nadnaslova, velikega naslova, podnaslova in sinopsisa oz. vodila. Prav sinopsis oz. vodilo postaneta ena bolj vidnih elementov naslovja časopisa Delo. Vodilo se od sinopsisa razlikuje le v tem, da gre pri vodilu za začetni odstavek časopisnega besedila in ni njegova vsebinska strnitev (Korošec 1998, 193). Obema je skupna grafična izrazitost: pojavita se v bolj mastnem tisku kot preostalo besedilo, prostorsko gledano pa se od vseh enot naslovja nahajata najnižje. Takih besedilnih tvorb, ki ne

zgoščujejo daljšega besedila, Korošec kot sinopsise ne zavrača, temveč jih imenuje nepravi sinopsisi (Ns) (Korošec, prav tam):

Nn: *Danes začetek sovjetsko-jugoslovanskih razgovorov*

N: *OBISK GROMIKA V JUGOSLAVIJI*

P: *Na batajniškem letališču je sovjetskega zunanjega ministra sprejel državni sekretar Koča Popović – Gromikova izjava ob prihodu*

Ns: *BEOGRAD, 16. aprila (Tanjug). Zunanji minister Zveze sovjetskih socialističnih republik Andrej Gromiko je davi z letalom prispel na petdnevni uradni obisk v FLRJ*

(Delo, 17. april 1962)

N: *Dobri poslovni dosežki*

P: *Končal se je 81. zagrebški pomladanski velesejem – Na njem je trgovalo več kot 11.000 domačih in tujih poslovnih ljudi*

Ns: *ZAGREB, 27. apr. (Tanjug). Tu se je sinoči končala največja sejemska manifestacija, kar jih je bilo doslej v Zagrebu in Jugoslaviji, 81. zagrebški pomladanski velesejem.*

(Delo, 28. april 1970)

Vendar sinopsisi v Delu ne kršijo le pravila strnjenosti, temveč tudi načelo časo-prostorskega vhoda. Vse do tretjega tisočletja se namreč dokaj pogosto pojavljajo sinopsisi, ki v svojem začetku ne razkrijejo časa in kraja dogodka novice:

Nn: *JUŽNI TRGI SO LAČNI SLOVENSKE OBUTVE*

N: *Prodaja le, če lahko dinarje zamenjajo za tolarje ali blago*

S: *Alpina, Peko in Planika nameravajo kljub temu /.../*

(Delo, 10. april 1992)

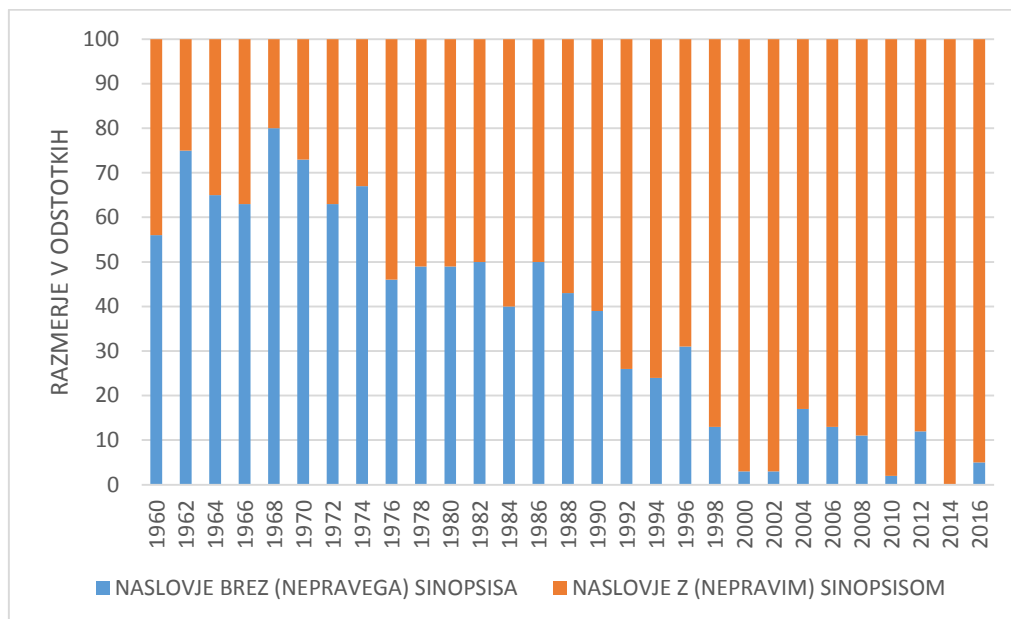
Nn: *POŠTNI PROMET*

N: *Težave z južnimi republikami*

S: *Poštni promet med nekdanjimi jugoslovanskimi republikami /.../*

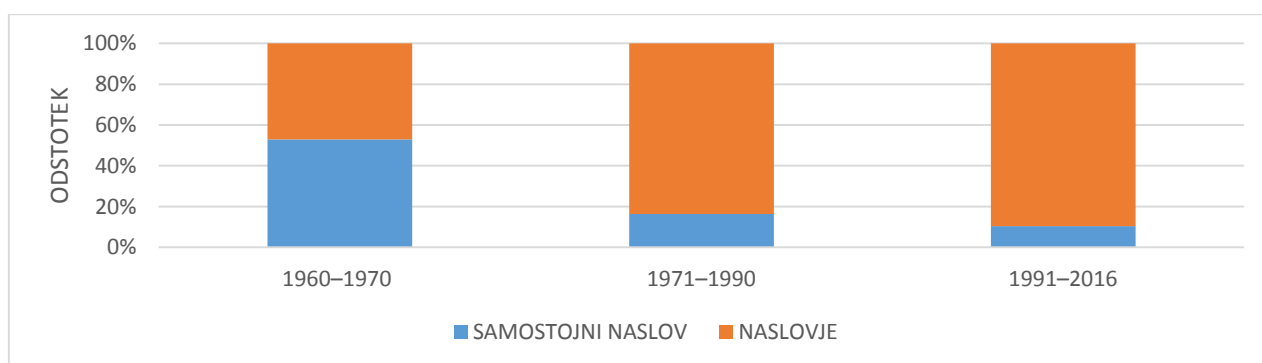
(Delo, 10. april 1992)

Graf 7.5: Odstotno razmerje med naslovi, ki so vsebovali (nepravi) sinopsis⁶⁸ in tistimi, ki ga niso

V tipologiji naslovov se je v skoraj šestih desetletjih najbolj razširil (nepravi) sinopsis. Prvih 15 let je sicer še vedno prevladovalo naslovje, ki ga ni vsebovalo, od sredine 70-ih do osamosvojitve so se naslovi z (nepravimi) sinopsisi pojavljali enako pogosto kot tisti brez njih, v obdobju samostojne Slovenije pa sem vse redkeje zaznal naslovje brez (nepravega) sinopsisa.

Graf 7.6: Odstotno razmerje med samostojnimi naslovi in naslovjem

Zanimivo je bilo tudi spremljanje upadanja samostojnih naslovov (torej zgolj ena enota) na račun že zelo razvitega naslovja. Še v prvem desetletju sta se omenjeni prvini pojavljali v dokaj enakem obsegu, v dveh dekadah zatem sem samostojne naslove srečal le še v slabih 17 %

⁶⁸ Zavoljo olajšane raziskave in boljše preglednosti nisem razločeval med pravimi sinopsisi, nepravimi sinopsisi ali vodili, temveč sem jih pri analiziranju poenotil. Te besedilne tvorbe bom imenoval (nepravi) sinopsis (N)S.

primerov, od samostojnosti do danes je samostojni naslov le še vsak deseti. Takim naslovom navadno namenjajo prostor le še določene rubrike z manj pomembnimi, skupimi informacijami, kot sta npr. *Vesti ob robu* ali *Na kratko*, še celo uvodniki, kolumne in komentarji imajo vsaj nadnaslov, nekateri celo sinopsis. Če nadalje še podrobneje razdelamo vse vrste naslovja (torej brez samostojnih naslovov), opazimo, da je v Delu prepričljivo najštevilčnejše nenadnaslovno nepopolno naslovje (N – P – (N)S), sledi mu polno naslovje (Nn – N – P – (N)S), najredkejša pa sta nadnaslovno nesinoptično naslovje (Nn – N – P) in nadnaslovno naslovje (Nn – N).

Tabela 7.1: Odstotni prikaz pojavnosti različnih vrst naslovja v Delu med letoma 1960 in 2016

Nadnaslov + veliki naslov	2,5 %
Veliki naslov + podnaslov	6 %
Nadnaslov + veliki naslov + podnaslov	1,1 %
Nadnaslov + veliki naslov + (nepravi) sinopsis	6,5 %
Veliki naslov + podnaslov + (nepravi) sinopsis	58,5 %
Nadnaslov + veliki naslov + podnaslov + (nepravi) sinopsis	25, 4 %
Skupaj	100 %

Zgornji odstotki nam sicer ne dajo popolne slike, kako se je naslovje tipološko razvijalo, saj posamezni tipi naslovja niso enakomerno porazdeljeni skozi 66-letno obdobje. V prvih petih letih so bili naslovi v Delu izredno raznoliki, saj so se redno pojavljali vsi tipi. Raziskava je pokazala, da se je npr. nadnaslovno naslovje (Nn – N) pojavljalo zgolj v tem času, nato pa je za vselej izgubilo mesto v časniku. Precej pogosto je bilo tudi polno naslovje (Nn – N – P – (N)S), nato ga do osamosvojitve praktično nisem zasledil, nakar so ga pisci znova vrnili nazaj v tisk, do danes je postal celo najbolj pogost tip naslovja v Delu⁶⁹. Sledi mu nenadnaslovno nepopolno naslovje (N – P – (N)S), ki se je skozi celotno obdobje konstantno pojavljalo na straneh časopisa. Podobno velja tudi za nenadnaslovno naslovje (N – P), ki sem ga opazil v sleherni številki, v novem tisočletju pa so skoraj izginili. Nadnaslovno nepodnaslovno naslovje (Nn – N – (N)S) je bilo do 90-ih let zelo slabo zastopano, po osamosvojitvi pa se je v nekaterih izdajah pojavilo celo več kot desetkrat. Samo uredništvo ni imelo bistvenega vpliva na izbor naslovja, saj nova imena urednikov ne sovpadajo s spremembo tipov naslovja. Povod za največjo

⁶⁹ Približno polovica nadnaslovov je tematskih, 18 % je zemljepisno področnih in prav toliko velikih. Vsak deseti je področni, najslabše zastopana sta feljtonski in sovisni.

spremembo samega izgleda naslovov je bila prav gotovo samostojnost države, ki je v medijski prostor in uredniško politiko očitno prineslo drugačno miselnost.

Pričakovano tudi med naslovi Dela prevladuje poimenovalno-informativna funkcija, in sicer z 81,3 %. Nasprotno kot v Slovenskem narodu in Primorskem dnevniku jim sledijo naslovi s pozivno-pridobivalno funkcijo (10,8 %), najmanj je stališčnih naslovov (7,9 %). Razporejenost funkcij naslovov je zelo razpršena, v določeni izdaji npr. močno poraste število pridobivalnih naslovov, v naslednji ga komaj najdemo. Na funkcije naslovov torej ne vplivajo uredniki, je pa v času tranzicije zaznati trend povečanja informativno-stališčnih naslovov, ki so opazno govorili v prid državne politike. Zgornji odstotki so sicer nastali na podlagi približno 2500 analiziranih velikih naslovov novic informativnih žanrov z gospodarsko-politično tematiko. Če pod drobnogled vzamemo npr. stalno interpretativno rubriko oz. uvodnike *Tema Dneva*, so številke povsem drugačne: le petina naslovov uvodnikov nosi poimenovalno-informativno funkcijo, vsak drugi naslov pa izraža stališče novinarja ali uredništva. Poleg tega so naslovi uvodnikov nadpovprečno aktualizirani, na kar opozarja le peščica izbranih primerov:

Spanje z inflacijo? (Delo, 17. oktober 1978) – interpunkcijski naslov

Navkljub pritiskom ... (Delo, 12. marec 1982) – interpunkcijski naslov

Trkanje na vrata dela (Delo, 28. september 1984) – metafora

Kaj bi (Delo, 23. september 1988) – vprašalni naslov brez vprašaj

Demokracija glasnejša od topov (Delo, 25. marec 1996) – metafora

Več želez v ognju (Delo, 15. september 1998) – frazem, obnovitev klišeja

Tek na dolge proge (18. oktober 2002) – prenos besedila iz športnega novinarstva

Čeprav se informativno-stališčna in pozivno-pridobivalna funkcija pretežno pojavljata v velikih naslovih, sem jih, seveda v omejenem obsegu, našel tudi v drugih enotah naslovja:

Informativno-stališčna funkcija v podnaslovu:

N: *Razsipavanje z milijoni dolarjev*

P: *Naše pomorske tovore po malomarnosti nekaterih prevažajo tuje ladje*

(Delo, 25. oktober 1967)

Informativno-stališčna funkcija v nadnaslovu:

Nn: *NEPOTRPEŽLJIVA FRANCOSKA DESNICA*

N: *Opozicija ne da miru premierju* (Delo, 10. april 1992)

Pozivno-pridobivalna funkcija v podnaslovu:

N: *Kako škropiti brez škropiv?*

P: *Sadno drevje že zdaj lepo kaže – kakšen pa bo letošnji pridelek?* (Delo, 20. marec 1966)

Pozivno-pridobivalna funkcija v nadnaslovu:

NN: *PROTIOFENZIVA PO OFENZIVI?*

N: *Cena za sinočnji mir*

P: *Sarajevčani posameznih strelav sploh ne slišijo več – Pogajanja zamenjava ujetnikov in izsiljevanje – Hrane zmanjkuje – Čas za ljudsko protiofenzivo* (Delo, 10. april 1992)

V primerjavi s prejšnjima časopisoma so naslovi v Delu precej bolj aktualizirani. Prevladujejo najbolj opazni interpunkcijski naslovi, med katerimi so najbolj pogosti vprašajni, ki so v analiziranem obdobju med gospodarsko-političnimi stranmi navzoči od dvakrat do trikrat v eni številki. Klicajni naslovi so dokaj redki, na vsak klicajni naslov se namreč pojavi deset vprašajnih, zato ne preseneča podatek, da je pozivno-pridobivalna funkcija bolj pogosto zastopana kot informativno-stališčna. Pri Delu in njegovih interpunkcijskih naslovih je opaziti še eno spremembo: klicaji in vprašaji se ne pojavljajo zgolj v velikih naslovih (npr. *Nobenih dnevnic za "Apollo 12"!*, *Pri pogajanjih o BiH naj bo zraven vojska!*, *Vrtičke bomo branili!*, *Kako bomo vpisovali posojilo?*, *Sestanek Johnson-Hruščov?*, *Zakaj ni naročenih siloskombajnov?*), temveč tudi v drugih naslovnih enotah, predvsem v nadnaslovih:

Nn: *KAJ PO PETERLETOVEM Odstopu?*

N: *Krščanski demokati so pred pomembno dilemo* (Delo, 20. september 1994)

Nn: *KAŠNA JE NAŠA MENJAVA?*

N: *Izvoz presega lanskega* (Delo, 20. september 1994)

Nn: *Francozi prihajajo!*

N: *Leclerc je za naše peke majhen*

(Delo, 14. april 2000)

Dokaj pogosto ločilo je dvopičje, ki največkrat ločuje osebo in njegovo izjavo (*Premier Karamanlis: Razlike niso ovira za prijateljstvo*), ponekod pa se namesto lastnih pojavijo zemljepisna imena (*Bonn: prijeli šest vzhodnih vohunov*). Dvopičje nastopa tudi v vlogi posledičnih naslovov (*Katastrofa egiptovskega letala: 30 mrtvih*), uporaben je tudi na športnih straneh v izidnih naslovih (*Olimpija : Maribor 3:3*)

Jezik naslovotvorcev je dokaj barvit in razgiban, predvsem zaradi metafor in fraz. Prvo je tako mogoče najti v skoraj sleherni izdaji, novinarji pa iz leta v leto vse raje posegajo po tem tropu: *Sveži vetrovi vejejo v Bolgariji, Zatišje na bojišču, Bič kemizacije, Mlini pravice stoje kljub plimi terorizma, Brodolomec Elian v mreži strasti, Predvolilna razprodaja generalov* itd. Izredno priljubljeni so tudi frazemi, v povprečju se pojavijo v vsaki drugi publikaciji: *Uvoz – še vedno kamen spotike, "De Gaulle je zaprl vrata", Zdravje Kraševcev na kocki, Nič več znakov življenja, Tempirana bomba, Jelcinu se maje stolček, Alžirija je vrnila udarec, Več želez v ognju, Polne roke dela z Mercatorjem, Virantov dogovor s sestrami padel v vodo* ipd. V naslovih se velikokrat znajdejo tudi metonimije, predvsem imena mest ali držav, ki nadomestijo državljanke oz. njihovo politiko: *Sofija v pričakovanju Tita, Buto bo razložil stališče Pakistana, Moskva zahteva vrnitev, Bonn pomaga Rimu, Tokio in Bonn: velika tekmeča in zaveznika, Amerika zavita v afero Sexgate ...* Podobno lahko razumemo tudi poosebitve, ki so metonimijam zelo sorodne: *Beg ameriških dolarjev v Švico, Huda suša grozi uničiti letino, Voda je odrezala cele vasi od sveta, Univerza je v sedmih letih dozorela* itn. Bralec seveda razume, da Tita ne pričakuje glavno mesto Bolgarije, temveč prebivalci Sofije, prav tako se zaveda, da suša kot taka ne grozi nikomur, lahko pa povzroči slabšo letino. Zaradi utrjene konvencije med sporočevalcem in naslovnikom pri branju ne pride do zmede, še več, takih naslovov ne razumemo več kot stilno zaznamovanih, zato lahko trdimo, da sta se raba in pomen metonimij in poosebitev avtomatizirala. To pa prav gotovo ne velja za naslove, kjer tvorci besedil s pretiravanjem in ekspresivnimi besedami kažejo svoj osebni odnos do napisanega (npr. *Goreče grmade knjig in učbenikov v tujih jezikih, Skopski protest proti plazu albanskega nacionalizma, Poplava predlogov za GATT*), saj imajo ekspresivni izrazi izredno pridobivalno funkcijo, v njih pa se skriva še avtorjevo mnenje. Izrazito avtorjevo stališče se skriva tudi v ironičnih oz. posmehljivih naslovih, ki pa so na politično-gospodarskih straneh prava redkost: *Točili pri Gorivu in pili sok Sadni, kupljen pri Trgovcu in Medtem ko so stranke čakale, so*

uslužbenci igrali bilijard. Pričakovano se v naslovih le izjemoma znajdejo figure, ki so bolj značilne za poezijo, oksimoron na primer je le en: *Nemo pričevanje Ku-Klux-Klana*. Neologizmi dobijo le poredkoma mesto v naslovih, saj se nove besede po Korošcu (1998, 27) praviloma pojavljajo v besedilih, ki jih ne uvrščamo med osrednja stilotvorna sporočila slovenskega poročevalskega stila (vesti, kronika, lahkotnejše reportaže, intervjuji). V naslovu *"Muraši" na sodišče po odpravnine* že avtor sam z narekovaji opozarja na poseben način branja naslova, kjer z Muraši seveda misli na delavce Mure. Kot posebnost naj omenim še neologizem *Deloskop*, ki predstavlja ime rubrike s kulturno tematiko. Besed, ki jih SSKJ označuje s stilnoplastnimi in časovnimi kvalifikatorji, je presenetljivo malo, v celotnem obdobju sem našel zgolj tri:

Nn: *MED TRGAČI PTUJSKEGA KMETIJSKEGA KOMBINATA*

N: *Putarji,⁷⁰ traktorji in molčeči klopotci* (Delo, 17. oktober 1961)

N: *Planica vnovič v prelestni⁷¹ podobi*

P: *Primož Peterka in drugi asi privabili okoli 15.000 ljubiteljev smučarskih skokov*
(Delo, 25. marec 1996)

Nn: *Obletnica v Vatikanu*

N: *Ratzingerjevo prvo leto na tronu⁷²* (Delo, 19. april 2006)

Aktualizmi v sinopsisu niso pogosti, Korošec (1998, 104) celo trdi, da je sinopsis "glede izbire stilno zaznamovanega besedja tako omejen, da je stilno nevtrarno besedilo, v aktualiziranem naslovju pa razaktualizira aktualizme naslovov". To pravilo pa novinarji Dela mestoma tudi prekršijo, ko v sinopsisu ne razložijo naslovnega aktualizma, temveč ga ponovijo oziroma celo dodajo novega:

⁷⁰ Narečno; brentač, kdor nosi brento.

⁷¹ Knjižno; izredno lep.

⁷² Nižje pogovorno; prestol.

N: *Šah z vagoni in lokomotivami*

P: *Konferenca komunistov v jugoslovanskem železniškem gospodarstvu o slabostih na naših tirih – V JŽ je zaposlenih 145.000 delavcev*

P: *OD NAŠEGA DOPISNIKA*

(N)S: *ZAGREB, 27. septembra – Vagone po tirih premikamo kot figure na šahovnici, ki so obarvani z osmimi republiški in pokrajinskimi barvami /.../*

(Delo, 28. september 1984)

N: *Kljub izzivom ZDA pušča SZ "odprta vrata"*

P: *Prvi namestnik zunanjega ministra Gerogij Kornienko je ponovil, da je moratorij SZ podaljšala, vendar je le do prvega jedrskega poskusa ZDA*

P: *OD NAŠEGA DOPISNIKA*

(N)S: *MOSKVA, 1. aprila – Od danes naprej je sovjetski moratorij /.../. Silijo nas k temu, da bi zaloputnili z vrati, toda ne bodo nas /.../*

(Delo, 2. april 1986)

N: *Kaže, da se Rusija vrača v čase krepkega medveda*

(N)S: *MOSKVA - Rusko gospodarstvo /.../. Ta se je lani povišala za kar 80 odstotkov, kar vzbuja upanje, da se v Rusijo vračajo časi krepkega medveda.*

(Delo, 18. marec 2010)

Prekomerno aktualiziran sinopsis lahko sprejmemo tudi kot motnjo oz. se lahko vprašamo o smiselnosti njegovega obstoja. V spodnjem zgledu sinopsis ne strnjuje daljšega besedila, temveč zgolj kaže na avtorjevo stilnost in pridobivanje naslovnikov k branju:

Nn: *Agresivno trženje zavarovanja*

N: *Izkoriščanje ranljivosti*

P: *Zavarovalni kodeks ne dopušča nelojalne konkurence in zavajanja*

(N)S: *Ljubljana - "Pozdravljeni, kličemo vas zato, da vas vprašamo, ali bi bili morda zainteresirani za sklenitev zavarovanja "zlata naložba". Saj veste, zdaj, ko bo začela veljati bela knjiga in bodo Vzajemno odpravili, je treba misliti na alternativne, dolgoročno najbolj sprejemljive rešitve. Pri naši zavarovalnici smo pripravili zelo ugodno ponudbo: če sklenete nezgodno zavarovanje, vam omogočimo tudi zavarovanje in predčasno izplačilo v primeru hujših bolezni ...*

(Delo, 26. april 2004)

V nekaterih drugih primerih pa funkcijo sinopsisa oziroma nalogo razaktualizacije prevzame podnaslov:

N: *"Sava" ne teče na Ptuj*

P: *Prepočasi se uresničujejo načrti, da bi kranjska "Sava" del proizvodnje prenesla na Ptuj – obisk GZ Slovenije*

(Delo, 17. oktober 1978)

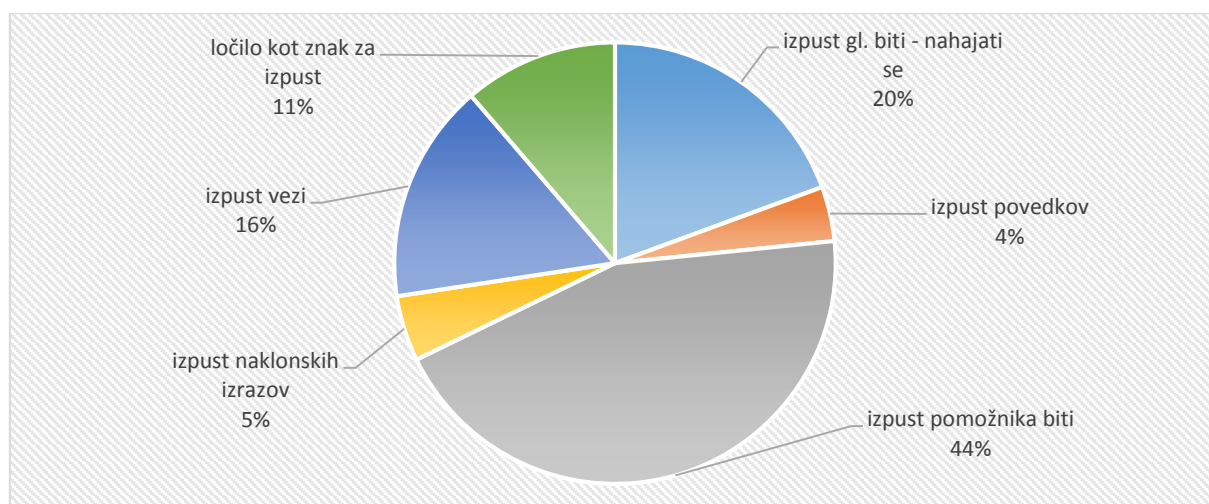
N: *"Socialni" bencin na Tržaškem*

P: *Na Tržaškem odslej enemu motornemu vozilu v gospodinjstvu pripada pol cenejši neobdavčen bencin – Manj "bencinskih izletov" čez mejo*

(Delo, 23. september 1988)

Pri raziskavi Delovih naslovov sem opazil izjemen porast izpustnih naslovov, pojavili so se v skoraj vsakem tretjem primeru. Tako kot v Primorskem dnevniku tudi v Delu močno prevladujejo naslovi z izpustom pomožnika biti (npr. *Tito sprejel indijskega veleposlanika*), v približno enakem obsegu jim sledijo naslovi z izpustom glagola *biti* v pomenu "nahajati se" (npr. *Kardelj v Igalu*) in izpustom vezi (npr. *Mussolini ustreljen*). Novinarji le poredkoma uporabljajo izpuste naklonskih izrazov (npr. *Izkoristiti vse skrite rezerve*) in povedkov (npr. *Avstrijci v Peking*). Medtem ko izpusta predmeta nisem zasledil, se mestoma v naslovih znajdejo tudi ločila kot znaki za izpust, a se izmenjujeta le dvopičje (npr. *Tokio in Bonn: velika tekmeča in zaveznika*) in pomišljaj (npr. *Avtobusa trčila – 23 ranjenih*).

Graf 7.7: Prikaz razmerja med različnimi tipi izpustnih naslovov

7.5 Ugotovitve – razvoj naslovja glede na analizirane dnevnike

Raziskovanje 140-letnega razvoja naslovja v slovenskih dnevnikih je bilo izvedeno prek preučevanja treh izbranih časopisov. Na vseh ravneh analize in v vseh analiziranih zgodovinskih obdobjih se je naslovje izkazalo kot tisti del časopisa, ki so mu novinarji in uredniki posvečali nemalo pozornosti. Naslovi so namreč že od začetkov ozaveščeni kot pomembni deli besedil, kot tisto, kar bralce bodisi nezadržno vabi k nadaljnjemu branju bodisi jih od slednjega brez težav odvrne. Vseeno je raziskava v skladu s težnjami, ki so notranje *razvoju* samemu, pokazala, da tovrstne enotnosti pri elementih naše analize ne moremo pričakovati. Tipologija naslovov se je skozi zgodovino spreminjala; funkcije, ki so bile vrednotene kot najpomembnejše, so bile kot takšne vselej določene v navezavi na širšo družbeno sliko; gostota aktualizmov je nihala skozi čas. Poleg kvantitativne analize in prikaza rezultatov sem nadaljnji korak poskusil narediti v kvalitativni smeri, v kontekstu katere sem se spraševal in iskal odgovore na vzroke dobljenih podatkov. Pred zadnjo mislijo sklepnega dela magistrskega dela se zdi zato smiselno še nekoliko podrobneje posvetiti se rezultatom analize preteklega obdobja, saj lahko le tako bolje razumemo sedanost ter postavimo prepričljivejša izhodišča za prihodnost.

8 SKLEP

V magistrskem delu sem podrobneje raziskal 6971 naslovov v 140-letnem obdobju izhajanja slovenskih časnikov. Z jezikovno-stilno metodo in elementi, ki na ravni metodologije sodijo v KDA, sem razčlenjeval vodilne časopise: Slovenski narod, Partizanski dnevnik oz. Primorski dnevnik in Delo. Prikazal sem tipološki razvoj naslovov, od najbolj osnovnih, začetnih izbesedilnih panaslovov do polnega naslovja z nadnaslovom, velikim naslovom, podnaslovom in sinopsisom, ter dokazal težnjo novinarjev po stilnosti, aktualizaciji in vpetosti v dogajanje od samega začetka časnikarstva do danes. Časniki so se zgledovali po svojih predhodnikih, zato ima slovensko časopisje kar nekaj skupnega, v nekaterih elementih pa prihaja do velikih razlik. Novinarji in uredniki so naslovom dajali velik pomen, saj mnogi bralci časopis berejo le po naslovju, časopis zgolj preletijo, naslovje pa zadošča za osnovno obveščenost.

Prvi slovenski dnevni časopis Slovenski narod je že vključeval rubrične naslove, podobno kot Lublanske novice ter Kmetijske in rokodelske novice pred njim. Težnja po boljši preglednosti in usmerjanju bralca po straneh časnika je v poročevalstvu zasidrana že od nekdaj, število rubrik

celo narašča. V Partizanskem dnevniku so se pojavile tudi paginalne strani, ki jih je Delo obdržalo vse do danes. Še več, raziskava je celo pokazala, da paginalne strani morda celo izpodrivajo rubrike.

Od tipov naslovov me je najbolj presenetila dolgoletna prisotnost izbesedilnih panaslovov. Ob koncu 19. stoletja so se v poročevalstvu po besedah Kalin Golobove (2003, 183) začele pojavljati ustaljene oblike, kot so npr. sklicevalni avtomatizmi, naznanila, obrazci vesti ipd. Poleg tega so se v času pred drugo svetovno vojno že kazali zametki sinopsisa, kar vsekakor kaže na visoko stopnjo razvitosti naslovja. Kljub vsemu so se panaslovi obdržali vse do konca izhajanja Slovenskega naroda, ko se je pisalo leto 1943. Kot prelomno obdobje v razvoju naslovja štejem prvo svetovno vojno, čas številnih vojnih novic, ko so ustvarjalci že v samem naslovju želeli zajeti čim več informacij. V teh letih so se vse pogostejše pojavljali podnaslovi oz. podnaslovni sklopi, nadnaslovi so nastopali le v vlogi poimenovanja avtorja prispevka. Nadnaslovi so kot nosilci novih informacij in kot ena bistvenih prvin naslovja stalno mesto v časopisu dobili šele proti koncu 40. let prejšnjega stoletja. Partizanski dnevnik nadnaslovov ne pozna, kar pa se spremeni ob preimenovanju v Primorski dnevnik. V prvih letih izhajanja sicer še vedno prevladuje naslovje, sestavljeno iz velikega naslova in podnaslova, že na začetku 50. let pa se kot najbolj pogosta oblika pojavi nadnaslovno nesinoptično naslovje (Nn – N – P). Sinopsisa v Primorskem dnevniku še ni zaznati, nasprotno pa velja za Delo, kjer sinopsis postane bistvena prvina. Mestoma sicer krši pravila strnjenosti oz. princip časo-prostorskega vhoda, vendar je s svojo grafično izpostavljenostjo (včasih spominja bolj na vodilo oz. na nepravi sinopsis) v Delu že od vsega začetka prisoten v skoraj vsakem drugem naslovu, danes je naslovje brez sinopsisa bolj redkost. Skozi zgodovino vodilnega slovenskega časnika so se izmenjavali praktično vsi tipi naslovij: danes sicer prevladuje polno naslovje (Nn- N – P – S), nadnaslovno nepodnaslovno naslovje (Nn – N – S) je v veljavo prišlo šele v času samostojne Slovenije, nekdanj dokaj pogosto uporabljeno nenadnaslovno naslovje (N – P) pa so pisci na prelomu tisočletja skorajda povsem opustili.

Razporejenost funkcij se je v 140 letih le nekoliko spreminjala. V vseh izdanih analiziranih številkah močno prevladuje poimenovalno-informativna funkcija, še najmanj so je bili deležni naslovi prvih izvodov Slovenskega naroda. V prvih štirih desetletjih so novinarji pogosto tvorili naslove, ki so izkazovali ocene in sodbe. Kulturni boj med klerikalci in liberalci je rezultiral v naslovih, kjer se je informativno-stališčna funkcija pojavila v skoraj vsakem četrtem naslovu. Omenjena funkcija je med vojnama nekoliko upadla, pod različnimi okupatorji (Nemci, Italijani) pa se je celo povečala. Novinarji so novo oblast morali hvaliti, saj so bili praktično vsi

časopisi podvrženi izjemnemu nadzoru in cenzuri. Pričakovano so stališčni naslovi najpogostejši v Partizanskem dnevniku, saj je le ta izhajal z nalogo propagande komunizma, partizanstva in Titove Jugoslavije. Prav tako se poveča število pozivno-pridobivalnih naslovov, a še vedno ostajajo v manjšini. Situacija se nekoliko spremeni v Delu, ko pridobivalna funkcija prehití stališčno, pojavljata pa se ne le v velikih naslovih, temveč se preselita tudi v podnaslove in nadnaslove. Glede na pestrost slovenskega časopisja in posledično velike konkurence je naraščajoča pridobivalna funkcija v vseh enotah naslovja povsem lahko razložljiva.

Aktualizmi so v naslovih Slovenskega naroda do prve svetovne vojne izredno redko zastopani, kar je posledica številnih izbesedilnih panaslovov in prevladujočih kratkih vesti. Panaslovi namreč nastopajo v vlogi vsebinske iztočnice, ki jim sledi slovnično smiselno nadaljevanje besedila. Zaradi kršenja besednega reda so pri izbiri jezikovnih sredstev novinarji precej omejeni. Pri kratkih vesteh pisci niso imeli težav s sintakso, vendar menim, da naslavljanju le nekajvrstičnih vesti niso namenjali posebne pozornosti, zato so jih le poredkoma aktualizirali. Če že, so predvsem posegali po vprašajnih in klicajnih naslovih, v zelo omejenem obsegu sledijo frazemi, metafore in metonimije. V drugi polovici izhajanja Slovenskega naroda je število interpunkcijskih naslovov močno naraslo, jezik je postajal vedno bolj metaforičen. Nepismenost se je manjšala, kar je prav gotovo pripomoglo k temu, da so pisci uporabljali različne stilne tehnike, brez dodatnih skrbi, da jih naslovniki ne bi razumeli. Z nekoliko manj suhoparnim jezikom so se ustvarjalci prvega dnevnika verjetno tudi skušali približati ciljni publiki, saj so zaradi politične nedoslednosti in popularnega Slovenca začeli izgubljati bralce. Stilnost naslovov je močno nazadovala v Partizanskem oz. Primorskem dnevniku. Časnik je namreč izhajal z namenom informirati in zabavati borce, jezik je bil bolj kot literarno politično obarvan, prave novinarske kakovosti ni bilo. Pojavljale so se starinske in zastarele besede, nekatere pogovorne fraze in enostavne metonimije, metafore in druge izvirne besedne figure so sila redke. Lastnost prvega odporniškega dnevnika v Evropi je tudi postavljanje stilno obarvanih jezikovnih prvin v narekovaje, kar lahko kaže tudi na slabše bralno razumevanje naslovnikov. Povsem drugačna slika je v Delu, kjer je jezik precej barvit. Metaforo najdemo v skoraj vsaki izdaji, frazem v vsaki drugi. Izvoda brez interpunkcijskega naslova praktično ni, v povprečju se samo vprašaji pojavijo od dvakrat do trikrat v posamezni številki. Posebnost Dela je tudi v tem, da se ločila ne pojavljajo zgolj v velikih naslovih, temveč tudi v drugih enotah naslovja. Številne metonimije in poosebitve so se razaktualizirale, zato kažejo pot aktualizmov v publicizme. Interpretativni žanri so še bolj aktualizirani, v uvodnikih je namreč zgolj petina naslovov s poimenovalno-informativno funkcijo.

Medtem ko so bili v analiziranih številkah zastrti naslovi komaj omenjanja vreden pojav, so izpustni naslovi stalni spremljevalci naših časnikov. Sprva so se v Slovenskem narodu pojavljali le izjemoma, saj si avtorji še niso toliko prizadevali za gospodarnost z besedami. Proti koncu izhajanja prvega slovenskega dnevnika se je število izpustov nekoliko povečalo, pravega razcveta pa niso doživeli. Nasprotno velja za Primorski dnevnik, saj sem povprečno naštel kar pet eliptičnih naslovov v vsaki izdani številki. Medtem ko so v Slovenskem narodu izpustom glagola *biti* v pomenu "nahajati se", izpustom vezi, izpustom pomožnika *biti* in izpustom povedkov namenjali približno enako prostora, pa je v Primorskem dnevniku naslovov z izpustom pomožnika *biti* skoraj toliko, kakor vseh ostalih eliptičnih naslovov skupaj. Težnja po kratkosti je izrazita v Delu, kjer je izpustnih naslovov kar tretjina. Tudi tu je največkrat izpuščen pomožnik *biti*, v primerjavi s prejšnjima časopisoma pa dokaj pogosta postanejo tudi ločila kot znaki za izpust, ki so učinkoviti predvsem v grafičnem smislu.

V magistrskem delu sem iskal dejavnike, ki so pripomogli k temu, kaj se je znašlo v naslovih in zakaj v taki stilno-funkcijski formi. Svet se je že konec 19. stoletja postopoma manjšal, tehnološki napredki, kot sta iznajdba telegrafa in telefona ter ustanovitev časopisnih agencij, so prav gotovo pripomogli k večji dostopnosti informacij. Časopisi so postajali vse bolj obširni, kar je zahtevalo dober pregled nad novicami, to pa so ustvarjalci zagotovili s skrbno izbiro naslovov. Na domačih tleh je bilo vedno več izobražencev, slovenski jezik je postajal enakopraven drugim in se konstituiral na vseh javnih sferah, pismenost je strmo padala. Branje je tako postalo pomemben način preživljanja prostega časa. Posledično so bralci vse lažje razumeli razne besedne trope in figure, ironijo, nove besede ipd. Iz tega sklepam, da so tudi sami ustvarjalci začutili potrebo po dodatni nadgradnji svojih besedil, s čimer so naslovniku želeli ponuditi nekaj novega, to pa so dosegli z novimi tipi naslovov in raznimi aktualizmi. Nekoliko večjo vzporednico sem pričakoval med razvojem naslovja in spremembami uredništva. Novi, drugačni naslovi le redko sovpadajo z novimi uredniki. Morda je nekaj manjših sprememb v Slovenski narod vnesel Josip Jurčič, vsekakor pa je na jezik Primorskega dnevnika vplivala urednica Milena Mohorič, ko je od novinarjev zahtevala, naj pišejo kot politiki in ne kot literati. Z imenovanjem Mitje Meršola za glavnega urednika Dela leta 1996 se je ukinil časovni vhod sinopsisov.

Slovenski časopisi so bili praktično ves čas svojega izhajanja podvrženi cenzuri, oblasti ali nareku neke politične volje, kar je večkrat vidno v samih naslovih. V Slovenskem narodu se je začelo z vplivom liberalcev, ki so skozi tisk povzdigovali svoje ideje in načela, ves čas do konca prve svetovne vojne pa so bili podvrženi avstro-ogrski cenzuri. Po vojni so časnik zopet

izrabljali za politične cilje, v času Karađorđevićeve kraljevine pa je bil Slovenski narod zopet pod strogo cenzuro. Druga svetovna vojna je prinesla nov nadzor, tokrat so ga izvajali Italijani in Nemci, ki so v tisk vsiljevali celo nemščino in italijanščino. Sledile so izdaje Partizanskega oz. Primorskega dnevnika, v katere so novinarji pisali kot propagandisti komunistične partije, ki je postala nov cenzor slovenskemu časnikarstvu. Konec vojne ni prinesel bistvenih sprememb, časniki so se namreč še vedno klanjali direktivam partije; novinarji so bili do oblasti lahko kritični le, če so sledili smernicam komunizma. Bdenje oblasti nad tiskom se kaže v številnih informativno-stališčnih funkcijah naslovov, stilemi in aktualizacijah, ki izražajo naklonjenost obstoječi oblasti ali določeni politični struji. Izreden vpliv na oblikovanje naslovov je prinesel prehod iz socialističnega v kapitalistični gospodarsko-družbeni sistem. Že Koširjeva (2003, 8) opozarja, da medijski prostor in podoba novinarskega poročanja spreminjajo nova medijska zakonodaja, poskusi novinarske samoregulacije, demokratizacija, komercializacija ipd. Premrl (2009, 55) dodaja, da so prej strogo informativne novinarske vrste začele pridobivati interpretativne oblike in se mešati v hibride. Tržna usmerjenost časopisov je povzročila boj za naklonjenost bralcev in prav naslovi so tiste novinarske prvine, ki naslovnika (ne) prepričajo v nadaljnje branje. Zato ne čudi prisotnost številnih aktualizmov, ki mestoma že mejijo na senzacionalizem. Poleg tega se novinarji vse bolj odmikajo od objektivnega poročanja, saj že v naslovih pogosto uporabljajo stilno zaznamovane besede in tako izražajo svoja lastna stališča do upovedanega.

9 LITERATURA

- Ačkun, Adela. 1979. *Razmerje med nastopanjem jezikovnih sredstev v naslovu agencijskega poročila in uvodnika v dnevniku Delo*. Diplomsko delo. Ljubljana: FSPN.
- Albert, Pierre. 2013. Zgodovina tiska: izbrana poglavja. V *Časopisi brez bralcev? Vzpon in zaton tiska, časnikarstva ter časopisne industrije*, ur. Vlado Kotnik in Sandra Bašić Hrvatinić, 15–61. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.
- Amon, Smilja. 1996. *Tisk in politika v Jugoslaviji (1918–1941)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 2000. Struktura in značilnosti časopisja NOB. V *Vregov zbornik*, ur. Slavko Splichal, 11–21. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo; Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani.
- --- 2004. Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, ur. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, 53–69. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Amon, Smilja in Karmen Erjavec. 2011. *Slovensko časopisno izročilo*. Ljubljana : Fakulteta za družbene vede.
- Bašić Hrvatinić, Sandra in Marko Milosavljević. 2001. *Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih: regulacija, privatizacija, koncentracija in komercializacija medijev*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Bašić Hrvatinić, Sandra in Lenart J. Kučič. 2005. *Monopoli: družabna igra trgovanja z mediji*. Ljubljana: Maska.
- Borak, Neven, Zdenko Čepič, Jasna Fischer, Vida Deželak-Barič, Ervin Dolenc, Aleš Gabrič, Jure Gašparič, Bojan Godeša, Damijan Guštin, France Kresal, Žarko Lazarević, Boris Mlakar, Andrej Pančur, Juri Perovšek, Jože Prinčič, Mateja Režek, Andrej Studen, Mojca Šorn, Tadeja Tominšek Čehulić, Nevenka Troha, Anka Vidovič-Miklavčič, Peter Vodopivec, Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Nataša Kandus in Igor Zemljčič, ur. 2005. *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba.
- Breznik. Anton. 1933. O časnikarski slovenščini. *Dom in svet* 46 (1/2): 72–82.
- Burger, Herald. 2005. *Eine Einführung in Sprache und Kommunikationsformen der Massenmedien*. Berlin, New York: De Gruyter.

- Čechová, Marie, Marie Krčmová, in Eva Minářová. 2008. *Současná stylistika*. Praga: Nakladatelství Lidové noviny.
- Červ, Gaja. 2006. *Metafora v poročevalskih besedilih: analiza strukture, rabe in funkcije*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- --- 2008. Poročevalske metafore, ujete v metaforo ogledala realnosti. V *Jezikovna prepletanja*, ur. Monika Kalin Golob, Nataša Logar in Anton Grizold, 133–148. Ljubljana: FDV.
- *Delo: Zgodovina*. Dostopno prek: <http://dd.delo.si/zgodovina> (14. februar 2015).
- Dolgan, Milan. 1980/81. Naslov in razčlenitev. *Jezik in slovstvo* 26 (6): 214–216.
- Dular, Janez. 1974. *Publicistični jezik v prepletu jezikovnih zvrsti in slogovnih različic*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- --- 1975. Zvrstna pripadnost prvin v publicističnih besedilih. *Slavistična revija* 23 (2): 197–223.
- --- 1977. Kakovostna, kolikostna in hierarhična razmerja med izraznimi prvinami v publicističnih besedilih. *Slavistična revija* 25 (1): 55–69.
- Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič. 2007. *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: FDV.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Gabrič, Aleš. 2013. Nova oblast, novi časopisi in novi lastniki tiskarn. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 38–52. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Godeša, Bojan. 2013. Slovenec 1941–1945. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 28–32. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Gotal, Mirjana. 2006. *Tipologija naslavljanja poročevalskih besedil v francoščini in slovenščini*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Jaki, Sylvia. 2014. *Phraseological Substitutions in Newspaper Headlines: "More than Meats the Eye"*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Jakimavičiūtė, Dovilė. 2013. *Newspaper Style: The headline*. Šiauliai: Faculty of humanities.
- Kalin Golob, Monika. 2002. Jezikoslovna stilistika in razžalitve v tiskanih medijih. V *Razžalitve v tiskanih medijih*, ur. Niko Toš, 31–46. Ljubljana: FDV.
- --- 2003. *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.

- --- 2004a. Novinarski stil: kaj vemo in česa ne. V *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, ur. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, 69–83. Ljubljana: FDV.
- --- 2004b. Moč jezika – izbor dejstev in besed. *Teorija in praksa*. 41(3–4): 703–711.
- Kalin Golob, Monika in Melita Poler Kovačič. 2005. Med novinarskim stilom in etiko: senzacionalizem brez meja. *Družboslovne razprave XXI* (49/50): 289–303
- Kalin Golob, Monika. 2007. Zgodba s prve strani: jezikovnostilna analiza. *Slavistična revija* 55 (1–2): 169–180.
- --- 2008. Naslovje v slovenskih tiskanih medijih: od izbesedilnih panaslovov do interpretativnih čeznaslovov. V *44. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj, ur. Mateja Pezdirc-Bartol, 15–23. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko FF.
- Kalin Golob, Monika in Gaja Červ. 2010. Večdimenzionalni pristop k analizi novinarskega diskurza. V *Izzivi sodobnega jezikoslovja*, ur. Vojko Gorjanec in Andreja Žele, 103–119. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Korošec, Tomo. 1976. *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- --- 1977. K tipologiji časopisnih naslovov. *Slavistična revija* 25 (1): 21–55.
- --- 1988. Zastrti časopisni naslovi. *Jezik in slovstvo* 33 (5): 137–143.
- --- 1990. Izpustni časopisni naslovi. *Slavistična revija* 38 (4): 341–349.
- --- 1993. Odras sodobnih političnih sprememb v jeziku slovenskega časopisja. V *Teorija in praksa* 30 (11–12): 1226 – 1233. Ljubljana: FDV.
- --- 1998. *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Korošec, Anja. 2009. *Razvoj poročevalskega stila in žanrov v Slovincu in Slovenskem narodu po letu 1900*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Košir, Manca. 1988. *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: DZS.
- --- 2003. *Surovi čas medijev*. Ljubljana: FDV.
- Kržišnik, Erika. 1996. Frazeologija v slovenskem časopisju štiri leta po osamosvojitvi. V *Jezik in čas*, ur. Ada Vidovič Muha, 175–189. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Lazarević, Žarko. 2013. Slovenec in gospodarsko-socialne razmere. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 124–130. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

- Likar, Jasna. 2011. *Partizanski dnevnik in oblikovanje slovenstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Logar, Nataša. 2004. Nove tvorjenke v publicistiki. V *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, ur. Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, 175–199. Ljubljana: FDV.
- Marcoci, Sanda. 2014. Some typical linguistic features of english newspaper headlines. *Linguistic and Philosophical Investigation* 13: 708–714.
- Marković, Ljiljana. 1979. *Leksikon novinarstva*. Beograd: Savremena administracija.
- Marinič, Mateja. 2010. *Tipologija in stilistika naslovov presojevalnih besedil v Corriere della sera in Delu*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Mazgič, Tjaša. 2008. *Prodor spleta med komunikacijske kanale*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Merljak Zdovc, Sonja. 2007. *Preteklost je prolog: pregled zgodovine novinarstva na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: FDV.
- Močnik, Rastko, Breda Škrjanec, Donavan Povlinec, Božo Repe, Lilijana Stepančič in Andrej Šemrov. 2004. *Partizanski tisk = The partisans in print*. Ljubljana: Mednarodni grafični likovni center, Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Možina, Klementina. 2003. *Knjižna tipografija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- NRB - Nacionalna raziskava branosti. Dostopno prek: http://www.soz.si/projekti_soz/nrb_nacionalna_raziskava_branosti/valutni_podatki_nrb_2015 (15. september 2016).
- Nežmah, Bernard. 2012. *Časopisna zgodovina novinarstva na Slovenskem med letoma 1797–1989*. Ljubljana: študentska založba.
- Opran, Elena. 2014. An analysis of intertextuality in newspaper headlines. *Journalism Studies* 15 (2): 14–24.
- Perovšek, Jurij. 2013a. Idejnopolične, narodne in socialnogospodarske usmeritve Slovence v kraljevini SHS/Jugoslaviji 1918–1941. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 24–28. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- --- 2013b. Političnozgodovinski pogled na Slovence. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 14–18. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

- Pevc, Nuša. 2009. *Jezikovnostilne značilnosti naslovov v resnem in rumenem tisku – primerjava časopisov Delo in Slovenske novice*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Premrl, Marko. 2009. *Prisotnost izvenekstualne subjektivitete v poročilih časopisa Delo*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
- Prunk, Janko. 1992. *Slovenski narodni vzpon: narodna politika (1768–1992)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Richardson, John E. 2007. *Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
- Saxena, Sunil. 2006. *Headline writing*. New Delhi; Thousand Oaks, London: Sage.
- Selišnik, Irena in Marta Verginella. 2013. Novinarka, ženske rubrike in Slovenec. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 154–162. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Shostak, I. Galina in David Gillespie. 2014. Communicative Tactics of Creating Headlines in British Newspapers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 154: 276–279.
- *Slovar slovenskega knjižnega jezika: spletna izdaja*. Dostopno prek: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (19. februar 2015).
- Strlič, Nataša in Jože Osterman. 2011. *Republika Slovenija: 20 let samostojnosti*. Ljubljana: Služba za državne proslave pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije: Urad Vlade Republike Slovenije za komuniciranje.
- Strzysch, Marianne in Joachim Weiss. 1997–1999. *Der Brockhaus: in fünfzehn Bänden; vis–zz. (15)*. Leipzig; Mannheim: F. A. Brockhaus.
- Swan, Michael. 1995. *Practical English usage*. Oxford: Oxford University Press.
- Šmicberger, Djuro. 1988. *Partizanska sedma sila: tisk in novinarstvo v NOB*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Štepec, Marko. 2013. Slovenec 1914–1918. V *Slovenec: političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici njegovega izhajanja*, ur. Mateja Tominšek Perovšek, 18–24. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Tannenbaum, H. Percy. 1953. The Effect of Headlines on the Interpretation of News Stories. V *Human Communication*, ur. Nancy L. Harper. 238–246. New York.
- *The New Encyclopaedia Britannica* (6). 1995. Chicago: Encyclopaedia Britannica.
- Toporišič, Jože. 1974a. Stilna vrednost oblikoslovnih kategorij slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija*. 22(3): 245–262.

- --- 1974b. K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo*. 19(8): 273–279.
- --- 1984. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič Jože, Franc Jakopin, Janko Moder, Janez Dular, Stane Suhadolnik, Janez Menart, Breda Pogorelec, Kajetan Gantar in Martin Ahlin, ur. 1994. *Slovenski pravopis. 1, Pravila*, četrta, pregledana izdaja (s stvarnim kazalom). Ljubljana: DZS.
- Unuk, Drago. 2013. Stilizacija. *Revija za elementarno izobraževanje* (2–3): 115–139.
- Van Dijk, Teun A. 2014. *News as discourse*. New York, London: Routledge.
- Vatovec, Fran. 1969. *Slovenska in jugoslovanska časniška beseda*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Vezovnik, Andreja. 2008. Kritična diskurzivna analiza v kontekstu sodobnih diskurzivnih teorij. *Družboslovne razprave* 24 (57): 79–96.
- --- 2009. *Diskurz*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vobič, Igor in Marko Milosavljević. *Media Landscapes: Slovenia*. Dostopno prek: http://ejc.net/media_landscapes/slovenia (14. februar 2015).
- Vodopivec, Peter. 2006. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.

PRILOGE

Priloga A: Naslov s tremi različnimi velikostmi pisave

Priloga B: Naslov s kombinacijo velikih in malih tiskanih črk

Priloga C: Naslov z različnima velikostma pisave v vlogi smiselnega nadaljevanja

